

POPIS SVĚTA

s

KRATKO POVĚSTNICO vsih časov in narodov.

Berilo mladim in starim.

Spiral

Peter Hieinger,
fajmošter.

Na svitlo dalo
društvo slovensko v Ljubljani.

V Ljubljani.

Natis Jožefa Blaznika.

1852.

Kazavnik.

Pervi del.

Občni zemljopis.

I. Razdelk. Od sveta in njegove sestave.

	Stran.
Svet	1
Obrazi ali podobšine zemlje	5
Zemljopisne mere	7
II. Razdelk. Od zemlje, nje poverhnine in stanovavcov.	
Suha zemlja	8
Voda, morje	9
Zrak, podnebje	10
Pridelki zemlje	11
Ljudje na zemlji	12
Dežele, deržave in vladarstva	13
Zgodbe sveta	14

Drugi del.

Posebni zemljopis.

I. Razdelk. Od stariga sveta.

Zemljopis	15
Dežele v Azii	15
Dežele v Afriki	17
Dežele v Europi	18
Zgodbe	22

II. Razdelk. Od sredočasniga sveta.

Zemljopis	30
Dežele v Europi	30
Dežele v Azii	34
Dežele v Afriki	34
Zgodbe	36

III. Razdelk. Sedanji svet.

V novih časih znani svet	48
Zemljopis. Europa	48
Austriansko cesarstvo	50
Nemčija	67

	Stran.
Rusia	72
Turčija	74
Grecija	76
Italija ali Talijanska	77
Španija in Portugalia	80
Francija ali Francoska	81
Švajcarska	84
Belgija in Holandija	85
Velika Britanija in Irija	85
Danija, Švedija in Norvegija	88
Azija	89
Azijska Rusija	90
Azijska Turčija	91
Arabija	92
Perzija	92
Izhodna India	93
Sprednja India	93
Zadnja India	94
Indijski otoki	95
Tatarija	96
Kitaj ali Kina	96
Japonija	97
Afrika	98
Egipt, Nubija in Abisinija	98
Berberija	99
Senegambija in Gvinija	100
Kapsko in izhodno primorje	100
Nigricija in druga notranja Afrika	101
Afrikanski otoki	101
Amerika	102
Grenlandija, ruska in angleška Amerika	103
Zedinjene severno-amerikanske države	104
Mejikanska in druge srednjo-amerikanske države	105
Zahodna India	106
Kolumbia, Peruanska, Čilezka in Gviana	106
Brazilia, Laplata in Patogonia	108
Australia	108
Zgodbe noviga časa	110
Zgodbe nar novejšiga časa	122

Pervi del.

Občni zemljopis.

I. Razdelk.

Od sveta in njegove sestave.

Svet.

Vse, kar vidimo: nebo s soncam, z luno in z zvezdami, in zemlja z vsim, kar je na njej, se sploh imenuje svet. Čeli svet je delo vsigamogočniga in modriga Boga.

1. Zvezde stalnice.

Zvezde na nebu se razločijo na dvoje. Zvezde, ktere mesta med seboj ne spreminjajo, in lastno svetlobo imajo, so stalnice. Število teh zvezd je neznano veliko; njih daljava od nas nezmerjena. Zavoljo velikiga števila se razdelujejo zvezde v več podob ali znamenj; na priliko: veliki, mali voz (medved), Jakobova palica (Orionov pas), šmarni križ (delfin), s. Katarine koló (krona). Zvezdoznanci štejejo 108 tacih podob. Med temi podobami je posebno pomniti dvanajstero nebeških znamenj, ktere širok pas okoli neba naredé, namreč: oven, junec, dvojčki, rak, lev, devica, tehtnica, škorpion, strelíc, divji kozel, vodnár, ribe. Rimska ali mlečna cesta ni družiga, kakor nesoštete množice zvezd.

Zdí se nam, kakor de bi se celo nebo z zvezdami vred krog zemlje sukalo; samo tečajna (polarna) zvezda se kaže zmirej na enim mestu proti severju. Vonder to sukanje celiga neba je le po videzu. Zvezde pa imajo za se gotovo svoje premikanje in sukanje, ktero pa še ni skazano.

2. Sonce.

Med stalnimi zvezdami nam je nar bolj znano in nar bližje sonce, od kteriga zemlja svetlobo in toploto dobiva. Tudi luna le po soncu svitlobo dobiva. Sonce je več ko 20 milionov milj od zemlje dalječ, tako de bi krogla iz topa izstreljena komaj v 26 letih tjè došla. Sonce se nam ne zdí toliko veliko, ker je od nas silno silno dalječ, vonder je grozno velika krogla, ktere premernica je 194.000 milj, in krožnica 614.000 milj. Skorej poldrugi milion zemelj bi se iz sonca naredilo.

Sonce se v 25 dneh in nekaj več enkrat o krog se be zasučè; kam se v nezmérjenih nebeških prostorih naprej premika, še ni dognano. To se nam pa le po videzu zdí, de se sonce vsaki dan po nebu višje in nižje prehaja.

3. Premičnice, repatnice.

Zvezde, ktere mesto na nebu spreminjajo, in se okrog sonca premikajo, so premičnice (planeti). Tacih je posebno enajstero, ker se tudi naša zemlja med nje šteje. Po verstí, kakor so bolj dalječ od sonca, so té: Merkúr, Vênera, ktera je zdaj daníca, zdaj večèrnica, zemlja, Mart, Vesta, Júnóna, Cêrera, Pálada, Jupiter, Satúrn in Uran. Zvezdogledi so zdaj še nekte manjši planete znašli. Vse te zvezde se hitreje ali kasneje krog sebe sučejo, in zraven v okroglih potih okoli sonca tekó.

Okrog nekterih teh zvezd tekó še druge manjši, sopremičnice (soplaneti, lune, mesci); osemnajstero jih je. Zemlja ima eno luno, Jupiter

štiri, Saturn sedem, in Uran šest lun; Saturn ima še krog ali koló okrog sebe.

Še druge zvezde, ktere se tudi krog sonca premikajo, pa imajo svetel rep ali metlo za seboj, so repátnice (kometi, lasatnice). Zvezdogledi so do zdaj več kot 400 repátnic našeli; pa le malo se vé od njih, kakošne de so. Gotovo pa je, de repátnice ne hodijo nesreč napovedovat, ampak kakor druge zvezde imajo svoje določene pota na nebu, le de so bolj ali manj podolgaste.

4. Zemlja.

Zemlja ima podobo krogle, ktera je na dvéh koncih bolj plošnjata. De je zemlja okrogla, se po več potih dokazuje; posebno pa že sam pogled kaže, ko človek sonce izhajati in zahajati vidi, ter se njegova svetloba ne pokaže in ne skrije v enim hipu; in zopet, kader človek potuje na veliki ravnini ali na morji, ter ne pregleda vsiga ob enim, ampak zadej to se mu polagama skriva, in novo se mu spredej sčasama prikazuje. Čez vse drugo pa od okrogle podobe zemlje pričajo obilne potovanja okrog zemlje, in mére in računi zvezdoznancov. Premernica cele zemlje je 1719 milj, krožnina pa 5400 milj; njena poverhnica znese čez 9 milionov štirjaških, in telesnina čez 2600 mil. kubiških milj.

Zdi se nam, kakor de bi zemlja zmirej mirno na svojim mestu stala, pa to je le po videzu. V resnici se zemlja v 24 urah, to je, v enim dnevu enkrat kakor okoli osi krog sebe zasuče, in sicer na to stran proti sončnemu izhodu. De se zemlja tako suče, se more nar boljše iz tega spoznati, ker je vonder bolj primerjeno, de se mala zemlja verti, kakor pa, de bi se celo veliko nebo krog nje sukalo. Ravno po tem sukanji zemlje se nam zdí, kakor de bi se vse nebo z zvezdami vred krog nas vertilo, ali kakor de bi se sonce na nebu gor in dol premikovalo.

Zemlja zraven v 365 dneh, to je, v enim letu, enkrat okoli sonca priteče; šestero

ur, **katere so še čez 365 dni, da v štirih letih en dan, in tedaj je prestopno leto tisto, ki 366 dni šteje.** Po tem potovanji zemlje okrog sonca se nam zdi, kakor de bi sonce enkrat v letu memo celiga nebesa okoli prišlo, in sicer je ta pot ravno v pasu dvanajsternih nebeških znamenj.

Gledé na stanje sonca skozi dan se razločijo štiri strani sveta: izhod, iztok ali jutro, kjer sonce izhaja; zahod, zapad ali večér, kjer sonce zahaja; jug ali poldne, kjer sonce o polovici dneva stoji; in sever ali polnoč je pa jugu nasprot. Ponoči pa zvezde kažejo strani sveta, posebno polarna zvezda, ktera vedno proti severju stoji. Vsaki čas in povsod vonder strani sveta nar bolj gotovo kaže magnetica (kompos), ktera ima posebno lastnost, de se z enim koncam vedno proti severju obrača.

Pri teku zemlje krog sonca je os, okoli ktere se zemlja suče, zmirej v eno stran proti severju nagnjena; zatorej se sonce opoldne ne vidi vselej enako visoko na nebu; noč in dan nista vsaki čas in na vsakim kraji enako dolga, in en del leta ima bolj toplo, drugi bolj merzlo vreme. Gledé na te spremine se razločijo štirje letni časi: zima, spomlad, leto in jesen.

Ker je zemlja okrogla, in proti soncu v eno stran nagnjena, od tod pride, de dva konca zemlje sta sploh merzla, en pas v sredi je sploh topel, in dva pasova med merzlima in toplim sta zmerno ali srednje topla.

5. Luna.

Luna je krogla, ktere premernica je 469, in krožnina 1470 milj; tedaj je luna dosti manjši od zemlje, tako de bi se petdeset lun iz zemlje naredilo. Luna je od zemlje 51.000 milj dalječ.

Luna se okrog sebe suče, in tudi okoli zemlje premika, kar se oboje v 27 dneh in 8 urah enkrat doverši. Zraven pa luna z zemljo vred tudi krog sonca teče, in od njega svetlobo do-

buje. Po tem premikanji pride, de se svetloba lune proti zemlji spreminja; razsvetljena stran lune namreč ni vselej proti zemlji obrnjena, ampak zdaj se je nič ne vidi, zdaj se je le en del kaže, zdaj se vsa gledati da. Po takim se razločijo štiri spremeni lune: mlada luna ali mlaj, prvi krajic, polna luna ali šip, in zadnji krajic. Od eniga mlaja do družiga mine nekaj čez 29 dni; tedaj so mesci po luni (lunini mesci) krajši kakor mesci po soncu (sončni mesci), in treba je vsakimu en dan ali dva prišteti, de se leto po luni in po soncu soedini.

Kadar luna na svojim potu med sonce in med zemljo pride, takrat se nam sonce zakrije; to se pravi, de sonce mrakne. Kadar pa zemlja med luno in med sonce pride, takrat njena senca luno zakrije; to se pravi, de luna mrakne.

Obrazi ali podobšine zemlje.

Podobo zemlje si lože pred oči postaviti, se narejajo obrazi ali podobšine zemlje. Kadar se cela zemlja vpodobi na krogli, je to zemljokrogla (globus); kadar se zemlja vpodobi v dvéh kroglih polovicah na ravni planoti, je to planokrogla (planiglob); kadar se vpodobi del zemlje na ravni planoti, je to sploh zemljovid (karta, mapa).

De se zemlja lože vpodobi in pred oči postavi, si je treba na zemlji in krog zemlje več pik in čert misliti, ktere se tudi na zemljovidih začertajo, in so té:

1. Konci zemeljne osi so tečaji (poli), ki se razločita v severni in južni tečaj.

2. Krog, kteri gré okoli srede zemlje enako dalječ od obéh tečajev, je ravník (ekvator), ravník razdeli zemljo v dvé enaki polovici, severno in južno polkroglo.

3. Krogi, kteri gredó okoli zemlje skozi enakomerno od tečaja, so soravniki (paraleli);

soravniki so proti tečajem vedno manjši. Kraji, kateri so pod enim soravnikom, imajo dan ali noč enako dolgo.

4. Krogi, kateri gredo okoli zemlje skozi oba tečaja, so poldniki (meridiani); kraji pod enim poldnikom imajo enaki čas poldne. Med poldniki se po navadi tisti vzame prvi, kateri v zahodu od Afrike skozi otok Fero gré; on razdeli zemljo v dve enaki polovici, izhodno in zahodno polkroglo.

5. Krog, kateri gré okoli zemlje nekaj pod nekaj nad ravnikom, in po katerim se sonce skozi leto po videzu okoli zemlje premika, je sončnik (ekliptika).

6. Dva kroga, ktera grésta okoli zemlje na vsaki strani ravnika enakomerno od njega, in vsak na enim koncu sončnik zadevata, sta povratnika (tropika); severni teh krogov je povratnik raka, južni pa povratnik divjiga kozla. V severnim povratniku se sonce spet nižje poverne, ko pride poleti v znamenje raka; v južnim pa spet začne višje iti, ko pride pozimi v znamenje divjiga kozla.

7. Dva kroga, ktera grésta okoli zemlje bliže tečajev, pa enako-merno od ravnika, in ktera tečaje sončnika zadevata, sta tečajnika (polarnika); eden je severni, drugi južni tečajnik.

Strani sveta se pa na zemljovidih tako jemljejo: ko človek zemljovid pred se vzame, mu je pri desni roki izhod, pri levi je zahod, zgoraj je sever, in spodej je jug.

Na zemljokrogli je v sredi med povratnikama topli pas zemlje, kjer sta dan in noč celo leto večidel enako dolga; med povratnikom in tečajnikom je na severni in na južni polkrogli zmerno topli pas zemlje, kjer so poleti dnevi daljši in noči krajši, pozimi pa noči daljši in dnevi krajši; med tečajnikama pa je v severji in jugu merzli pas, kjer so poleti celò dolgi dnevi, in pozimi celò dolge noči, v zadnje še več časa neprenehama temno, in zopet neprenehama svetlo.

Zemljopisne mere.

Navadna mera za daljave na zemlji je milja, ktera ni po vsih krajih enako dolga. Navadna zemljopisna milja šteje 3917, austrianska milja pa 4000 dunajskih sežnjev. Mera za planjave je štirjaška (kvadratna) milja, pri kateri dolgost in širokost vsaka eno miljo obseže; oral zemlje pa ima 40 sežnjev dolgosti in 40 širokosti. Mera za telesa ali debeline je kubiška milja, pri kateri je dolgost in širokost in debelost (visokost in globokost) vsaka eno miljo.

Vsaki krog, bodi si večji ali manjši, se sploh razdeli v 360 stopinj (gradov); in tako se tudi krogi, kateri se okoli zemlje mislijo, po stopinjah merijo. Na ravniku in na soravniki se stopinje štejejo okoli zemlje od kraja, kjer jih prvi poldnik zadene, navadno proti izhodu; na poldnikih pa se stopinje štejejo od ravnika proti severju ali proti jugu do tečajev. Po teh stopinjah se tudi lega kraja na zemlji določi; daljava kraja od perviga poldnika je zemljopisna dolgost, in daljava kraja od ravnika je zemljopisna širokost. Stopinje niso pri vsih krogih zemlje enako dolge; ena stopinja na ravniku meri 15 zemljopisnih milj.

Zemljovidi se napravljajo po večjim ali manjšim merilu, in tedaj na njih ena milja tudi večji ali manjši prostor obseže; zatorej se merilo pri zemljovidih po navadi zaznamova. Poldniki in soravniki se na zemljovidih bolj gosto ali bolj redko načrtajo; pri večjim merilu na vsaki stopinji, pri manjšim pa na vsaki drugi, peti, pri zemljokroglah celo na deseti stopinji.

II. Razdelk.

Od zemlje, nje poverhnine in stanovavcov.

Suha zemlja.

Zemlja nam je znotraj v svoji debelini neznaná, le od vnanje strani se na njeno notranjo lastnijo nekaj soditi dá; odkrita nam je pa nasprot poverhnina zemlje.

Večidel zemlje po verhu voda pokriva, tako de le en del suh ostane, in trije so mokri. Vsa suha zemlja se v pet velikih delov razloči; ti so: Evropa, Azia, Afrika, Amerika in Australia. V starim času ni bila še vsa zemlja znajdena; znani so bili le trije deli, in še ti ne do celiga, namreč Evropa, Azia in Afrika, kateri se zato stari svet imenujejo. Amerika in Australia ste bile še le v novim času znajdene, tedaj se imenujete novi svet. Vës suhi svet obseže 2,424.000 □ milj, od katerih pride na Evropo 168.000, na Azio 883.000, na Afriko 545.000, na Ameriko 668.000 in na Australio 160.000 □ (štirjaških) milj.

Suha zemlja se nekaj v velikih kosih vkupej derži; takim se pravi terda zemlja ali celina. Nar večji celina leži v izhodni polkrogli zemlje, in se raztegne bolj dalječ od zahoda proti izhodu, kakor od severja proti jugu, ter obseže Evropo, Azio in Afriko; druga celina leži v zahodni polkrogli, in se dalje raztegne od severja proti jugu kakor od zahoda proti izhodu, ter obseže Ameriko; tretja, nar manjši celina je na izhodni polkrogli v južni strani, ter obseže le en del Australie.

Manjši kosi zemlje, kateri so krog in krog z vodo obdani, so otoki; kateri se pa na eni strani s terdo zemljo vkup derže, so polotoki. Ozek kos zemlje, kateri dva večji dela sklene, in na dvéh stranéh vodo ima, je zemljiška ožina; zemlja ob kraji vode ali morja je breg ali primorje. Otoki se prištevajo večjim delam zemlje, katerim blizo leže.

Suha zemlja ni skozi enako ravna, ampak se višje vzdiguje in zopet nižje pada. Manjši višave zemlje so homci in griči, večji višave pa hribje in gore, in kjer v morje spadajo, berda. Nižave zemlje so grape, doli ali doline, in zemlja brez hribov in dolin je ravnina. Nar višji gore so v Azii, potem v Ameriki. Podloga hribov in dolin je kamnje in skalovje, po verhu so razne persti. So tudi gore, ktere oginj bljujejo: ognjeniki (vulkani), in zopet gore, ktere so iz zgol leda nako-pičene: ledniki.

Voda, morje.

Vsa velika in široka voda, ktera suho zemljo od vsih strani obdaja, se kliče morje. Morje se v pet velikih delov razloči, namreč: severno ledeno morje na severnim, in južno ledeno morje na južnim tečaji zemlje; atlansko morje med Europo, Afriko in Ameriko; indiansko morje na južni strani Azie med Afriko in Australio, in veliko ali tiho morje med Azio in Ameriko z veliko množico avstralskih otokov. Manjši deli morja se tudi semtertje po lastnih imenih razločijo. Kos morja, kteri se dalječ med suho zemljo stegne, in je le na eni strani z drugim morjem sklenjen, se imenuje zaliv; manjši zaliv, dostikrat po člosveški umnosti napravljen, kjer barke pri pokoji stati zamorejo, je luka ali pristan. Ozek kos morja, kteri dvoje večji morje sklene, in je po dvoji strani od suhe zemlje stisnjen, je morska ožina (kanal).

Razun morja je veliko manjših vod na zemlji. Stoječa voda v sredi suhe zemlje je jezero; tekoče vode so pri iztoku iz zemlje vrelci ali studenci; dalje so manjši tekoče vode potoki, velike tekoče vode so reke. Velike reke ima Azia, v Ameriki pa so nar večji vode. Tekoče vode se v zadnje večjidel v morje izlijejo.

Morje ni vselej in povsod enako pokojno. Navadno morje vsaki dan po šest ur višje prihaja

in zopet šest ur nižje pada; uno je pritok, to pa odtok morja; pritok in odtok morja se imenujeta skupej z eno besedo biba. Ker se zemlja suče, in ni povsod enako toplo, se v večjih morjih voda tudi semtertje preteka; tako v atlanski morji od Afrike proti Ameriki, in od ondož zopet proti Evropi, v indianskim morji pa od Azie proti Afriki; to so toki morja. Razun tega vetrovi in viharji morje nepokojno delajo, de se tudi visoko vzdiguje, in valove dela. Morska voda je slana in zavoljo tega bolj teška kakor druge vode; zato se tudi v morji lože plava, kot v družih vodah.

Zrak, podnebje.

Zemljo razun vode krog in krog še obdaja veliko bolj tanka, lahka, tekoča, previdljiva in zraven raztegljiva stvar, ktera se zrak imenuje. Zrak je pa tik zemlje nar gosteji, višje pa zmirej tanji, in se nekaj milj od zemlje stegne. Zrak služi v življenje mnogim stvarém na zemlji; v njem se zbirajo megle in oblaki, iz katerih na zemljo pada dež, sneg in toča; v njem se dela blisk in grom, se stvari zarja in druge svetle prikazni.

Zrak ni nikdar prav v pokoji; nekaj ga sukanje zemlje premika, nekaj ga razna mera toplote z drugim vred semtertje žéne. Zrak, bolj močno naprej tekoč, se imenuje veter, kateri je semtertje redovin, kakor med obéma povratnikama, ali v primorskih stranéh med morjem in suhim, večjidel pa se po nobenim redu ne ravná. Veter se razloči po strani, iz ktere vleče, kakor sever, jug, suha in mokra burja. Posebno hudi in škodljivi vetrovi so v pušavah Azie in Afrike.

Podnebje ni po vsi zemlji enakih lastnost; razna je toplota ali merzlota, razna suhota ali mokrota zraka. Sploh je kak kraj toliko topleji, kolikor bližje je ravniku, in kolikor nižje leži; in zopet je toliko merzleji, kolikor je bližje tečaju, ali kolikor višje leži; primorski kraji imajo sploh bolj zmerno toploto in merzloto; blizo tečajev zemlje in na vi-

sokih hribih je večin sneg in led. Sploh je kraj bolj moker, kolikor bližje je vodam ali morju, in zopet je bolj suh, kolikor je bolj v sredi terde zemlje. V gorkih krajih sta prav za prav le dva letna časa, daljši in skozi suho poletje, in kraji pa mokra zima z dolgimi dežji; v merzlih krajih je nasprot dolga ledena in snežena zima, in kratko poletje; v srednje toplih krajih se štiri je letni časi bolj primerno versté.

Pridelki zemlje.

Razne stvari so, ktere zemlja rodi in redi; nekaj jih je živih, tudi samogibnih, nekaj ne, in se razdelé v tri velike pleména: v rudnine, rastline in živali.

Pod poverhniho zemlje so mnoge rudnine ali kopanine, namreč razne persti, soli, kamnja in kovine (metali). Rudnine sploh na zemlji niso enako razdeljene; dragih rudnin nar bolj bogata se je kdaj kazala Azia, zdaj pa Amerika.

Zemljo po verhu pokrivajo mnoge rastline, namreč trave in zeliša, germovi in drevesa. Topli kraji zemlje so za rastline sploh bolj rodovitni kakor merzli; tudi ima vsak pas zemlje lastne zeli in drevesa; nar večji, nar lepši in žlahtnejši rastline so v toplih krajih zemlje. So tudi kraji in strani, kjer je zemlja za rastline nerodovitna, taki se imenujejo pušave; velike pušave so v Azii, nar večji pušava je v Afriki.

Po verhu zemlje hodijo in lazijo mnoge živali, namreč dojnice, golazni, merčesi in červi; v zraku letajo ptice, in v vodi plavajo ribe. Niso po vsih stranéh zemlje enake živali, in vsak pas in vsak večji del zemlje ima nektere lastne; nar večji in nar lepši take stvari so v toplih krajih.

Po takim na primero v merzlih krajih posebno raste mah, in živi lós in severni jelen; v zmerno toplih stranéh rastejo zlasti žita, vinska terta, navadne sadne drevesa, ter živi pri hišah vol, ovca in konj, v gojzdih pa medved in volk; v toplih stranéh pa rastejo palme in dišave, in živijo kamele, sloni, levi in risi; se obilno koplje zlata in srebra

Navadne domače živali so bile iz Evrope v Ameriko prepeljane; žita in sadne drevesa so bile iz Azije, druge rastline, korún, turšica in tabak iz Amerike v Evropo prestavljene.

Ljudjé na zemlji.

V gospodarja zemlje je postavil Bog človeka; zatorej je človeški rod po vsi zemlji razširjen, in povsod mu je mogoče obstati, v krajih skorej neprenehana mraza, in tudi pod silno pekočimi žarki sonca. Vonder razne lastnosti kraja in ponebja so človekovi podobi in barvi posebne znamenja vtisnile, de se po večjim zdaj petero rodov razloči, de si ravno so vsi ljudje iz eniga perviga očeta. Ti peteri rodovi so: kaukazki rod v Evropi, sprednji in južni Azii, zdaj po naseljencih tudi v Ameriki, z belo barvo in lepo primerno postavo; mongolski rod v srednji in izhodni Azii z rumeno barvo, potlačeno postavo in glavo; malajski rod na južnih bregovih in otokih Azie in v Australii z rujavo barvo, krepko postavo; zamurski rod v Afriki s černo barvo, stisnjeno glavo, izbuhnjenimi lici in ustmi; in ameriškanski rod v Ameriki z baker-norudečo barvo, slabotno postavo.

Ko sta bila v začetku le dva človeka na zemljo postavljena, se je število ljudi sčasama toliko pomnožilo, de se zdaj na celi zemlji krog 1000 milionov stanovavcov šteje, od kterih ima Evropa 250, Azia 500, Afrika 120, Amerika 50 milionov, in Australia 2 miliona in pol.

Razun drugih lastnost zlasti jezik ljudi na zemlji v mnogo narodov razloči; šteje se zdaj več kot 800 raznih jezikov na zemlji z mnogimi podnarečji. Poglavitni jeziki so bili v starim času hebrejski, greški in latinski; v novih časih pa so posebni v Evropi romanski, iz latinskiga pridši, dalje slovanski in nemški jeziki, v Azii in Afriki arabljanski, v južni in izhodni Azii indijanski in kitajski jezik.

Ljudjé na zemlji niso vsi enake vére; eni

spoznajo eniga praviga Boga, drugi časté mnoge in razne bogove ali malike. V starim času je bil večji del ljudi malikovavcov; le pri Izraelcih se je véra v eniga Boga ohranila. Po Kristusu je prišla popolna véra na svet, keršanska, ktera se v katoljški cerkvi ohrani; od te cerkve pa so se Greki, Evangeljci in drugi ločili. Razun keršanske ima mohamedanska véra veliko spoznovavcov; veliko narodov na zemlji pa je še malikovavske vére. Katoljških kristjanov je vsih krog 150 milionov, nar več v Evropi, potem v Ameriki; greških kristjanov je 60 milionov v Evropi in Azii, evangeljskih 70 milionov v Evropi in Ameriki. Mohamedanov je 120 milionov v Evropi, Azii in Afriki; drugih 600 milionov so nevérniki ali malikovavci razne podobe.

Omikanje in izobraženje tudi ni pri vsih ljudstvih enako. Nar bolj izobraženi so bili kdaj Greki in Rimljani; današnje čase pa so nar bolj omikani in razumljeni sploh Europejci in iz Europe naseljeni Amerikani, za njimi pa Arabljani, Indijani in Kitajci; v Afriki, Ameriki in Australii se znajdejo še divjaki. Omikane ljudstva se pečajo s kmetijo, obertnijo in tergovstvam; imajo za podučenje šolske naprave, čislajo vednosti in umetnosti. Pastirske ljudstva živé le od svojih živinskih čed; divjaki pa se ohranijo le z lovam in ribštvam, ali s sirovimi sadovi zemlje.

Stanovališa omikanih ljudi so mesta, tergi in vasi, ali tudi posamske hiše; pri manj omikanih narodih kočé in šotori; divjakam pa tudi berlogi streho dajo.

Dežele, deržave in vladarstva.

Zemlja je med ljudi mnogo in razno razdeljena, in različno se tudi vladajo ali gospodarijo. Del zemlje, v katerim en narod stanuje, ali kteriga posebne meje od drugih ločijo, se sploh imenujejo dežela. Del zemlje, kteriga stanovavci so po enakih postavah in po ravno tistim vladarstvu v eno združeni, se kliče deržava.

Vladarstva niso bile in tudi zdaj niso v vsih državah enake. So države, kjer ima samo eden višji oblast; to so samovlade. Vladarji imajo razne iména, namreč: cesar, kralj, vojvoda ali knez; in potem se država tudi imenuje cesarstvo, kraljestvo, vojvodstvo ali knezovina. So zopet države, kjer ima več iz ljudstva izvoljenih mož vkupej višji oblast: to so ljudovlade (republike). Pri nekterih samovladah je vladarju zbor ljudskih poslancov na strani: to so vstavne ali konstitucijske vlade. Več samosvojnih držav, ktere so se v eno združile, stori soedinjeno državo ali zvezo.

Vlade imajo skerb za mir, red in pravico v državi, za potrebne naprave podučenja, za podporo kmetijstva, obertnijstva in tergovstva, in za brambo pred vnanimi sovražniki. Zato izdajajo povere ali zakone, stavijo vradnike in imajo vojake.

Zgodbe sveta.

Na zemlji ni bilo vsaki čas tako, kakor je zdaj. Stanovavci zemlje so se iz maliga pomnožili; zemlje niso imeli zmirej enako razdeljene; eni narodi so prešli, in drugi so nastopili; kraljestva so se vzdignile, in so zopet padle, in nove so se vstavile. Tudi kdaj ni bila vsa zemlja tako znana kakor zdaj. Po takim se razun perviga časa, dokler še niso bile nobene države na zemlji vstavljene, razloči stari, srednji in novi čas.

Časi se merijo po dnevih, mescih in letih ali od začetka sveta do zdaj, ali od ktere važne zgodbe na svetu, nar raji pa od rojstva Jezusa Kristusa nazaj in naprej. Pred Kristusovim rojstvom se šteje 4000 let; po Kristusovim rojstvu do zdaj pa 1852 let. Stari čas seže od začetka pervih kraljestev, krog 2000 pred Kristusam, do l. 476 po Kristusu; srednji čas dalje do l. 1492, in novi čas do današnjiga dneva.

Drugi del.

Posebni zemljopis.

I. Razdelk.

Od stariga sveta.

Zemljopis.

V starih časih znani svet.

Starim so bili le trije deli sveta znani, in sicer od Europe večji del razun severnih in severnoizhodnih strani, od Azie nar bolj zahodna in južna stran, in od Afrike samo severna stran. Od morja so nar bolj poznali srednje morje z njegovimi deli, potem zahodno ali atlansko, in južno ali indiansko morje z manjšimi deli.

Dežele v Azii.

a) Pri srednjim morji.

Poleg srednjiga morja so bile zaporedama téle dežele (zdaj aziatska Turčija):

1. Palestina ali Kanaan, ali Judovska dežela, na izhodnim bregu srednjiga morja v južni strani. Razdeljena je bila pred med 12 Izraelovih rodov, potem v kraljestvo Juda in Izrael, v zadnje v Judéo, Samario, Galiléo, Peréo in Iduméo. Po sredije tekla reka Jordan, in storila jezeri, galilejsko in mertvo morje. Gore: Libanon, Karmel, Tabor, Garizim, Oljska

gora. Mesta: v Judèi Jeruzalem, veliko, lepo mesto, kdaj središe vére v eniga Boga, potem začetik Kristusove vére; dalje Betlehem, Jeriho, Cezarea. V Samarii: Samaria, Sihem; v Galilèi: Nacaret, Kana, Kafarnaum.

2. Fenicia, na severni strani Palestine. Mesta: Sidon in Tir, kdaj sedež veliciga tergovstva.

3. Siria, na severni strani Palestine in Fenicie. Mesta: Damask, zlo staro mesto, Antiohia.

4. Mala Azia, velik polotok med srednjim morjem in njega deli, egejskim in črnim morjem; po sredi se je vlekla gora Taver proti izhodu. Razdeljena je bila v mnogo dežel, namreč: Troada, Mizia, Lidia, Karia, Jonia, Licia, Pamfilia, Cilicia, Frigia, Likaonica, Kapadocia, Pont, Galacia, Paflagonia, Bitinia. Mesta: v Troadi Troja; v Jonii Smirna, Efez, Milet; v Frigii Kolose, v Cilicii Tars, v Bitinii Nikomedia, Nicêa. Zraven še otoka Ciper in Rod z več malimi.

Dalje,

b) druge aziatske dešele.

Na rekah Eufratu in Tigru so tikama bile dežele (zdaj tudi aziatska Turčija imenovane):

1. Babilonia na stoku Eufrata in Tigra; južni del je bila Kaldêa. Mesta: Babilon, nar starji mesto in veliko; Selevcia in Ktezifon.

2. Asiria, na severni strani Babilonie, unstran Tigra. Mesto Ninive, zlo veliko.

3. Mezopotamia, nad Babilonio med Eufratam in Tigram. Mesta: Haran, Edesa.

4. Armenia, proti severju od Asirie in Mezopotamie, na izviru Eufrata in Tigra; na severni strani je bila gora Ararat. Mesto: Tigranocerta.

Dalje v jugu, izhodu in severji Azie so bile dežele:

5. Media, na izhodni strani Asirie, poleg Kaspiškiga morja. Mesta: Ekbatana, Rages.

6. Perzia s Partio in Baktrio, proti izhodu od Babilonie in Medie, ob južnim morji. Mesta: Perzepol, poglavitno mesto, Suza.

7. India, velika dežela ob južnim morji, bogata, starim manj znana; reka Ind jo loči od Perzie.

8. Sina in Serika (zdaj Kitaj ali Kina), proti izhodu od Indie, še manj znana.

9. Scitia in Sarmacia, v sredi in severu Azie, stanova liše divjih narodov.

10. Albania, Iberia in Kolhida med hvalinskim (kaspiskim) in črnim morjem (zdaj Kaukazia); ondi je gora Kaukaz.

11. Arabia, velik polotok v jugu od Palestine, Sirie in Babilonie; južno morje s svojimi deli, rudečim in perzijskim morjem, jo obdaja. Razdeljena je bila v kamnito, pušto in srečno Arabio; v kamniti je gora Sinaj.

Dežele v Afriki.

Poleg srednjiga morja so zaporedama bile dežele:

1. Egipt, na zahodni strani Palestine in rudečiga morja, rodovitna dežela; reka Nil po sredi teče. Mesta: Tebe, staro mesto, Memfis, Aleksandria, središe trgovstva in učenosti starih časov.

2. Libia, Marmarika in Cirenaika, proti zahodu od Egipta. Mesto Cirene.

3. Mala Afrika ali Kartaginska zemlja (zdaj Tripol in Tunis), dalje proti zahodu. Mesto Kartagina, mogočno trgovsko mesto.

4. Numidia in Mauritania (zdaj Algeria in Marokanska) na zahodni strani Afrike do atlantskiga morja, proti jugu je gora Atlant. Mesta: Hipon, Siga ali Cezarea (Algier).

Bolj znotrej zemlje je bila:

5. Etiopia (zdaj Nubia in Zamurska), južni del Afrike starim znane. Kraljestvo in mesto Meroe med dvojim Nilom.

6. *Getulia*, sedež divjih rodov, in velika pušava (*Zahara*), v jugu pod malo *Afriko* in *Mauritanio*.

Dežele v Evropi.

a) *Greške dežele.*

Greške dežele so bile obdane od srednjiga morja in njegovih delov, egejskiga in jonskiga morja; v severji jih je mejila gora *Olimp*. Bile so té:

1. *Severna Grecia*, gorenji del razločen v dvoje: *Tesalia* pri egejskim in *Epir* pri jonskim morji; tukej mesto *Dodona*.

2. *Srednja ali prava Grecia*, tudi *Helada* (zdaj *Livadia*); gora *Eta* jo je od severne ločila. Posamske dežele so tukej bile: *Atika*, *Mégara*, *Beócia*, *Fócida*, *Dórida*, *Lókrida*, *Etolia* in *Akarnania*. Mesta: *Atene*, poglavitno mesto v *Atiki*, sedež greške učenosti in umetnosti; *Tebe* (*Tiva*), poglavitno mesto v *Beócii*; v *Focidi* *Delfi* s slovečim tempeljnam.

3. *Južna Grecia ali Peloponez* (zdaj *Morea*), južni polotok; *Korinska ožina* ga je od *Helade* ločila. Posamske dežele: *Arkadia*, *Lakonia*, *Mesenia*, *Elida*, *Ahaja*, *Sicionia*, *Korinska* in *Argolika*. Mesta: *Sparta* (*Mizitra*), poglavitno mesto v *Lakonii*, mogočno; v *Elidi* *Pize*, zraven *Olimpia* s slovečimi igrami; *Korint*, veliko trgovsko mesto, bogato; *Argea* (*Argo*), poglavitno mesto v *Argoliki*.

4. *Greški otoki*. Nar večji *Kreta* (*Kandia*) in *Eubéa* (*Negroponte*) v egejskim morji; dalje veliko manjših v egejskim in jonskim morji.

K greškim deželam ste še štete:

5. *Macedonia* in *Tracia* (zdaj *Rumelia* v *Turčii*); v jugu jih je mejilo egejsko morje, v severji gora *Hemus*. Mesta: v *Macedonii* *Tesalonika* (*Solun*), veliko trgovsko mesto, *Filipi*; v *Tracii* *Bizancia* sedaj *Konstantinopel* (*Carigrad*) imenovana, pred trgovsko, potem drugo poglavitno mesto v rimskim cesarstvu.

Dalje.

b) *Italianske dežele.*

Italia je velik polotok med srednjim in jadranskim morjem; v severji so storile gore Alpe (snežniki) mejo, po sredi so šle apeninske gore. Razdelila se je:

1. Gorenja Italia ali tastranalpinska Galia, severni del; reka Padga je v dve strani ločila. Razpadala je med več ljudstev: Liguri, Taurini (zdaj Sardinia); Insubri, Cenomani, Veneti, Karni, Istriani (zdaj Lombardia, Venecia, Primorje z delam Krajne); Senoni, Lingoni, Boji, (zdaj Parma, Modena, del Papeževe zemlje). Mesta: pri Ligurih in Taurinih Genua, Augusta (Turin); pri Insubrih Mediolan (Milan); v Venecii Verona, Patavia (Padua); pri Karnih in Istrianih Akvilea (Oglej), veliko, sloveče mesto, Tergeste (Terst), Pola (Pul), Emona (Ljubljana), staro mesto; pri Bojih Mutina (Modena), Bononia (Bolonja), Ravena.

2. Srednja Italia; reka Rubikon jo od gorenje loči; po sredi teče reka Tibera. Posamske dežele: Etruria (zdaj Toskana); Lacia, Umbria, Picena (zdaj Papeževa); Kampania in Samnia (del Neapelske): Mesta: V Laciji Roma (Rim); sedež mogočnega rimskiga cesarstva, veliko lepo mesto, kmalo tudi središe keršanske cerkve; dalje Alba longa, Ostia, Teracina; v Etrurii Florencia, Piza, Peruzia, Veji; v Umbrii Ariminia (Rimini), Spolecia (Spolet); v Piceni Ankona (Jakin); v Samnii Benevent; v Kampanii Kapua, Neapel, Herkulan in Pompeji; blizo gora Vezuvi, ognjenik.

3. Dolenja Italia ali velika Grecia (zdaj Napolitanska), južni del polotoka, reki Frenton in Silar ste jo od srednje ločile. Posamske dežele: Apulia, Kalabria, Lukania in Brutia. Mesta: v Apulii Baria (Bari), Kane; v Kalabrii

Tarent, kdaj bogato mesto; v Lukanii Sibara, v Brutii Regia (Redžio), Kozencia, Krotor.

4. Italijski otoki: Sicilia, kjer je gora Etna, ognjenik; mesta Mesána (Mesina), Sirakúže (Siragoza), nekdanje mogočno mesto, Panorm (Palerm); Sardinia in Korzika, kateri morska ožina loči; med manjšimi otoki Mélite (Malta); vsi ti otoki so v srednjim morji.

Dalje.

Druge evropske dežele.

Na južnih bregovih Danubja ali Istra (Donave) so bile zaporedoma dežele:

1. Recia in Vindelicia (zdaj Tiroljska in Bavaria), na severni strani Italije do Donave. Mesta: Augusta (Augsburg), Kuria (Kur), Trident (Trient), Bauzan (Bocen).

2. Norika (zdaj Austria, Štajarska, Koroška), na izhodni strani Vindelicie, od Donave do Save. Mesta: Lavreak (Lorh), znamenito mesto Lencia (Linc), Viadobona (Dunaj), Juvavia (Solnigrad), Teurnia (Spital), Virun (Velkovec), Celeja (Celje).

3. Panonia (zdaj del Krajnske, Štajarske in Ogerske, Horvaška in Slavonia), proti zahodu od Norike, med Donavo in Savo. Mesta: Sirmia (Srem), poglavito mesto Acink (Buda), Peto-
via (Ptuj), Siscia (Sisek).

4. Iliria (zdaj Dalmacija in Bosna, del Horvaške in Albanije), na južni strani Panonie poleg jadranskega morja. Njeni deli so bili: Liburnia, Dalmacija in greška Iliria; njeni stanovavci so bili dobri mornarji. Mesta: v Liburnii Albona, Senia (Senj), Jádera (Zadra); v Dalmaciji Skardona (Skradin), Epidaver (Raguza), Spalat (Splet), znamenito mesto.

5. Mezia (zdaj Serbia in Bulgaria) od stoka Save in Donave do črnega morja. Mesta: Tavrur (Beligrad), Viminia (Vidin), Sardika (Zofia).

6. Dacia (zdaj Ogerska, Sedemgraška, Vla-hia in Moldavia) na severni strani Donave. Mesta: Ceugma (Kološ), Tibisk (Temešvar).

Druge dežele v zahodu in severji Europe so bile :

7. Hispania (Špania in Portugalia), velik polotok med srednjim in atlanskim morjem. Njeni deli so bili: Tarakonska, Betika in Luzitania; na severni meji so pirenejske gore. Mesta: v Taragonski: Tarakon (Taragona), poglavitno mesto, Sagunt, Nova Kartagina, Tolet (Toled); v Betiki Hispalia (Sevilja), Kórduba (Kordóva), Gades (Kadiz), znamenito trgovsko mesto.

8. Galia (zdaj Francia, Belgia in švajcarska), na severni strani Hispanie, od pirenejskih gor do Rajne, med atlanskim in srednjim morjem. Njeni deli so bili: Narbonska, Akvitania, Lugdunska in Belgika. Mesta: v Narbonski Narbon, poglavitno mesto, Masilia (Marselj), Lugdun (Lion); v Akvitanii Burdigala (Bordó), Toloza (Tulúz); v Lugdunski Turon (Tur), Aurelian (Orlean); v Belgiki Lutecia (Pariz), Argentorat (Strasburg), Moguncia.

9. Britania in Hibernia (zdaj Anglia, Škocia in Iria); dva velika otoka v atlanskim morji, v severji od Galie. Mesta: v Britanii Londinia (London), Eborak (Jork); v Hibernii Eblana (Dublin).

10. Germania (zdaj Nemčija), med Rajno, Donavo, Vislo, baltiskim in severnim morjem. Razpadla je med mnogo nemških rodov; v severji so bili Frizi, Cimbri, Saksonci, Longobardi, Gotje, Burgundioni; v sredi Kerusci, Kati (Hesi), Franki, Svevi; ob Donavi Alemani, Markomani, Kvadi. Mesta: pri Katih Matia (Marburg), Kastel (Kasel); pri Markomanih Marobud (Budiegovice).

11. Sarmacia in Scitia (zdaj Poljska in Rusia), vsa zemlja v izhodu Europe unstran ta-

transkih hribov in Visle. Tukej so stanovali mnogi slovenski narodi: Serbi, Horvatje in Sloveni poleg tatranskih hribov; Poljani, Severjani in drugi rodovi bolj v sredi dežele; zraven so bile še druge ljudstva bolj divje. Mesta: Olbia: blizu črniga morja, središče tergovstva, na Tauriskim polotoku (zdaj Krim), Teodozia (Kafa).

Pristavik. Obsešik rimskiga cesarstva.

Rimsko cesarstvo je po razdelitvi cesarja Konstantina obseglo štiri velike poglavarstva:

1. Galiansko poglavarstvo: Hispania s 6, Galia s 17 in Britania s 4 deželami.

2. Italijsko poglavarstvo: tastranalpinska Galia s 7, podrimske dežele (srednja in južna Italija) z 10, Afrika s 6 deželami.

3. Iljrsko poglavarstvo: zahodna Ilirija s 5, izhodna Ilirija s 7, Dacia s 5 deželami.

4. Orientalno (izhodno) poglavarstvo: Tracia s 6, Azia z 11, Pontika z 11, Orient (izhod) s 15, Egipt s 6 deželami.

Zgodbe.

Razposeljenje ljudstev po svetu; prve kraljestva v Azii in Afriki.

V začetku je Bog vstvaril nebo in zemljo, in tudi perviga človeka Adama (4000 pred Kristusovim rojstvom). Adamovi otroci so se sčasoma množili; zavoljo njih hudobije je prišel vesoljni potop (2330 pr. Kr.), v katerim je bil Noe s svojo hišo ohranjen. Od Noetovih sinov in njih mlajšev je dobila potem cela zemlja stanovavce, ko so se po zidanji babilonskiga mesta in turna rodovi na vse strani razkropili. Semovi mlajši so ostali v Azii, Jafetovi so zastavili drugi del Azie in Europe; Kamovi so šli večjidel v Afriko. Po razkropljenji narodov se je vera v eniga Boga sčasoma v malikovanje zgubila; od slej se pa tudi začnejo

posebne zgodbe sveta, ljudstev in kraljestev, in sicer je bil začetik kraljestev v Azii.

Pervo kraljestvo je bilo babilonsko, ktero je Nimrod v Babilonu vstavil (krog 2000 pr. Kr.) Ta čas je tudi Asur zidal Ninive, in postavil asirsko kraljestvo; kralj Nin je to kraljestvo bolj povzdignil, še bolj pa kraljica Semiramida, de je tudi Babilonio in Medio obseglo. Pod malovrednimi kralji pa je dalje to kraljestvo pešalo, in v zadnje razpadlo (888 pr. Kr.) Zgodej vravnani deželi ste bile tudi India in Sina; pa od nju se iz prvih časov malo gotoviga vé.

V Egiptu so se tudi zgodej (2000 pr. Kr.) nektare kraljestva vstanovile: Men je bil med prvimi kralji. Sesoster (1350 pr. Kr.) je celo deželo v eno kraljestvo združil, tudi svojo oblast čez Etiopio razširil; vonder njegovi nasledniki niso bili zmirej mogočni, in kraljestvo je prišlo v ptujo oblast (525 pr. Kr.)

Zgodej (2050 pr. Kr.) je živel že Abraham, nar pred v Mezopotamii, potem v Kanaanu. Od njega je prišlo izraelsko ljudstvo, pri kterim se je véra v eniga Boga vedno ohranila. Izraelci so veliko let v Egiptu stanovali, so pa po Mojzesu rešeni bili, in postavo dobili (1500 pr. Kr.); vzeli so potem obljubljeno deželo v posest, in so jo med seboj razdelili. Savel je bil njih prvi kralj (1095 pr. Kr.), David in Salomon sta kraljestvo bolj povzdignila; pa pod Roboamam je bilo razdeljeno v kraljestvo Juda in Izrael (975 pr. Kr.) Oboje je bilo zdaj slabo, in zavoljo hudobije je bilo razdjano kraljestvo Izrael nar pred (722), in potem kraljestvo Juda (588 pr. Kr.)

Feničani, desiravno malo ljudstvo, so s tergovstvam dalječ segli; brodili so v Afriko, Hispanio, celo v Britanio in v Indio. Med njih kralji je Hiram nar pred imenovan (1000 pr. Kr.) med njih naseliši je Kartagina v Afriki nar bolj posebna bila, ki je nar pred pod kralji, potem pod sodniki veliko moč na morji dobila. Pred in potem

so manjši kralji v Sirii in Mali Azii, v Mezopotamii in Armenii opomnjeni; bolj mogočin je bil Lidski kralj Krez (570 pr. Kr.), kateri si je skorej vso malo Azio podvergel, je pa kmalo oblast zgubil.

Mogočno asirsko in babilonsko, potem mediansko in perzijsko kraljestvo.

Novo asirsko kraljestvo se je kmalo po razpadu stariga vzdignilo (800 pr. Kr.); kralj Ful je podvergel Medio in Mezopotamio, zraven je potem še prišla Siria in Babilonia, in kralj Salmanasar je zmagal in v sužnost djal kraljestvo Izrael. Pa pozneje (625 pr. Kr.) so Babilonci in Mediani vstali, Ninive razdjali, in asirsko kraljestvo končali.

Zdaj je Nabopalazar novo babilonsko kraljestvo povzdignil; kralj Nabuhodonozor je svojo oblast razširil čez Armenio in Mezopotamio in Sirio, je razdjali kraljestvo Juda z Jeruzalemskim mestam, in zmagal tudi Egipt (570 pr. Kr.) Pa poznejši kralji so bili mehkužni, Perzijani in Mediani so Babilon vzeli, in babilonsko kraljestvo v nič djali (538 pr. Kr.); — kralj Baltazar je v napadu smert našel.

Med tem je tudi mediansko kraljestvo mogočno bilo, ko ga je Dejoc (710 pr. Kr.) iz asirske oblasti rešil; zraven je potem še prišla Perzia in Asiria. Pa Perzijani so se zopet osvobodili, in njih kralj Cir je s kraljem Ciaksaram (Darijem) v družbi vladal, in po njegovi smerti tudi Medio v posest dobil (536 pr. Kr.)

Zdaj je nastopilo perzijsko kraljestvo, od vsih prejšnjih bolj mogočno. Kralj Cir je (360 pr. Kr.) perzijski, popred malovažni narod iz medianske oblasti otel, in v mogočno ljudstvo povzdignil. Osvojil si je nar pred Armenio, potem zmagal kralja Kreza, in vzel malo Azio, dalje Sirio in Arabio, posilil je Babilonio, in v del dobil

Medio. Judje so zdaj (536 pr. Kr.) spet v domačijo se poverniti in Jeruzalem v novo zidati smeli. Kralj Kambiz (529 pr. Kr.) je podvergel Egipt; Darij I. (522 pr. Kr.) je veliko kraljestvo v red djal, in pridobil Tracio in Macedonio v Evropi, in en del Indie. Pa pod kralji Kserksam in Artakserksam je kraljestvo po vojskah z Greki slabeti jelo, dokler ni zadnjiga kralja Darija Kodomana greški kralj Aleksander zmagal, in perzijskemu kraljestvu konec storil (330 pr. Kr.)

Početki kraljestev in vlad v Evropi; zgodbe Grekov; veliko greško ali macedonsko kraljestvo.

Med evropskimi ljudstvi so Greki prvi večji omiko in redovne vlade dobili. K prvimi stanovavcam Grecie so prišli (1500 do 1300 pr. Kr.) naseljenci iz Egipta, Fenicie in male Azie, ter so jih iz divjosti vzdignili; kmalo se je več manjših kraljestev v Peloponezu in v Heladi vstanovilo. Pervi njih večji početik je bila Trojanska vojska, v kateri so Greki Trojo v mali Azii zmagali in razdjali (1184 pr. Kr.) Na to so pa dolgi prepiri med posamskimi rodovi nastopili, v katerih so množice ljudstva dežele zapustile, in se v mali Azii in južni Italii naselile. Tudi kraljeva oblast je bila skoraj v vsih mestih odpravljena, in ljudovlade so bile vpeljane (do 900 pr. Kr.) Med posamskimi mesti in deželami pa ste kmalo dve mesti: Atene in Sparta višji oblast na se potegnile; Sparti je dal Likurg (880 pr. Kr.) terde, Atenam pa Solon (594 pr. Kr.) modre postave. Med tem časom je Macedonia kralje dobila, prvi je bil Perdika (720 pr. Kr.)

Vojske s Perziani (500 do 449 pr. Kr.) so moč Grekov visoko povzdignile. Po suhim in po morji so perzijske vojske greške dežele napadale, Macedonio in Tracio vzele, pa so bile mnogokrat zmagane, in Greki v Evropi in Azii so bili

oprosteni. V teh vojskah sta se atenska vojvoda Temístokel in Aristíd posebno skazala, in s tem so Atene predstvo dobile. Périkel (461 pr. Kr.) je to mesto s podporo vednost in umetnost še bolj povzdignil. Pa notranji bóji med Greki (431 do 404) so moč Atencov vničili, in dobila je Šparta predstvo. V zadnje so se vzdignile Tebe pod Epaminondam, in so za nekaj časa oblast na se potegnile (371 pr. Kr.)

Med vsim tem so vednosti in umetnosti pri Grekih cvetele; pesništvo, govorništvo, modrijanstvo, podobarstvo je visoko stopinjo doseglo; med pesniki je nar starji Homér, med modrijani nar večji Sokrat, med govorniki Demósten.

Ker so bili Greki med seboj le malo edini, je macedonski kralj Filip lahko čez nje višji oblast dobil (338 pr. Kr.) Njegov sin Aleksander pa je stvaril veliko macedonsko kraljestvo (336 do 326 pr. Kr.) Nar pred je bil z Iliri in Traki zmagal nasprotne Tebane; potem se je vzdignil zoper Perziane; po srečnih bitvah je vzel Malo Azio, Sirio in Egipt, kjer je zidal Aleksandrio; dalje si je po zmagi kralja Daria osvojil še vse druge perzijske dežele, in je prišel celò v Indio; in zdaj je gospodoval vsi zemlji od Ilirie do Indie; Babilon je bil njegov sedež. Pa njegova zgodnja smert (323 pr. Kr.) je velikimu kraljestvu konec storila; njegovi vojvodi so si dežele razdelili, in več novih kraljestev ustanovili.

Med novimi kraljestvi so bile mogočnejši Macedonia pod Antigonam, Siria pod Selevkam, in Egipt pod Ptolemejem in njih nasledniki. Grecia je razun Šparte, Ahaje in Etolie pod macedonsko oblastjo ostala. Judèa je po Makedoncih iz Sirske oblasti oproštena bila (130 pr. Kr.), in je spet lastne kralje imela. Vonder vse te dežele in kraljestva so sčasoma (do 30 pr. Kr.) v rimsko oblast prišle. Sami Partiani v Perzii so svobodni ostali, in mogočno kraljestvo povzdignili pod Arsacam (238 pr. Kr.)

Zgodbe Rimljanov, — veliko rimsko cesarstvo.

V Italii v njenim srednjim delu so bili Etruscanci zgodaj izobraženo ljudstvo (1200 pr. Kr.); Alba longa v Lacii je bilo prvo znamenito kraljestvo (krog 1000 pr. Kr.) V južni Italii so pozneje med greškimi naselitvami cvetele Tarent in Sirakuze (od 735 pr. Kr.) Čez vse pa se je vzdignil Rim; to mesto je Romul z naseljenci iz Albe (754 pr. Kr.) zidal, in je tudi ondi prvi kralj bil. Z njim vred je sedem kraljev zaporedoma Rimu gospodovalo, kateri so moč noviga mesta z znotranjimi napravami in unanjimi srečnimi boji uterdili. Zadnji teh kraljev Tarkvini je bil (510 pr. Kr.) pregnan, in ljudovlada je bila vpeljana; takrat je država rimsko okolico s 600.000 ljudmi obsegla, in verh vlade sta prišla dva konzula (župana).

Med tem od zgodeb drugih evropejskih dežel ni kaj posebniga znaniga; stanovali so sicer že od kdaj Celti ali Gali v Hispanii, Galii in Britanii, Nemci v sredi in severji Evrope, v vizhodnih straneh pa Slovèni s Sarmati in Sciti. Nar važneji je to, de so (600 pr. Kr.) galianski rodovi severno Italio in zemljo ob Donavi posedli, in de so se Slovèni od jadranskiga morja čez Donavo unstran tatranskih hribov umaknili.

Rimljani so po izgnanji kraljev hude boje imeli od zunej (500 do 395 pr. Kr.) z Etruscanci in Latinci, ktere so vonder zmagali, potem z Galiani, kateri so (390 pr. Kr.) rimsko mesto vzeli, in le z drago odkupsino odpravljeni bili. Znotrej pa so terpeli dolgi prepiri med plemstvom in ljudstvom, dokler ni ljudstvo večjih pravic dobilo. V novih bojih z Etruscanci in Samniti je bila vsa srednja in južna Italia podveržena (do 272 pr. Kr.) Na to je nastopil boj s Kartaginčani, kateri so si hotli Sicilio in Hispanio osvojiti; po treh hudih vojskah (264 do 146 pr. Kr.) so Rimljani dobili Sicilio, Sardinio in Korziko, južni del Hi-

spanie in malo Afriko; Kartagina pa je bila razdjana. Med tem časom so si podvergli gorenjo Italio do snežnikov (220 pr. Kr.) Macedonio in greško Ilirio (167 pr. Kr.), in vso Grecio po razdjanji Korinta (146 pr. Kr.); potem so vzeli še vso Hispanio razun severnih goratih strani, in so se v južni Galii vsesili (123 pr. Kr.) V vsih teh bojih se je zlasti rodovina Scipionov skazala.

Take pridobitve in zraven prisvojeno bogastvo so pa Rimljane sčasoma vse spačile, in notranje vojske so se začele med mogočnimi vodji strank; vonder vunanje zmage so vedno naprej šle; celo Cimbri in Teutoni, nemški narod, ki je Rimljane zlo v strah pripravil, so bili potolčeni (113 do 101 pr. Kr.) Od zdaj je bila pridobljena še Numidia in Mauritania v Afriki, vsa mala Azia, Siria in Fenicia, in Judéa podveržena (62 pr. Kr.); tudi Galia do Rajne je prišla v rimsko oblast (51 pr. Kr.), in Liburnia in Dalmacia (35 pr. Kr.). Notranji prepiri strank so med tem na to peljali, da je ljudovlada s konzuli nehala, in da je oblast enimu v roke prišla. Juli Cezar je že gospodoval sam (45 pr. Kr.), dokler ni bil umorjen; njegov sesternik Oktavian August je po novih bojih samovladar ostal (30 pr. Kr.), in s tem se je začelo rimsko cesarstvo.

Egipt (30 pr. Kr.) in ostale strani Galie in Hispanie (25 pr. Kr.), zraven podonavske dežele Recia, Vindelicia, Norika, Panonia in Mezia so bile še podveržene; in tako je rimsko gospostvo seglo od Rajne in Donave do afrikanških pušav, in od atlanskiiga morja do reke Eufrata v Azii. Verh tega so tudi vednosti in umetnosti ta čas pri Rimljanih nar bolj cvetele; med govorniki in modrijani je slovil Ciceron, med pesniki Virgili.

V tem času, ko je celi svet mir imel, je bil rojen Jezus Kristus. Za Augustam je nastopil cesar Tiberi (14 po Kr.), pod katerim je Jezus Kristus umerl. Njegova véra se je naglo po svetu razširjati začela; pa nasprotovali so ji Judje

in neverniki; cesar Neron jo je prvi v Rimu začel preganjati (67). Jeruzalem pa je zato bil razdjan po božji sodbi (70).

Mogočnost rimskiga cesarstva se je nekaj časa stanovitna obdržala; Britania je bila podveržena (85), Dacia unstran Donave, in Mezopotamia in Armenia v Azii pridobljena (116). Vonder zdaj so se začeli huji napadi nemških narodov v zahodu, in Perzianov, kateri so pod Artakserksam novo kraljestvo (226) postavili, v izhodu; zraven so prišli še večkrat kervavi boji za cesarski prestol, in tedaj je moč države pešala. Le s trudam je bilo mogoče meje cesarstva ohraniti, in vzadnje je za ložji brambe voljo več cesarjev ob enim bilo. Cesar Konstantin je spet sam vladal, in je tedaj po čudni prikazni keršansko véro sprejel (324). On je tudi državo na novo vrvnal, in jo v štiri velike poglavarstva: Galio, Italio, Ilirio in Orient (izhod) razdelil; imel je 120 milionov podložnikov, in prestavil je cesarski sedež v Konstantinopel (Carigrad), ki ga je vnovu sozidal.

Vonder časi so bili za rimsko cesarstvo čedalje huji; nemški narodi, Franki, Alemeni, Svevi in Gotje so zmiraj z večji močjo čez meje stopali; cesar Teodozi pa je ravno, ko se je nar huji premikanje narodov začelo, cesarstvo med dva sina Honorja in Arkadia za vselej na dvoje razdelil: v zahodno in izhodno rimsko cesarstvo (395). Oboje je bilo s tem oslABLJENO; posebno je zahodno cesarstvo pešalo, dezelo za dezelo zgubljaló, dokler ni z zadnjim cesarjem Romulam Augustulam nehálo (476). Nove kraljestva so na mesto stariga rimskiga cesarstva nastopile, in začel se je drugi tako imenovani srednji čas.

II. Razdelik.

Od sredočasnega sveta.

1. Zemljepis.

V srednjim času znani svet.

V srednjim času se je poznanje sveta razširilo, vonder se ni še več kakor čez tri dele stegnilo. Europa je namreč v severji in izhodu odkrita bila; Azia je v sredi, v izhodu in jugu bolj znana postala; tudi izhodni bregovi Afrike so bili nekaj razjasnjeni. Vonder veliko je še temniga ostalo, kar je še le novi čas razodel.

Dežele v Europi.

a) Izhodno (iztočno) ali greško cesarstvo.

Izhodno rimsko, tudi iztočno ali greško cesarstvo je v začetku seglo od Donave do afrikanskih pušav, in od jadranskiga morja do Eufrata v Azii.

Štelo je te dežele:

1. V Europi: Iliria, Mezia, Grecia ali Ahaja, Macedonia in Tracia. V Tracii Carigrad (Konstantinopel), mogočni, bogati in krasni sedež cesarja in patriarha izhodne cerkve.

2. V Azii: mala Azia, Armenia, Siria, Palestina in en del Mezopotamie in Arabie. V mali Azii mesta Nicêa in Trapezunt, nekaj časa sedeža posebnih cesarstev; Antiohia in Jeruzalem, sedeža patriarhov.

3. V Afriki: Egipt in Cirenaika; v Egiptu Aleksandria, sedež patriarha, tudi središe kupčije.

Ob nar večjim cvetu so prišle še zraven:

4. V Europi: Eksarhat (poglavarstvo), večji ali manjši del Italie, južni bregovi Španie, in italijanski otoki Sicilia, Sardinia in Korzika.

5. V Afriki: mala Afrika in Mauritania.

V poznejih časih je greško cesarstvo obseglo le še nekaj dežel v Europi in mali Azii; v zadnje pa samo mesto Carigrad z malo okolico.

Dalje.

b) *Italianske dežele.*

Italia je bila v raznih časih razno razdeljena:

1. Cela je bila kot kraljestvo izhodnih Gotov in kot del greškiga cesarstva.

2. Potem je bila razdeljena v dvoje: severni del longobarsko in za tem italiansko kraljestvo; poglavitno mesto Pavia; srednji in južni del greški Eksarhat, poglavitno mesto Ravena. Dalje posebej: papeževa dežela in poglavitno mesto Rim, in mohamedanska okrajina s Sicilio, Sardinio in južnim koncem Italije.

3. Pozneje je bila razdeljena v troje: 1) severna Italia, in v nji posamske dežele Savoja, Lombardia ali Milanska, Furlania in Venecija; Venedke mogočno tergovsko mesto; 2) srednja Italia, in v nji Toškansko in Spoletansko vojvodstvo in papeževa dežela; 3) južna Italia, in v nji Apulsko in Kalabreško vojvodstvo; iz obojiga dalje Napolitansko kraljestvo; in po združenji s Sicilio kraljestvo dvojne Sicilije. Poglavitno mesto Neapel.

Dalje.

Špania, Francia, Anglia.

V zahodu Europe so bile dežele:

1. Špania je bila nar pred razdeljena v kraljestvo Svevov, poleg atlanskiga morja, in kraljestvo zahodnih Gotov, drugi večji del Španie; poglavitno mesto Toléd. Potem je bila razločena v keršansko Španio, v severji, pred manjši, potem večji, in v nji kraljestva Asturia, Leon, Kastilia, Navára, Portugalia in Aragon; in v mohamedansko Španio; v jugu, pred večji potem manjši; poglavitno mesto Kordóva, pozneje Gránada.

2. Francia in Burgundia. Francia med atlanskim morjem, Rono in Skaldo, je bila razločena nar pred v Austrazio, Neustrio in Akvi-

tanio; potem v sedem večjih vojvodstev in knezovin: Francia, Kampania, Normandia, Britania, Akvitania, Tolozanska in Arvernia; od teh se je dalje več manjših knezovin ločilo. Mesta: Pariz, poglavitno mesto; Soazon nekaj časa sedež kraljev. — Burgundia, med Rono in snežniki, je bila nekaj časa v gorenjo in dolejnjo Burgundio razločena; poglavitno mesto Arc-lat (Arl). Kraljestvo Frankov v nar lepšim cvetu kakor ponovljeno rimsko cesarstvo je obseglo zraven Francie tudi Nemčio, severno in srednjo Italio, v Španii Barcelonsko stran, in Panonio.

3. Anglia, Škocia in Iria. Anglia, južni del Britanskiga otoka, je bila razdeljena med Anglosaksonci in starimi Gali. V Anglosaksonskim je bilo sedem manjših kraljestev: Eseks, Suseks, Veseks, Kent, Ostanglia, Mercia, Nortumbria; v starogalskim so bile dežele Kumbria, Vêlez in Kornvêlez. Pozneje so bile vse te zemlje v eno kraljestvo združene; poglavitno mesto je postalo London.

Škocia, severni del Britanskiga otoka, je bila razdeljena med Pikti in Škoti, pozneje v eno združena; poglavitno mesto Edinburg.

Iria ali Irski otok je obsegla štiri manjši kraljestva: Ulstria, Linstria, Konôvt in Munstria; poglavitno mesto Armag, potem Dublin.

Dalje.

d) Nemške dežele.

Nemčia je segla od snežnikov do severniga in baltiskiga morja, in od Odre do Moze in Skalde. Razdeljena je bila v sedem večjih vojvodstev: Bavaria, Alemania ali Svevia (Švabska), Frankonia, Turingia, Saksonia, Frizia in Lotaringia; Turingia je bila potem s Saksonio, in Frizia z Lotaringio združena. Mogočne so pa postale potem nadškofije Moguncia, Kolonia in

Trevir; razločile so se še manjši vojvodstva in knežije, med njimi Austria, Brema, Hamburg, Ljubek z drugimi mesti so bile v posebni tergovski zvezi po imenu Hanza. Mesta: Cahi (Ahen), poveljavni cesarski sedež; Vormacia, Frankobrod, Erfurt, Rezen (Regensburg), Augsburg, Dunaj (Beč). Rimsko-nemško cesarstvo je v svojim cvetu zraven Nemčije tudi severno Italijo in nekaj slovanskih dežel obseglo.

Švajcarska je pozneje svobodna postala, ter je od začetka tri, potem osem, dalje trinajst kantonov štela.

Dalje.

e) Slovanske dežele.

Slovanske dežele so obsegle večji del izhodne Evrope; razločile so se po narodih in legi.

1. Slovenska ali Slovenia je v začetku segla od Donave do jadranskiga morja in od virov Drave do njeniga stoka z Muro; severna stran se je pozneje ponemčila, in v južni strani so se razločile dežele: Štajarska, Gorotan ali Koroška, Krajna, Slovenska stran, Goriška in Istria, Mesta: Gradec, Ljubljana, Celjovec, Gorica, Terst, Oglej, sedež mogočnih patriarhov.

2. Horvatica in Serbia, nižje pod Slovenio, od Drave in Donave do jadranskiga morja; Slavonia, Bosna in Dalmacia so se pozneje odločile. Mesta: Zagreb, Beligrad, Zader, Dobrovnik (Raguza).

3. Bulgaria, na južnim bregu Donave do černiga morja. Mesta: Vidin, Varna.

4. Česka, na Veltavi in Labi. Mesta: Praga, poveljavno mesto; Budjejevica, Boleoslav, Kutnagora.

5. Moravia in Slovaška, na Moravi in Vagi. Mesta: Olomuc, Berno, Nitra.

6. Poljska, poleg Visle do baltiškiga morja. Razločila se je velika in mala Poljska, in Ma-

zovia; Silezia in Pomorania so bile tudi posebej. Mesta: Krakov, kraljevi sedež, Gnezno, Vratislav, Gdansko.

7. Polabske dežele, poleg Labe; razdeljene so bile med Sorbi, Lutici in Bodrici. Mesta: Arkona, Retra, Julin. Te dežele so se pozneje vse ponemčile razun Lužice.

8. Rusia, na izhodni strani Europe. Razločila se je velika in mala Rusia, dalje bela in rudeča Rusia (Galicia in Vladimiria). Mesta: Novgorod, Kiev, sedeža mogočnih knežij; Vladimir, potem Moskva sedež velicnih knezov ali carov; Halič.

Dalje.

f) Druge evropske dežele.

1. Skandinavske dežele: Dania, Švedska, Norvegia, v severnozahodni strani Europe. Mesta: Letra, Upsala, Trondjem, potem Kodanj, Stokholm.

2. Dežele ob baltiskim morji: Finia ali Čudska, Estia, Livonia, Kuronia, Litva in Prusia.

3. Madžarska ali Ogerska, poleg Donave in Tise. Mesta: Požun, Buda, Pešt.

4. Vlahia in Moldavia, na severnim bregu Donave do črnega morja; Albania in Janina poleg jadranskega morja.

5. Kazaria in Krimea, na severnih bregovih črnega morja.

Dežele v Azii.

a) V sprednji Azii.

1. Mala Azia ali Anatolia, Siria s Palestino, Armenia, Kurdistan in Džezira. Mesta: Damask in Bagdad, sedež arabljskih kalifov; Konia in Brusa, sedež turških sultanov.

2. Arabia, v srednjim času sedež mogočnega ljudstva. Mesta: Meka, Medina.

Kraljestvo Arabljanov ali arabljanski kalifat je v svoji nar večji mogočnosti obseglo zraven Arabie, Sirio, Džeziro, Armenio, Kurdistan, Perzio, Egipt, severno Afriko, Španio in italijanske otoke; Bagdad je bilo poveljavno mesto.

3. Jeruzalemsko kraljestvo, med Jordanom in srednjim morjem, in knežije Tripol, Antiohia in Edesa. Jeruzalem je bil sedež kraljev, in središče božjih potov zavoljo božjiga groba. To kraljestvo je le nekaj čez sto let stalo.

4. Turčija, stanovanje silovitih Turkov, na izhodni strani hvalinskiga (kaspiskiga) morja, pozneje Turan imenovana.

Kraljestvo ozmanskih Turkov ali turško cesarstvo je bilo pozneje v zahodni Azii in južno-izhodni Europi; obseglo je zdaj manj, zdaj več dežel; namreč: malo Azio, Sirio, Džeziro in Armenio, Tracio z Macedonio ali Romanio, Ahajo, in Peloponez ali Moréo, Albanio, Bosno, Serbio in Bulgario, pozneje še Egipt, Vlahijo in Moldavio; poveljavno mesto je postalo Carigrad ali Stambul.

Dalje.

b) Druge azijske dežele.

1. Perzia ali Iran med Tigram in Indam. Mesta: Širas, Kašmir.

2. India, kot bogata dežela bolj znana, poleg Inda in Ganga. Mesti: Delhi, sedež mogočnega vladarja (veliciga mogula), Kalkuta.

3. Kitaj ali Kina, v izhodni Azii, nekaj bolj znana. Mesto Pekin.

4. Mongolia ali Tataria, v sredi Azie; stanovališče mogočnega ljudstva, tudi Džagataj imenovana.

Mongolsko kraljestvo je v svoji nar večji mogočnosti obseglo zraven Mongolie, Kitaj, Indio, Perzio, Džeziro in Armenio, Rusio v Europi, Kazan in Astrakan, Sibirio in Turan; poveljavno mesto je bilo Samarkand. Razdelilo se je potem med šest kanov ali kraljev: Kapčak, Džaga-

taj, Kitaj, India ali kraljestvo velikiga mogula, Iran in Turan.

5. Kazan in Astrakan, tudi Kapčak, poleg Volge; in Sibiria severni del Azie.

Dežele v Afriki.

1. Egipt, na iztoku Nila v srednje morje. Mesto Kaira.

2. Tunizia, poleg srednjiga morja. Mesto Tuniz.

3. Mogreb, pozneje Marokanska, poleg srednjiga in atlanskiga morja. Mesta: Maróko, Fez.

4. Nubia in Abisinia, poleg Nila in ru-dečiga morja.

5. Zamorska, malo znana.

Zgodbe.

Veliko preselovanje narodov; nemške ljudstva in njih nove kraljestva.

S koncam četertiga stoletja po Kristusu se je začelo veliko preselovanje narodov skozi Europo, en del Azie in Afrike, po katerim je stari svet drugo podobo dobil, in se v sredočasniga prestvaril. Spodrinili so to preselovanje Huni, kateri so iz srede Azie na izhodno europejsko mejo priderli. Nemški narodi so se že davno željno na lepe rimske dežele ozirali, in zdaj so od vsih strani čez rimske meje vreli, in si nove stanovanja izbirali.

Naj bolj naprej so derli (406) Vandali, Alani in Svevi. Vandali so skozi Galio in Španio v severno Afriko prišli, in so ondi kraljestvo vstavili pod kraljem Gajzerikam (429); to kraljestvo je bilo čez nekaj časa razdjano in greškemu cesarstvu podverženo (534). Alani in Svevi so se v zahodni strani Španie vsedli, in lastno kraljestvo postavili (411), ktero je potem Gotam v roke prišlo (485).

Gotje so se v zahodne in izhodne ločili. Zahodni Gotje so šli čez Donavo v greško cesarstvo, potem (412) skozi Italio v Galio in Španio, in so ondi novo kraljestvo postavili (419); vodila sta jih kralja Alarik in Ataulf. Njih kraljestvo je bilo nekaj časa zelo mogočno, je obseglo vso Španio in južno Galio; pa je pozneje Arabljanam padlo v last (711).

Burgundioni so se naselili ob Rajni in Ronu (413), njih prvi kralj je bil Gundikar; pa njih kraljestvo je kmalo v oblast Frankov prišlo (534).

Franki so bili mnogi združeni narodi v zahodni Nemčiji; šli so tudi čez Rajno, in so si severno Galio (445) podvergli. Njih kralj Klodovik si je prisvojil še Burgundio, Alemanio in južno Galio (508), njegovi nasledniki pa Turingio in Bavario (554); franško kraljestvo se je tedaj dalje ohranilo.

Med tem so Huni dalje proti sredi Europe derli; njih strahoviti vodja Atila, šiba božja imenovan, se je med Donavo in Tiso vsedel (445); mnogi narodi, zraven Hunov Obri, Gopidi, izhodni Gotje, Longobardje, so mu bili pokorni. S temi se je vzdignil skozi Nemčijo čez Rajno v Galio (450); pa pri Katalaunu (Šalonu) so ga Rimljani, Franki in zahodni Gotje združeni nazaj pobili. Potem je udaril na Italio, je veliko mest oropal, druge (kakor Oglej in Emono) razdjal; od Rima ga je papež sv. Leon nazaj zavernil. Z Atilovo smertjo (454) je grozovita moč Hunov padla. Obri (Avari) so potem v Panonii gospodovali.

Po tem so si Saksonci in Angli velik del Britanie prisvojili (455), in so ondi sedem kraljestev ustanovili; med temi kraljestvi je bilo mnogo bojev, dokler jih kralj Egbert ni v eno združil (828).

V Italiji je bil po padu rimskiga cesarstva (476) Odoakar, knez Herulov, kralj. Izhodni Gotje in njih kralj Teodorik so pa (493) Italio v svojo last spravili; pa njih kraljestvo je kmalo pod greško cesarstvo padlo (554).

Potem so prišli Longobardje v Italio (568), njih kralj je bil Alboin. Longobarsko kraljestvo je obseglo severno in srednjo Italio, pa je pozneje prišlo v oblast Frankov (774). En del Italie je Grekam ostal.

V Nemčii so po teh izselitvah ostali Alemani, Bavarci, Frankoni s Hesi, Turingiani, Saksonci in Frizi. V Skandinavii so stanovali drugi nemški narodi, sploh Normani klicani. Vse to preselovanje pa je priložnost dalo, da je kersanska véra pred med nemške narode prišla. Vandali, Svevi, zahodni in izhodni Gotje, in Longobardje so sicer pred krivo véro sprejeli, pa zahodni Gotje so se potem (589) k pravi véri spreobrnili; precej h katoljski véri pa so prišli Burgundioni (420), Franki (496), Anglosaksonci (590—680), Alemani, Bavarci, Frankoni in Frizi (600—755). S. Gregor papež je za vterjenje prave vére med temi narodi veliko storil (590—606).

Slovanski narodi in njih nove dežele.

Kadar so po svojih preselitvah nemški narodi v sredi Europe prostor pustili, so se slovanske ljudstva naprej pomikati začele proti zahodu in jugu iz une strani tatranskih hribov.

Nar pred so se naselili poleg Labe in baltiškiga morja Sorbi, Lutici in Bodrici (krog 450); živeli so razločeni pod svojimi knezi.

Čehi so kmalo po tem (proti 500) prišli v sedanje stanovališče na Veltavi in Labi; neki Krok jih je vodil; Přemisl je bil med njih prvimi vojvodi. Ko so Franki in Obri Čehi in Slovence pristikali, jih je Samo te stiske rešil.

Moravani in Slovaki so se ravno takrat na Moravi in Vagi vsedli; živeli pa so pod raznimi knezi, dokler jih ni vojvoda Svatopluk soedinil (869).

Slovenci so nekaj pozneje (med 592 in 595) čez Donavo v sedanje selišča prišli; imeli so

razne kneze ali župane; po imenu je gorotanski vojvoda Borut nar pred znan. Prišli so kmalo v oblast Bavarcev in Frankov (788).

Horvatje in Serbi so prišli nekaj pozneje (634 in 636) v sedanje sedeže med Dravo, Donavo in jadranskim morjem; imeli so svoje župane in velike župane. Bili so nekaj greškim cesarjem služni, dokler se niso osvobodili pod junaškimi knezi (827).

Bulgari so že nekaj pred (krog 590) čez Donavo prišli, in so se razširili do greškiga morja; imé so dobili od nekiga finskiga naroda, ki se je z njimi pomešal. Kralj Bogor (850) se nar pred imenuje.

Lehi in Poljaki so že od pred (400) poleg Visle stanovali, in so se potem do baltiskiga morja stegnili. Piast se njih prvi vojvoda imenuje.

Rusi so iz več posebnih slovanskih narodov združeno ljudstvo, ktero je od kdaj v izhodu Evrope stanovalo, pa to imé dobilo, ko so Normani ali Varjazi k njim prišli (864); Rurik je bil prvi veliki knez.

Med novimi slovanskimi naseljenci so Horvatje in Serbi nar pred (670) kersansko véro sprejeli, za njimi pa Slovenci (700—770). Med Bulgare, Moravane in Čehe je kersanska véra prišla pozneje (863—876) po sv. Cirilu in Metudu.

Zgodbe greškiga cesarstva; gospostvo Arabljanov ali Saracenov.

Greško cesarstvo se je med tem vonder obderžalo, dasiravno je imelo mnoge boje z narodi, ki so po Evropi vreli, in zopet s Perziani, ki so v Azii meje napadali. Še se je pod cesarjem Justinianam I. greška moč silno vzdignila (527—567); znotrej so bile postave vred djane, zunej Perziani, Gotje in Vandali zmagani, in meje gospostva čez Italio do Španie in Afrike raztegnjene.

Vonder notranji prepiri za cesarski prestol in za véro so moč cesarstva čedalje bolj slabili.

Na to so se vzdignili Arabljani, katerim je Muhamed (610) novo véro oznanil, in serce za vojske in zmage obudil; že on sam si je vso Arabio podvergel (622—632). Njegov naslednik ali kalif Omar je greškim cesarjem že vzel Sirio in Palestino (637), in Egipt (640); podvergel si je tudi Perzio (640). Dalje je prišla še severna Afrika, mnogo dežel, v srednji in južni Azii (700) potem Špania (711) in otoki v srednjim morji Arabljanam v oblast. Njih gospostvo, arabljanski kalifat, je bilo tedaj silno mogočno; od daljnih zmag jih je zavernel franški vojvoda Karl Martel, kateri jih je z združeno močjo Frankov in Nemcov v sredi Francie potolkel (732); vonder greško cesarstvo je bilo po svojih zgubah za vselej oslabljeno.

Nar večji mogočnost Arabljanov ali Saracenov, v kateri so od atlanskiga morja do Indie gospodovali, sicer ni dolgo terpela; v Španii in Afriki so kmalo lastni vladarji ali kalifi nastopili (782). Znotrej pa je deržava lepo cvetela, ker sta kalifa Harun-al-Rašid (786) in Al-Mamun (813) vednosti in umetnosti budila in podpirala; še evropskim narodam je učenost Arabljanov veliko dobička prinesla. Pa pozneje je moč Arabljanov čedalje bolj pešala; tudi v Perzii in Egiptu so lastni kalifi nastopili.

Ponovljenje rimskiga cesarstva; druge zgodbe evropskih kraljestev.

Med evropskimi ljudstvi je kraljestvo Frankov nar bolj močno prihajalo. Njih kralj Karl veliki je Longobarde zmagal, Saksonce in Obre (Avare) podvergel (770—800); znotrej je podpiral vednosti in umetnosti, iskal je kersansko véro bolj razširiti in uterditi; rimskim papežem je tudi pustil nekaj dežel, s čemur se je cerkvena

ali papeževe država začela (772). Tedaj je papež Leon III. (800) Karlna v rimskiga cesarja kronal, da bi bil prvi med kersanskimi kralji in varh cerkve; to je bil začetik svetiga rimskiga cesarstva. Cesarstvo Karlna vel. je obseglo Francio, Nemčio, Italio, en del Španie in Panonio ali Avario; pa cesar Ludovik pobožni ga je (843) med tri sinove razdelil. Cesar Karl debeli je (884) zopet celo cesarstvo Karlna vel. združil, vonder kmalo je zopet razpadlo (887); Francija in Nemčija ste bile samosvojne, Italija je bila nekaj sama za se nekaj z Nemčio združena; cesarska krona je kmalo za vselej k Nemčii prišla.

Nemčija je imela od slej kralje iz raznih rodov, kateri so bili večji del voljeni. Kralj Oton I. je nemško oblast posebno povzdignil in del Italie in cesarsko krono pridobil (962); od tega časa se je štelo rimsko-nemško cesarstvo. Nemški cesarji so imeli mnogo znotrej opraviti, ker so vojvodi in knezi preveč samovlastni biti hotli; večkrat so imeli vojske v Italii, ktera ni bila rada pokorna, večkrat prepire s papeži, kateri so se za prostost cerkve potegovali. Mogočni cesarji so bili Henrik III., Lotar II. in Friderik I. Med temi zgodbami se je Austria pričela pod mejnim knezam Leopoldam Babeuberskim (984), in je dalje v vojvodstvo dorasla (1156).

Francija je imela še nekaj časa kralje iz rodovine Karlna vel., potem pa (990) je Hugo Kapet s svojo rodovino kraljestvo dobil. Burgundia je dobila tudi (869 in 888) lastne kralje, dokler je ni nekaj k Francii (1001), nekaj k Nemčii (1032) prišlo.

Italija je imela razne vojvode in kneze, kot v Savoiji, Furlanii, Toskani in Spoletu; Lombarške mesta so bile velik del svobodne; Venedke pa so bile mogočno kupčijsko mesto. V južni Italii so nekaj Greki, nekaj Arabljani gospodovali, dokler jim niso Normani posestva vzeli, in vojvodstev v Apulii, Kalabrii in Sicilii

vstavili. Posebna pa je rasla oblast rimskih papežev, katero so posebno Gregor VII., Aleksander III. in Inocenci III. povzdignili, in sicer v velik prid evropskih ljudstev.

Špania je dolgo v oblasti Arabljanov stala; vonder truma keršanskih junakov se je bila v severne gorate strani otela, in od tod je začela Arabljanam dežele zaporedoma jemati. Tako so sčasoma (946—1139) mnoge keršanske kraljestva postale kot: Leon, Kastilia, Aragonia, Navara, Portugalia; kralj Sanko I. jih je bil več vkupej združil. Anglia je dolgo od Normanov in Dancov napade terpela, dokler ni normanski vojvoda Vilhelm I. kraljeve krone na se potegnil (1066); Irska in Velez ste bile podveržene (1157—1172), in čez škocio višji oblast dobljena.

Druge nove evropske kraljestva.

Tudi slovanske ljudstva so sčasoma kralje in care dobile. Med Čehi je bil prvi kralj sv. Vaceslav (936); oblast českih kraljev se je dalje čez Moravio in Silezio stegnila, vonder bili so pod nemškimi cesarji. Med Poljaki je bil prvi kralj Boleslav I., pa nekaj tudi pod nemškim gospodstvom, in dežela je bila večkrat med več vojvodov razdeljena. Pri polabskih Slovanih je bil lastin kralj Godešalk (1060); vonder kmalo so prišli popolnoma v nemško oblast. Med Rusi so bile mogočne knežije Novgorod in Kiev, večji imé pa je dosegel Vladimir I., veliki knez ali car ruski (981—1015); za njim pa je bila dežela večkrat razdeljena, tako oslABLJENA, de je Mongolam v last prišla (1224). Med tem je keršanska vera tudi prišla k Poljakom (965), k Rusom (981) in k polabskim Slovanom (942—1124).

Horvata in Serbia ste dalje tudi kralje dobile; vonder Horvaška z Dalmacio vred je prišla pod ogersko krono (1088), Serbia pa je še dalje svobodna ostala. Slovenska pa je bila skozi pod

nemško oblastjo, in je imela več knezov in vojvodov, namreč v Štajarji, Gorotanu, Krajni, Slovenski strani in v Goriškim; Terzaško mesto je bilo večji del samosvoje, in en del Istrie v vенеčanski oblasti; nekaj časa so Oglejski patriarhi mogočni bili.

Med temi zgodbami so bili Madžarji ali Ogrji iz Azie v Evropo prišli; nar pred so obstali pri črnim morji, vojvoda Arpad pa jih je na Donavo in Tiso pripeljal, kjer so se (894) vselili, in sosedam s svojimi napadi dolgo nadležni bili. Njih prvi kralj je bil sv. Štefan (1000), kateri jih je tudi h kersanski véri pripeljal; drugi kralji potem so še pridobili Horvatio in Dalmacio, Galicio in Vladimiro (1220).

V severni Evropi so stopile še tri nove kraljestva na dan, namreč: Dania, kjer je bil Gorm prvi kralj (860), in sv. Kanut posebno mogočin; Norvegia, kjer je bil prvi kralj Harald I. (875); in Švedska, kjer je Ifar Vidfadme večji oblast prejel (850). Kersanska véra je potem prišla k tem ljudstvam (krog 1000).

Križarska vojska; turški in mongolski napadi.

Greško cesarstvo si od svoje slabosti ni moglo spet opomoči; arabljansko gospostvo in notranji nepokoji so ga zatirali; še se je greška cerkev od latinske ali rimske ločila (1051), in greško ljudstvo se je proti drugi Evropi zmirej sumljivo deržalo, namesti od ondod pomoči iskati. V enajstim stoletji pa so Turki, narod iz srede Azie, arabljansko oblast podirati začeli; njih vojvoda Seldžuk jih je (990) osvobodil, Togrulbeg je (1037) arabljanskemu Kalifu v Bagdadu vso oblast vzel, in Malek je vzel Malo Azio, Sirio, Arabio, Perzio, tudi Jeruzalemsko mesto (1070). Zdaj se je za kristjane v jutrovih deželah huda stiska začela.

Na milo klicanje iz izhoda se je vse zahodno kristjanstvo vzdignilo svete kraje iz oblasti nevernikov rešiti; križarske vojske so bili ti boji (od 1096—1270) imenovani, ker so vojaki rudeč križ na plečih imeli. Prvo križarsko vojsko je peljal iz Italije, Francije in Nemčije skozi Ogersko in greško cesarstvo Godofrid Buljionski; vzela je Turkam Antiohio, Edeso in Jeruzalem (1099), in je postavila jeruzalemsko kraljestvo; Godofrid je bil prvi kralj, zraven je bilo še več keršanskih vojvodstev. Drugo križarsko vojsko sta peljala nemški cesar Konrad III. in francoski kralj Ludovik VII. (1147) zoper nove napade Turkov, pa sta malo opravila. Tretjo križarsko vojsko so peljali cesar Friderik I., kateri je pa na poti v vodi smert našel, Filip II., francoski, in Rihard I., angleški kralj (1189) zoper egipčanskiga sultana Saladina, kateri je bil Jeruzalem vzel; dobila je zopet Jeruzalemsko mesto nazaj. Četerto križarsko vojsko je peljal Balduin, flanderški knez, in Henrik Dandolo, Veneški vojvoda (1202); ta je Carigrad nezvestim Grekam vzela, in latinsko cesarstvo ondi vstavila, in Balduin je bil prvi cesar. Peto križarsko vojsko je peljal Andrej II., ogerski kralj (1217), in za njim cesar Friderik II. (1227); le na videz je bil Jeruzalem egipčanskemu sultanu vzet, in kmalo popolnoma zgubljen. Šesto križarsko vojsko je peljal sv. Ludovik IX., francoski kralj (1248); padla je nad Egipt, pa kuga, lakota in nesrečni boji so sad te vojske vničili. Sedmo križarsko vojsko je peljal zopet ta kralj zoper Tunizio v Afriki (1270); pa kuga je kralja vzela, in vojska je bila brez sadu, ker so kristjani kmalo Akon, zadnje mesto v Palestini, zgubili (1291), in sveta dežela je do zdaj v rokah Turkov.

Med tem so se Mongoli, divji narod v srednji Azii (1206) vzdignili; njih veliki vojvoda ali kan Temudžin, je razširil svojo moč do Europe

in sprednje Azie; njegovi sinovi so vzeli Rusio, Kitaj, Perzio in arabski kalifat v Bagdadu, in so dežele v pet kraljestev ali kanatov razdelili, namreč Kapčak, Turan, Džagataj, Kitaj in Iran (1227); druga Europa je bila komaj njih napadov obvarovana.

Pozneje je Timur (1369) skorej vse mongolsko posestvo pod svojo oblastjo združil, in še Indio osvojil; vonder z njim je tudi mongolska močupost upadla, v Indii je veliki mogul gospodoval.

Daljne zgodbe nemškega cesarstva in drugih evropskih kraljestev; pad greškega cesarstva v oblast Turkov.

V Nemčii je oblast cesarjev sčasoma odjenjevala, ker so vojvodi in knezi svoje dežele že na pol v last dobili; zraven so boji in ropi vitezov med seboj dežele nesrečne delali. Cesar Rudolf I. Habsburški (1273) je spet jel cesarsko moč vzdigovati in notranji mir podpirati; Karl IV. (1347) je postave cesarstva bolj v red djal, in Sigismund (1410) je mir krepko varoval. V severni Nemčii je v tem času tergovska zveza Hanza mogočna bila. Austrijsko vojvodstvo se je bilo med tem bolj naraslo, pridobilo je zgornjo Austrio (1180) in štajarsko (1194); potem je prišlo po cesarji Rudolfu na vojvode iz Habsburške hiše, se je povečalo s Krajsko (1278), slovensko stranjo in delam Istrie (1365), z Gorotanam in Tiroli (1363), z Reko in Terstam (1382). Rudolf IV. je bil prvi nadvojvoda, in z Albrehtom II. je cesarska krona za vselej k Habsburški hiši prišla. Med tem pa se je švajcarska osvobodila, trije kantoni: švic, Uri, Unterwalden so (1307) začetik storili, katerim se jih je potem več pridružilo.

V Italii so nemški cesarji skorej vso oblast zgubili (od l. 1183). Med lombardskimi mesti je

bil mogočin Milan, Venedke so svoje ime s tergovstvom povzdignile, posestvo v severni Italii, Dalmaciji in Grecii pridobile; Genua in Piza ste po tergovstvu cvetele, Florencia po vednostih. Napolitansko in Sicilia ste prišle v oblast cesarju Henriku VI. in njegovi rodovini (1193); potem je Neapelsko dobil francoski kralj Karl I. Sicilio pa aragonski kralj Peter III. (1284), dokler ni še Napolitansko njegovim naslednikom v oblast padlo (1442). Rimski papeži so med tem skozi 70 let v Avinjonu na Francoskim stanovali; Klemen V. je (1308) tje svoj sedež prenesel, in Urban VI. se je spet v Rim preselil; iz tega je več razpertije v cerkvi prišlo, ktero je zbor v Konstancii pod papežem Martinam V. (1414) poravnal.

V Španii je kralj Rajmund V. Aragonio in Katalonio v eno združil (1137), zraven je potem prišla še Navara, Sicilia in Sardinia. Kralj Ferdinand III. pa je soedinil Leon in Kastilio, je vzel Arabljanam Kordovo, Murcio in Seviljo (1230); samo kraljestvo Granada je še v arabljanski oblasti ostalo. Ferdinand, aragonski kralj in Izabela, kastilska kraljica, sta (1479) vso Španio pod eno krono združila, in Arabljanam še (1492) Granada vzela. Portugalia pa je s kraljem Alfonzam III. močnejši prihajati začela. Francija je bila več kot 100 let v hudim boji z Anglijo; kralj Karl VII. je že skorej celo deželo zgubil; pa serčna devica Orleanska Joana ga je (1429) rešila, in od slej je moč kraljestva rastla. Anglia je (1215) po kralji Janezu posebne prostosti dobila, je pod kraljem Edvardam I. v boji s Francio zelo mogočna postala, potem pa med notranjimi boji za kraljevo krono bolj pešala. Škocia se je le z vojsko zoper Anglijo svobodna ohranila.

Dania, Švedia in Norvegia so bile (1388) pod kraljico Margareto med seboj soedinjene, in so v tej zvezi več kot 100 let ostale (do 1524). Ogerska je bila posebno mogočna pod kraljem

Ludovikam (1342); obsegla je tudi Sedmo-graško, Valahio, Moldavio in Bosno. Kralj Matia Korvin (kralj Matijaš) se je posebno serčno zoper Turke bojeval. Prusia je znamenita postala, ko so jo nemški vitezi osvojili, in h keršanstvu pripeljali.

Rusia je bila več kot 200 let pod oblastjo Mongolov; car Ivan II. Vasilievic jo je rešil (1477), in kmalo mogočno storil. Poljska si je pod kraljem Kazimiram III. (1333) opomogla; Vladislav V. je tudi Lituanio pridružil, ktera je takrat keršanska postala (1386); pridobil je se Galicio in en del Prusie. Česka je zlo znamenita postala; njena kralja iz Luksemburške hiše Karl in Sigismund sta tudi nemško cesarsko in ogersko kraljevo krono nosila; Husova nova vera pa je deželi velik nepokoj napravila. V Serbii je slovel car Lazar, in potem kralj Marko (1371), serčan v boji zoper Turke; po boji na Kosovim polji je dežela Turkam padla (1448).

Greško cesarstvo je cesar Mihael VIII. spet ponovil, ker je Latincam Carigrad vzel. Vonder Turki, katerih moč so bili Mongoli razrušili, so si zopet opomogli; sultan Ozman (1300) je turško cesarstvo vtemeljil; in od slej je greško cesarstvo deželo za deželo zgubovalo. Sultan Murad I. je (1360) vzel Macedonio in Tracio, Muhamed I. Valahio, Murad II. Serbio; že se je ostala Europa pred turško silo tresla. Muhamed II. je zmagal Carigrad, in greški cesar Konstantin XI. je v boji smert našel (1453); s tem je bilo greško cesarstvo vničeno, in turško je mogočno nastopilo.

S temi dogodbami je šel srednji čas h koncu.

III. Razdelk.

Sedanji svet.

V novih časih znani svet.

V novih časih je zemlja memo pred vsa bolj znana. Že v začetku noviga časa so Europejci razodeli vse afrikansko pomorje, tudi južne in izhodne strani Azije; zraven pa še popred neznano Ameriko; pozneje je bila najdena še večji terdnjava in pa nesošteti manjši otoki Australie. Tedaj se šteje zdaj pet delov sveta. Vonder še mnogotere strani zemlje niso zadosti odkrite, zlasti so dežele v sredi Afrike Europejcam še celò ptuj svet.

A. Zemljopis.

Europa.

Legea, velikost in lastnija Europe.

Europa leži v severnozahodni strani stariga sveta. Meji jo proti severju ledeno, proti zahodu atlansko, proti jugu srednje morje s svojimi deli; na izhodni meji zadeva Azio, od ktere jo nekajuralske gore ločijo. Europa je skorej nar manjši med peterimi deli sveta; zakaj Afrika je trikrat, Amerika štirikrat, Azia kmalo petkrat tako velika kakor Europa; le Australia je še manjši.

Nar višji hribje Europe so nekako v sredi Planine ali Snežniki, katerih večji verhi čez 14.000 čevljev visoko sežejo. Nižji so Pireneje med Francio in Španio, do 10.000 čevljev Apenine v Italii, in Tatranske gore med Ogerskim in Poljskim do 8000 čevljev visoke. Še več nižjih gor je, ktere se dalj ali manj stegnejo; drugi svet med temi gorami nekaj višje nekaj nižje leži. Sploh nar višji leži Špania in južni del Nemčie; sploh nižji so pa bregovi nemškiga in bal-

tiškiga morja; nar nižji je južnoizhodni del Rusie, ki še nekaj globokeje od srednjiga morja leži. Od teh hribov se na vse strani večji in manjši vode raztekajo. Nar večji med njimi je Volga, ki 460 milj dalječ teče, in se v hvalinsko ali kaspisko morje izlije; Donava gré 380 milj dalječ do černiga morja; med drugimi rekami je imenitni Ren ali Rajna, blizo 200 milj dolg, ki gré v severno morje. Večjih jezer je zlasti v severni Rusii najti.

Večji del Europe ima srednjo gorkoto, tedaj rodi razne žita, sadje in vinsko tertó. Južne strani so veliko gorkeji in prinašajo že tudi bolj drage sadove. Severni del Europe pa v merzli pas seže, kjer se število rastlin čedalje bolj manjša, dokler se v poslednje le še mah zemlji odriva. Vreme je v zahodni Europi bolj mokrotno, v izhodni bolj suho.

S prebivavci je Europa dobro zastavljena. V jugozahodu so romanski narodi, izvirajoči iz nekdanjih Latincov z zmesjo drugih ljudstev. Pri sredi in v severozahodu so nemške ljudstva. Izhod je skorej vès s slovanskimi narodi zaseljen; — razun nekterih manjših rodov so v izhodu še ljudstva čudskiga ali finskiga in tatarskiga plemena. Europejci so sploh med vsimi stanovavci zemlje nar bolj izobraženi; vednosti in umetnosti so pri njih na nar višji stopnji, pa tudi njih oblast objema še druge dele sveta, in njih tergovstvo obsega vse pokrajne zemlje. Véra Europejcov je večjidel kersanska; katoličani so sploh v jugu in v sredi Europe, evangeljci v severozahodu, v izhodu pa greki ali staroverci. V Turčii so muhamedani, in le nekteri manjši rodovi v severji so še malikovavci.

Europa šteje tri cesarstva, tri večji kraljestva, eno večji ljudovlado, in več srednjih in manjših kraljestev in drugih držav.

1. *Austriansko cesarstvo.*

Lega, velikost in kakovost austrianskega cesarstva.

Austriansko cesarstvo lepo v sredi Europe leži; stegne se na dolgost 188, na širokost 143 milj. Meje zadevajo v severji na Saksonio, Prusio in rusko Polonio, v izhodu na južno Rusijo in del Turčie, v jugu na Turčio, jadransko morje in srednjoitalianske dežele; v zahodu na Sardinio, Švajcarsko in Bavario. Prostor obseže 11.560 štirjaških milj.

Austria je sploh bolj gorata zemlja. Poglavitne gore so Planine ali snežniki, razločene v tiroljske, koroške, štajarske in krajske (Jelóvice); dalje gore na česki meji, kot rudne gore, Kerkonoši; v poslednje tatranski hribje. Na italianskim, poljskim in ogerskim so tudi velike ravnine.

Poglavitna reka je Donava, ki 130 milj dalječ skoz cesarstvo teče, in veliko manjših rek v se vzame; na desni se v njo izliva Ina, Aniža, Drava in Sava, na levi pa Morava, Vag, in posebno Tisa. Druge reke cesarstvo bolj na mejah in stranéh zadevajo, tako: v jugu Pad, v zahodu Ren, v severji Laba z Veltavo, Odra in Visla, v izhodu Dnester. Večji jezera so Blatno na Ogerskim, Veliko, Komsko in Gardsko na Italianskim. Od morja le jadransko en del južnih mej zadeva.

Austrianske dežele imajo sploh srednjo toploto; vonder so južne strani memo severnih, ravne memo goratih zadosti gorkeji. Pridelki so mnogoteri in bogati. Spod zemlje se dobi zlato, srebro, živo srebro, baker ali kotlovina, kositar, cink, mnogi dražji kamni; soli se obilno pridela iz morja in studencov, in kopa se iz zemlje; premoga je povsod zadosti. Raste pa posebno žito, sadje, zunaj bolj severnih krajev tudi vinska terta, v južnih stranéh

pa oljka in drugi dražji sadovi; lesa do zdaj ni pomanjkovalo, ako se ni hujsiga v prihodnje bati. Živine se vsaciga plemena, konj, goved, ovac obilno redi; divjacija se bolj pogubuje, rib je v morji in v rekah dosti; čebele se v več stranéh oskerbujejo, in reja sviloprejk močno napredva.

Stanovavcov ima cesarstvo 38,333.000, kateri živé v 792 mestih, 2463 terjih, 64.270 vaséh in 5,122.500 hišah. Rodú in jezika so razniga. Nar bolj množni so Slovani, krog 17 milionov, ki se razločijo v več vej: Čehe, Slovake, Poljake, Rusine, Serbe in Horvate (Ilire) in Slovence; po tem so Nemci, pri 7 mil.; Italiani, pri 5 mil.; Madžarji, čez 4 mil. in pol; Romani, pri 2 mil.; in še nekteri manjši narodi, kot Judje, Greki, Armeni, Cigani. Po veri so večjidel katoličani; latinskiga obreda jih je pri 27 milionov, s 13 nadškofi in 60 škofi; katoličanov greškiga obreda je pri 4 mil. z 2 nadškofama in 8 škofi; nesoedinjenih grekov je pri 3 mil. in pol s patriarham in 10 škofi, evangeljcov pri 3 mil. in pol, Judov čez 700.000. Za izobraženje ljudstva je sedaj 10 vseučelišč, mnogo gimnazij, umetijskih (realnih) in ljudskih šol, samo de ljudskih šol še ni povsod dovelj in de niso še povsod na enaki stopnji.

Tergovstvo in obertnijstvo se v Austrii močno povzdiguje. Obertnija ni več drugim deželam zad; izdeluje tkanine iz lanú, pavole, volne in svile, kovine iz železa, jekla, bakra in družiga, blago iz stekla, persti, lesa; tudi bolj umetnijskih izdelkov ni pomanjkanja. Za kupčijo služijo dobre ceste na vse strani, železnice se pridno izdelujejo; zvezo stanovavcov med seboj podpirajo dobro vredjene pošte in daljnopisi ali telegrafi. Tergovstvo ne gré samo po suhim, na morji ga pri 6000 domačih ladij pospešuje.

Austria je samovladno cesarstvo; cesar ima na strani deržavno in ministersko svetovavstvo; posamezne dežele ali kronovine cesarstva imajo svoje poglavarje kot cesarske namestnike, in so po razni

velikosti še v kroge in dalje v okraje razdeljene, kateri imajo v sodnih in vladnih rečeh svoje vradnike. Vojna za brambo deržave šteje v miru 420.000, v vojski 630.000 pešcov, konjikov, topničarjev in drugih z žandarmi vred, razdeljenih v polke in čete, in zraven 1140 topov; na morji je 30 večjih in 115 manjših brodov s 510 topovi in vojnim mornarstvom. Prihodki cesarstva so obilni po davkih in drugih izvirkih, pa tudi izdaje niso majhine; oboje dosežejo pri 200 milionov na leto.

Posamezne austrianske dežele.

a) Zgol nemške dešele.

1. Austria, nadvojvodstvo; leži na obeh straneh Donave od Ine do Morave in Lajte; Aniza jo razdeli na dvoje. a) Austria pod Anizo, je izhodna polovica dežele, obseže 355 št. milj in šteje 1.468.000 stanovavcov. Tukej je poglavitno mesto celiga cesarstva, Dunaj ali Beč (Wien), ki obseže razun praviga mesta 34 predmestij, leži na južnim bregu Donave pri iztoku male Dunajke, in šteje 432.000 stanovavcov. Tu je sedež cesarja, višjih vladnih in sodnih uradov, sedež nadškofije, središe višjiga izobraženja z starim vseučeliščem, središe obertnijstva in notranjiga tergovstva. Kakor prvo mesto cesarstva ima tudi velike in krasne stavbe, med njimi mogočno cerkev sv. Štefana, ktere zvonik je 435 čevljev visok. Blizo Dunaja je krasni cesarski grad Šenbrun (Schönbrunn) z velikim lepim vertam. Druge mesta so Dunajsko Novomesto, poleg južne železnice in dunajskiga yodočča, z obilno obertnijo in tergovstvom. Baden s toplicami. Krems in Kornajburg, obertnijski mesti. Šem-Pélten (St. Pölten), sedež škofije, kraj mnoge obertnije. Vajdhofen (Waidhofen), poglavitin kraj za izdelovanje železnine. Melk in Zajtenštetten (Seitenstetten) s slovitiimi samostani in gimnazji. — b) Austria nad Anizo, je zahodna polovica dežele; meri 208 št. milj in ima 690.000 stanovavcov. Mesta: Line (Linz), po-

leg Donáve, poglavitno mesto s 24.000 stanovavci, je sedež škofije in višjih in nižjih šol, kraj razniga obertnijstva zlasti za sukno, in obilniga tergovstva. Okrog mesta so nove terdnjave za brambo (32 Maksimilianovih turnov). Druge mesta: Vels (Wels) ima kupčijo z žitami in lesom. Gmunden, središče velikih solnic. Štajer (Steier) z veliko obertnijo za železnino. Išel s solno kopeljo. Kremsmünster s samostanom in gimnazijem.

2. Solnograška, leži poleg Salce, v severji zadeva v Austrijo nad Anizo, v jugu ima visoke snežnike; meri 124 št. milj, in ima 145.000 stanovavcov. Mesta: Solnigrad (Salzburg), poleg Salce, poglavitno mesto s 14.000 stanovavci, je sedež nadškofije in višjih in nižjih šol, ima lepe hiše, znamenito tergovstvo. Halajn (Hallein) z bogatimi solinami. Gaštajn (Gastein) s toplicami.

b) Slovensko - nemške - laške dežele.

1. Štajarska leži na južni strani Austrije poleg Mure in Drave, in seže do Save, v severnim delu je zelo gorata; meri 390 št. milj, in ima blizu 1 milijon stanovavcov, ki so v severni strani Nemci, v južni pa Slovenci okoli 400.000. Dežela je razdeljena v tri kroge. Mesta so:

a) v Graškem krogu: Gradec (Graz), poglavitno mesto poleg Mure, in južne železnice, s 51.000 stanovavci; je sedež škofije, vseučilišča in družih višjih in nižjih šol, ima obilno obertnijo in tergovstvo. Joanevše (Joanneum) je slovita naprava z bogatimi zbirki za rudništvo in kmetijstvo in umetniško šolo. Druge mesta: Radgona (Radkersburg) ima kupčijo z žitami, vinami in živino. Tergi Vajc (Waiz), izdeluje sukno in železno blago. Lipnica (Leibnitz) prijetin kraj na lepi ravnini. Sekovo, izvorni sedež Graških škofov.

b) V Bruškem krogu: Bruck (Bruck) glavno mesto na stoku Mure in Murice, poleg železnice, s 1600 stanovavci, terzuje z železami in lesom.

Ljubno (Leoben) lepo mesto z 2200 stanovavci, sedež škofije, ima obertnost in tergovstvo z železom. Judenburg, poleg Mure, z 2700 stanovavci in gimnazjem. Tergi: Vordernberg in Ajzenerc (Eisenerz) z rudniki in plavži za železo. Mariacelj (Mariacell), stara sloveča božja pot. Ausse (Aussee) s solinami. Mürccušlag (Mürz-zuschlag), poleg železnice, od koder pelje z veliko umetnostjo napravljena in na Austrijskim prva železna cesta navzgor čez goro Semering.

c) V Mariborskim krogu: Maribor (Marburg), glavno mesto poleg Drave in železnice, ima 5000 stanovavcov, gimnazi, kupčuje z žitom in vinom, obertnija je tuživa. Celje (Cilli), staro, znamenito mesto poleg Savinje in železnice, s 1700 stanovavci, ima gimnazi, teržuje z žitom in vinom. Ptuj (Pettau) z 2000 stanovavci in tergovstvom. Brežice (Ran) in Slovenji gradec (Windischgraz), manjši mesti. Rogatec (Rohitsch), s kislom vodo. Laško (Tüffer) s toplicami. Ljutomer (Luttenberg), ima slavnoznano vino.

2. Ilirija leži od Štajarske proti južnozahodni strani; v jugu zadeva na Horvaško in jadransko morje, v zahodu na Italijo in Tiroljsko. Obseže 491 št. milj, z 1,300.000 stanovavci. Njeni deli so:

a) Koroška (Gorotan), severni del Ilirije poleg Drave, v katero tekó Zilja, Glana in Labudnica; zgorej jo mejé mogočni Turi, med njimi Veliki zvonik, čez 11000 čevljev visok, zdolej koroški snežniki. Stanovavcov je blizo 200.000 Nemcov, in blizo 120.000 Slovincov. Med pridelki je posebno železo pomniti. Cela Koroška se šteje zdaj le v en krog.

Mesta: Celovec (Klagenfurt), poglavitno mesto blizo Glane, z 12.100 stanovavci, sedež deželna poglavarstva, Kerškiga škofa z bogoslovskim semenišem, višji sodnije, gimnazja in drugih učenostnih naprav; tergovstvo obsega domače deželne pridelke. Beljak (Villach) poleg Drave s 3200 stanovavci in znamenitim tergovstvom. Šent-Vid s 1500 stanovavci, velika zaloga koroškiga železa. Velkó-

vec (Völkermarkt) s 1200 stanovavci teržuje z žitami in živino. Šent-Andrej, sedež Labudskiga (Lavantinskiga) škofa, Vošperg (Wolfsberg) s 1300 stanovavci, in Šent-Pavel s starim samostanom sv. Benedikta, so kraji v jako lepi Labudski dolini. Šmahor (St. Hermagor), terg v Ziljski dolini. Borovlje (Ferlach), vas s 2000 stanovavci, izdeluje veliko jekleniga, zlasti strelniga blaga.

b) Krajnska (Krajna), južnoizhodni del Ilirije, ob Savi, Ljubljani s Pivko in Kerko; koroški snezniki, med njimi Ljubelj, jo ločijo od Koroške, krajnski snezniki (Jelóvice) od Goriške, ondi Triglav, 9037 čevljev visok. Krajna se razloči v gorenško, dolensko in notranjsko stran. Stanovavcov je pri 500.000 večidel Slovincov; le Hočevarji, krog 30.000, so nemškiga rodu.

Mesta: Ljubljana (Laibach), poglavitno mesto poleg Ljubljane in južne železnice, s 17.400 stanovavci, sedež deželnega poglavarstva, škofije z bogoslovskim semenišem, gimnazija in drugih učenih naprav; je tudi središče obilnega trgovstva. Krajnj (Krainburg) s 1750 stanovavci, teržuje obilno z žitami. Kamnik (Stein), Loka (Laak), Radoljca (Radmannsdorf), Teržič (Neumarkt) s 1450 stanovavci in veliko obertnijo, vse to so mesta na Gorenškem. Novomesto (Neustadt), nar večje mesto dolenske strani, poleg Kerke s 1800 stanovavci in gimnazijem. Višnjagora (Weichselburg), Kersko (Gurkfeld), Kostanjevica (Landstrass), Metlika (Möttling), Černomelj in Hočevje (Gottschee) na Dolenskem. Idria s 4500 stanovavci in bogatimi rudniki živiga srebra. Postojna (Adelsberg) s 1400 stanovavci. Vipava (Wipach) s 1100 stanovavci, središče obilne vinoreje. Lož (Laas); staro mesto na Notranjskem. Cerknica poleg znamenitiga jezera.

c) Primorje z Istrio in Goriško, južnozahodni del Ilirije poleg Soče in jadranskega morja, ima že bolj gorko podnebje. Stanovavcov je 330000 Slovincov, 187000 Talianov.

Mesta: **Terst** (Triest), poglavitno mesto, poleg jadranskiga morja, središe pomorskega tergovstva za celo Austrijo, s 64.000 stanovavci; sedež višjega deželnega in morskiga poglavarskega, škofije, višji sodnije, gimnazija, mornarske in drugih učilnic; z mnogimi napravami za mornarstvo in tergovstvo, in mnogo obertnijo.

V Goriški: **Gorica** (Görz), poleg Soče, s 10.500 stanovavci, sedež nadškofije, bogoslovskiga semeniša in gimnazija, z mnogo obertnijo in tergovstvom. **Gradiška**, terdnjava poleg Soče s 1100 stanovavci. **Grad** s 2200 stanovavci pri morji. **Oglej** (Aquileja) s 1500 stanovavci, in ostanjki nekdanje velikosti in lepote. **Teržič** (Monfalcone) s 1400 stanovavci pri morji; **Tomin** (Tolmein) in **Bovec** (Flitsch) znamenita terga.

V Istrii: **Kôper** (Capo d' Istria), s 6500 stanovavci, obertnijo in tergovstvom. **Rovinj** (Rovigno), pri morji s 10.700 stanovavci, obilnim tergovstvom in mornarstvom. **Pirân** s 7000 stanovavci; **Pareč** (Parenzo) z 2300 stanovavci, sedež škofije; **Pule** (Pola) z lepimi starimi rimskimi ostanjki. **Vodnjan** (Dignano) s 4100 stanovavci, so mesta poleg morja. **Pazen** (Mitterburg, Pisino) z 2000 stanovavci v sredi Istrije. Na izhodni strani Istrije leže otoki **Kerk** (Veglia) z lastno škofijo, **Črés** (Cherso), **Osor** (Ossero) in **Losinj** mali in veliki.

c) *Horvaško - serbske dešele.*

1. **Horvata in Slavonia** s horvaškim pomorjem, leži v jugu od Štajarske in Ilirije, poleg Drave, Save, Kope in Jadranskiga morja. Šteje 341 št. milj in 950.000 stanovavcov.

a) **Horvata** s svojim pomorjem, obseže 4 županije. Mesta: **Zagreb** (Agram), poglavitno mesto poleg Save s 15.400 stanovavci, sedež bana, škofa, gimnazija s pravdno učilnico. **Reka** (Fiume) pri morji z 11.000 stanovavci, z obilno obertnijo in tergovstvom. **Karlovec** (Karlstadt), terd-

njava s 5400 stanovavci in gimnazjem. Varaždin s 4000 stanovavci, gimnazjem in tergovstvom. Križevac s 3200 stanovavci, sedež škofije. Sisek z žitnim tergovstvom.

b) Slavonia obseže 2 županii. Mesta: Osék (Esseg), terdnjava pri Dravi s 13.000 stanovavci, z gimnazjem in obilnim tergovstvom. Vukovár s 5400 stanovavci, Diakovár s 3000 stanovavci, sedež škofije, Požega z 2500 stanovavci in gimnazjem.

2. Dalmacia leži poleg jadranskiga morja v jugu od Horvatie; šteje 222 št. milj in 422.000 stanovavcov večidel slovanskiga rodú, in pri morji italianskiga.

Mesta: Zader (Zara) poglavitno mesto pri morji s 7000 stanovavci, sedež nadškofije, višji sodnije gimnazja z drugimi učilnicami. Splét (Spalato) pomorsko mesto s 10.600 stanovavci, sedež škofije, gimnazja, s tergovstvom. Dobrovnik (Ragusa) staroslavno mesto s 6000 stanovavci, škofijo, gimnazjem in tergovstvom. Šibenik (Sebenico), Skradín (Scardona) in Kotor (Cattaro), znamenite pomorske mesta. Poleg Dalmacie leže otoki: Rab (Arbe), ~~Far~~ (Lesina), Vis (Lissa), Korčula (Curzola), in drugi.

3. Serbska vojvodina in Banat, leži poleg Donave, Save in Tise, obseže 546 št. milj s 1,454.000 stanovavci, serbskiga, nemškiga, madžarskiga in rumunskiga rodú, in je razdeljena v 5 županij.

Mesta: Temešvár, poglavitno mesto in terdnjava poleg Temeša, z 19.000 stanovavci, sedež škofije, gimnazja, kraj obilniga tergovstva. Sobotica (Theresiopel) s 49.000 stanovavci, Zombor z 22.800 stanovavci, Novisad (Neusatz) z 18.000 stanovavci, so tergovske mesta; Senta (Zentha) in Veršec s 16.000 stanovavci.

4. Vojaška meja (granica) se vleče od Teržaškiga morja ob Savi in Donavi med Horvatio, Slavonio, Serbio in Banatam na eni, in Turčijo na drugi strani. Obseže 583 št. milj z 1,051.000

stanovavci, večjidel slovanskiga, nekaj tudi nemškiga in rumunškiga rodu. Vsi možaki, kateri imajo v ti meji ležeče posestvo, so, razun nekterih prostih mest, rojeni vojaki; in po takim je vsa meja v tri večji oddelke in 14 pešnih polkov z eno četo šajkarjev razdeljena. Višji vodstvo vse vojaške meje je v Zagrebu.

a) Horvaška meja šteje 8 polkov. Mesta: Senj (Zeng), prosto primorsko mesto s 3100 stanovavci, sedež škofije in gimnazija, s tergovstvom. Ogulin s 2400 stanovavci. Petrinja, prosto mesto s 4300 stanovavci. Belovar s 2700 stanovavci. Šent-Jur s 3600 stanovavci.

b) Slavonsko-serbska meja šteje 3 polke s četo šajkarjev. Mesta: Stara Gradiška z 2300 stanovavci. Brod s 3400 stanovavci in gimnazjem, ste terdnjavi pri Savi. Karlovec, sedež serbskiga nadškofa ali patriarha, gimnazija in semeniša s 1600 stanovavci. Petrovaradin, terdnjava pri Donavi s 4400 stanovavci. Zemun (Semlin) prosto mesto na stoku Save in Donave z 8400 stanovavci, ima obilno tergovstvo s Turčijo. Titel, terdnjava na stoku Donave in Tise z 2200 stanovavci, pristaniše čajkarjev ali vojakov na čolnih.

c) Banaška meja s 3 polki. Mesta: Pančova pri Temešu z 12.000 stanovavci in obilnim tergovstvom. Belacerkev s 5500 stanovavci. Mehadia s slovečimi toplicami.

d) Madžarsko-slovanske dešele.

1. Madžarska leži v izhodu od Austrie in Štajarske, poleg Donave in Tise in manjših rek, ki se v Donavo stekajo; v jugu jo ločijo Drava, Donava in Maroš od Horvatie, Slavonie in Banata, v severji tatranske gore od Galicie. Sploh je dežela bogata vsakterih pridelkov; severni del je gorat, južni ima velike ravnine. Obseže 3233 št. milj in ima 8,014.000 stanovavcov, med kterimi je pri 4,000.000 Madžarjev ali Ogrov, pri 2,500.000 Slovakov, zraven še Nemcov, Rusinov, Serbov,

Rumunov in Judov; Slovencev je pri Štajarski meji kakih 50.000. Madžarska je zdaj v pet velicih oddelkov s 45 županijami razdeljena.

a) Buda - Peški oddelk z 9 županijami. Mesta: Buda (Ofen) poglavitno mesto pri Donavi s 48.000 stanovavci, je sedež deželnega vladarstva, višji sodnije, ima dva gimnazja z drugimi učilnicami in pristaniše za Donavske ladije; močna terdnjava mesto brani. Pešt na uni strani Donave od Bude, nar lepši madžarsko mesto s 100.000 stanovavci, je sedež vseučilišča in treh gimnazij, in je prvo obertnijsko in tergovsko mesto na Madžarskim. Vac (Waizen) pri Donavi in železnici z 12.200 stanovavci, sedež škofije z bogoslovskim semenišem in gimnazjem. Kečkemet, terg s 40.000 stanovavci v sredi velike puste. Koloca, s 7000 stanovavci sedež nadškofije. Ostrogon (Gran) pri Donavi z 11.500 stanovavci, sedež nadškofa in prvaka ogerske katoliške cerkve z gimnazjem. Stolni Beligrad (Stuhlweissenburg) z 22.600 stanovavci, sedež škofije, semeniša in gimnazja. Jager (Erlau) z 19.000 stanovavci, sedež nadškofije s semenišem in gimnazjem, terzuje z vinam. Segedin, terdnjava pri Tisi s 55.000 stanovavci, gimnazjem in obilnim tergovstvom. Jazbereni, poglavitni kraj Kumanov in Jazigov.

b) Šopronski oddelk z 9 županijami. Mesta: Šopron (Oedenburg) s 15.000 stanovavci pri železnici, z obertnijo in tergovstvom. Djur (Rab), pri Donavi s 16.500 stanovavci, sedež nadškofije, semeniša in gimnazja, terzuje z žitam. Kámenee (Steinamanger) s 4000 stanovavci, sedež škofije in gimnazja. Vesperim blizo veliciga blatniga jezera z 10.000 stanovavci, sedež škofije, semeniša in gimnazja. Pečuh (Fünfkirchen) s 15.300 stanovavci, sedež škofije, semeniša in gimnazja, s tergovstvom.

c) Košiški oddelk z 8 županijami. Mesta: Košice s 13.000 stanovavci, škofijo in gimnazjem, obertnijo in tergovstvom. Prešov (Eperies),

z 9000 stanovavci škofijo in trgovstvom. Ungvár z 6500 stanovavci sedež škofije. Munkas, terg z močno terdnjavo. Tokaj, terg s 5700 stanovavci in slovečo vinorejo.

d) Požunski oddelk z 12 županijami. Mesta: Požun, poleg Donave in železnice, z 41.000 stanovavci, ima gimnazi in druge učene naprave, tudi obilno trgovstvo. Ternava (Tyrnau) z 8000 stanovavci semenišem in gimnazjem. Nitra (Neutra) s 5000 stanovavci, škofijo, semenišem in gimnazjem. Kremnica s 6000 stanovavci in Ščavnica (Schemnitz) z 18.000, veliki rudarski mesti z gimnazji. Banska Bistrica (Neusohl) z 12.000 stanovavci, sedež škofije in gimnazja.

e) Varadinski oddelk s 7 županijami. Mesta: Veliki Varadin (Grosswardein), terdnjava z 19.700 stanovavci, sedež škofije, pravdne učilnice, semeniša in gimnazja. Debrecin v sredi velike puste s 40.000 stanovavci, gimnazjem, obertnijo in obilnim trgovstvom. Stari Arad, terdnjava z 20.800 stanovavci, gimnazjem in živinskimi tergi.

2. Sedemgraška (Erdeljska) leži v izhodu od Oggerske na virih Samoša, Maroša in Alute, v jugu in izhodu zadeva turške dežele. Bogata je vsakterih rudnin. Obseže 1102 št. milj z 2,061.000 stanovavci, nar več rumunskiga, potem madžarskiga in nemškiga rodú, in se razdeluje v 5 krogov.

Mesta v Sibirjanskim krogu: Sibirj (Hermannstadt), poglavitno mesto z 20.000 stanovavci, sedež vladarstva in višji sodnije, z gimnazjem in drugimi učilnicami, in obilnim trgovstvom. Brašovo (Kronstadt) z 22.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvom.

V Beligraškim krogu: Beligrad (Karlsburg), terdnjava pri Marošu s 7000 stanovavci, sedež nadškofije, bogoslovske učilnice in gimnazja. Blažovo (Blasendorf) s 4000 stanovavci, sedež škofije. Zlatna z zlatimi rudniki in 5200 stan.

V Kološvarskim krogu: Kološvar (Klausenburg) pri Samošu, z 18.300 stanovavci, semenišem in gimnazjem. Torda z 8200 stanovavci in bogatimi solinami.

V Dėskim krogu: Des (Deés) s 5400 stanovavci. Armensko mesto (Samos-Ujvar) s 4000 stanovavci, škofijo in tergovstvom.

V Maroškoteržkim krogu: Maroški terg (Maros-Vasarhely) s 7900 stanovavci, semenišem in gimnazjem.

e) Poljsko-rusinske dešele.

1. Galicia s Krakovim, leži v severji od Ogerske, med tatranskimi hribi in Vislo in poleg Dniestra; v severji in izhodu zadeva Rusio. Obseže 1382 št. milj s 4,875.000 stanovavci, katerih so večji polovica Rusini, in manjši polovica Poljaki. Razdeljena je v tri velike kroge.

a) Levovski krog. Mesta: Levov (Lemberg), poglavitno mesto z 71.000 stanovavci, sedež treh nadškofov, višji sodnije, vseučilišča, dveh semeniš in gimnazij, ima znamenito tergovstvo. Jaroslav z 8000 stanovavci. obertnijo in tergovstvom. Přemisl (Przemys.), pri Sani z 12.000 stanovavci, dvojno škofijo, semenišem in gimnazjem. Drohobič z 12.800 stanovavci, obertnijo in tergovstvom. Zolkiev s 4000 stanovavci in obertnijo. Brod, prvo tergovsko mesto te dežele blizo ruske meje s 17.800 stanovavci, terzuje zlasti z Rusio.

b) Krakovski krog. Mesta: Krakovo, drugo poglavitno mesto zraven Visle in železnice z 38.600 stanovavci, sedež škofije, višji sodnije, vseučilišča in drugih učenih naprav. Vilička s 6300 stanovavci in Bohnia s 6000 stanovavci, rudniški mesti; solni rudniki so ondi silno bogati, in pod zemljo je nekakšno drugo mesto zgol iz kamne soli najti. Osviecim (Auschwitz) in Zator, kdaj sedeža lastnih vojvodstev. Novi Sanced s 6000 stanovavci in gimnazjem. Gorlice

s 3000 stanovavci, in znamenitim trgovstvom. Dukla z 2700 stanovavci, središe trgovstva med Galicijo in Madžarsko. Rešov (Rzessow) s 6200 stanovavci in gimnazjem.

e) Stanislavovski krog. Mesta: Stanislavov z 12.000 stanovavci, sedež višji sodnije in gimnazja. Halič pri Dnjestru z 2500 stanovavci, kdaj sedež galiških kraljev. Tarnopol s 17.000 stanovavci, gimnazjem, obilno obertnijo in trgovstvom. Zalesčik s 6000 stanovavci in Sniatin s 6600 stanovavci, trgovski mesti. Kolomèa, z 12.100 stanovavci, teržuje z žitami in živino.

2. Bukovina leži v južnoizhodni strani Galicije, v jugu zadeva Sedemgraško. Obseže 168 št. milj s 371.000 stanovavci rusinskiga in rumunskiga rodu.

Mesta: Černovic, poglavitno mesto z 18.000 stanovavci, sedež škofije in gimnazja, tudi ima znamenito trgovstvo. Sučava s 6400 stanovavci, obertnijo in trgovstvom.

f) Česko-nemške dešele.

1. Češka leži na severni strani Austrie, poleg Veltave in Labe; Česki gojzd, rudne gore in Kerkonoši jo ločijo od Nemčije. Obseže 902 št. milj, in ima 4.432.000 stanovavcov, med katerimi je dva dela Čehov in en del Nemcov. Češka ima sploh cveteče obertnijstvo. Razdeljena je v sedem krogov.

Mesta: V Pražkim okrogu: Praga (Prag) poglavitno mesto na oboji strani Veltave poleg železnice s 120.000 stanovavci; ima obilno znamenitih zidanj, je sedež nadškofije, višji sodnije, vseučilišča, trojniga gimnazja in mnogoterih drugih učenostnih naprav, ima obilno obertnijstvo, in je središe českiga trgovstva. Beravno (Beraun) z 2900 stanovavci in gimnazjem. Stara Bolelava s 1000 stanovavci in staro božjo potjo. Slane (Schlan) s 4200 stanovavci in obertnijo. Melnik na stoku Veltave in Labe s slovečo vinorejo.

V Budjejeviškem krogu: Budjejevice (Budweis) pri Veltavi in železnici z 10.600 stanovavci, sedež škofije, semeniša in gimnazja. Gradec Jindrihov (Neuhaus) s 7600 stanovavci in gimnazjem. Krumlov (Krumau) s 5600 stanovavci. Tabor s 4300 stanovavci.

V Pardubskim krogu: Pardubie pri Labi in železnici z 2700 stanovavci. Kolin pri Labi s 5800 stanovavci. Kutnagora (Kuttenberg) z 10.400 stanovavci in starimi srebernimi rudniki. Nemški Brod s 4000 stanovavci in gimnazjem. Hrudim s 6000 stanovavci. Litomišel blizo železnice s 6400 stanovavci in gimnazjem.

V Jičinskem krogu: Jičín s 3900 stanovavci in gimnazjem. Kraljevi Gradec (Königrätz), terdnjava pri Labi z 8000 stanovavci, sedež škofije z bogoslovskim semenišem in gimnazjem. Jožefov (Josefstadt) terdnjava pri Labi. Bravmov (Braunau) s 3300 stanovavci in gimnazjem. Mlada Boleslava (Jung-Bunzlau) s 5200 stanovavci in gimnazjem.

V Českolipskim krogu: Češka Lipa (Böhmisch-Leipa) ima 6000 stanovavcev, gimnazi, in izdeluje veliko železnine. Liberec (Reichenberg) s 13.600 stanovavci, cveteče obertnijsko in trgovsko mesto. Češka Kamenica s 3400 stanovavci, izdeluje veliko steklenine. O vsti (Aussig) pri Labi z 2500 stanovavci, obertnijo, trgovstvom in vinorejo. Rumburg s 5000 stanovavci, izdeluje veliko platna in pavole. Terêzin (Therезienstadt) močna terdnjava pri Labi s 1500 stan. Litomerice (Leitmeriz) s 4600 stan., škofijo, semenišem, gimnazjem in trgovstvom.

V Hebskim krogu. Heb (Eger) pri Ogri, z 10.500 stanovavci, gimnazjem in obertnijo. Karlovi vari (Karlsbad) s 3300 stanovavci in Toplice s 4000 stanovavci, zavoljo zdravilnih kopal sloveči mesti. Slavkov (Schlackenwald) in Joahimov (Joachimsthal) s 4500 stanovavci, rudninski mesti.

V Pilzenskim krogu: Pilzen z 11.200 stanovavci, gimnazjem, obertnijo in tergovstvom. Klatov (Klattau) s 6300 stanovavci, gimnazjem in obertnijo. Nepomuk s 1700 stanovavci. Pizek s 5600 stanovavci, gimnazjem in obertnijo. Strakonice s 4400 stanovavci.

2. Moravia (Marska) leži v izhodu od Česke, in v severji od Austrie poleg Morave. Obseže 403 št. milj z 1.829.000 stanovavci, kateri so po večjim delu Čehi in Slovaki, po manjšim Nemci. Razdeljena je v dva kroga.

Mesta: V Bernskim krogu: Berno (Brünn), poglavitno mesto poleg železnice s 45.500 stanovavci, sedež višji sodnije, škofije z bogoslovskim semenišem in gimnazjem, ima cvetečo obertnijo in tergovstvo. Trebova (Trübau) s 3300 stanovavci in gimnazjem. Blansko z obilnim obertnijstvom. Slavkov (Austerlitz) s 3300 stanovavci. Breclav (Lundenburg) z 2000 stanovavci, središe severnih železnic. Jiglava (Iglau) s 16.200 stanovavci, obilno obertnijo in tergovstvom. Znojem (Znaim) s 6500 stanovavci, gimnazjem, obertnijo in vinorejo. Mikulov (Nikolsburg) z 9400 stanovavci, gimnazjem, suknarijo.

V Olomuškim krogu: Olomuc (Olmüz), močna terdnjava pri Moravi z 12.600 stanovavci, sedež nadškofije, vseučilišča, semeniša in gimnazja, ima dosti obertnije in terzuje z živino. Sternberg z 11.300 stanovavci, obilno suknarijo in platnarijo. Novi Jičín (Neu-Titschein) z 8000 stanovavci, veliko ima suknarstva. Granica (Weisskirchen) s 5000 stanovavci, gimnazjem, obertnijo in tergovstvom. Gradišče (Ungarisch-Hradisch) pri železnici z 2200 stanovavci. Krómeriž (Kremsier) pri Moravi, z 8000 stanovavci. Tu je bila nasledba in konec perviga austrijskiga deržavniga zbora po njega preselitvi iz Dunaja. Hóješov (Hollerschau) s 4700 stanovavci, obertnijo in tergovstvom.

3. Silezia leži v severji od Moravske na

Odri in Visli, in se meji s Prusio; obseže en sam krog z 89 št. milj in 467.500 stanovavci.

Mesta: Opava (Troppau) poglavitno mesto z 12.900 stanovavci, gimnazjem, obertnijo in tergovstvom. Karnov (Jägerndorf) s 6000 stanovavci, z velikim suknarstvom in platnarstvom. Tješin (Teschen) s 7600 stanovavci, gimnazjem, obertnijo in tergovstvom. Belsko (Bielitz) s 7400 stanovavci, obertnijo in tergovstvom.

g) Nemško-italianske in zgol italianske dešele.

1. Tiroljska leži proti zahodu od Solnograške in Koroške poleg Ina in Ečave, v severji zadeva Bavario, v jugu Italio; po sredi jo delé snežniki. Obseže 526 št. milj z 862.000 stanovavci v severji nemškiga, v jugu italianskiga rodú; razdeljena je v štiri kroge.

Mesta v Inspruškim krogu: Inšpruk (Innsbruck), poglavitno mesto poleg Ina z 12.600 stanovavci, sedež višji sodnije, vseučiliša in gimnazja, ima obilno obertnijo in tergovstvo. Hala (Hall) s 5000 stanovavci, gimnazjem in bogatimi solinami. Kufštanj (Kufstein), terdnjava z jetnišnico na bavarski meji s 1400 stanovavci. Švac (Schwaz) s 5000 stanovavci, gimnazjem, železnimi in bakrenimi rudniki.

V Briksniškim krogu: Briksna (Brixen) s 3600 stanovavci, sedež škofije, semeniša in gimnazja. Bolzán (Botzen) z 9000 stanovavci, gimnazjem in velikim tergovstvom. Merán pri Ečavi z 2600 stanovavci, gimnazjem in vinorejo. Lienc (Lienz) pri Dravi s 3000 stanovavci, gimnazjem in tergovstvom.

V Predarliskim krogu (Vorarlberg): Feldkirh (Feldkirch), z 2300 stanovavci in gimnazjem. Bregnica (Bregenz) pri Bodamskim jezeru s 4000 stanovavci, obilnim tergovstvom.

V Tridentinskim krogu: Trident (Trient) pri Ečavi s 13.000 stanovavci, sedež oddelka višji sodnije, škofije, semeniša in gimnazja, ima dosti

obertnije in trgovsta. Roveret (Roveredo) s 6800 stanovavci, gimnazjem, se pečá z izdelovanjem svile in trgovstvam. Riva pri gardskim jezeru, terdnjava s 3600 stanovavci in luko (Hafen) za jezersko vojaško brodovje.

2. Lombardía in Venečía leži v jugu od Tiroljske, Pad jo loči od srednje Italie, in Tičin od Sardinie; v severji ima več jezer, iz katerih se reke v Pad iztekajo, v jugu je lepa ravnina. Obseže 414 št. milj s 4,895.000 stanovavci, večidel Italianov; pri Goriški meji je kakih 30.000 Slovincov. Razdelí se v dvoje:

a) Lombardía, zahodna stran z 9 krajinami. Mesta: Milán (Mailand), poglavitno mesto pri Oloni in železnici s 156.400 stanovavci, lepimi zidanji, med njimi cerkev s. Karlna, sedež nadškofije, semeniša, trojniga gimnazja in mnogih učnih naprav, obilno obertnijo in trgovstvam. Monza, z 18.200 stan. in obilno obertnijo. Pavia pri Tičinu s 25.200 stanovavci, sedež škofije, vseučiliša in gimnazja. Lodi pri Adi z 18.600 stanovavci, škofijo, dvojim gimnazjem in obertnijo. Kremona pri Padu z 28.400 stanovavci, škofijo in gimnazjem. Kom (Como) pri korskim jezeru z 18.200 stanovavci, škofijo in obertnijo. Sondrio s 4000 stanovavci. Bergám (Bergamo) s 34.200 stanovavci, škofijo, dvojim gimnazjem, terzuje s svilo. Brešia (Brescia) s 35.600 stanovavci, škofijo, dvojim gimnazjem, izdeluje veliko železnine. Mantova, močna ternjava v sredi Minčia, krog z vodo obdana s 36.000 stanovavci, škofijo in dvojim gimnazjem.

b) Venečía izhodni del pri jadranskim morji z 8 krajinami. Mesta: Venedke (Venezia), poglavitno mesto na otokih jadranskiga morja s 128.000 stanovavci, pri začetku železnice; ima mogočne in lepe stavbe, vmes cerkev sv. Marka, je sedež nadškofa ali patriarha, trojniga gimnazja s semenišem, ima obilno obertnijstvo in trgovstvo s prosto luko. Padova s 54.200 stanovavci, se-

dež škofije, vseučiliša, gimnazja in drugih učilnic. Rovigo s 9000 stanovavci, škofijo in gimnazjem. Verona, močna terdnjava pri železnici in Ečavi z 52.000 stanovavci, škofijo, trojnim gimnazjem in trgovstvom. Peskiera (Peschiera) terdnjava pri Gardskim jezeru. Vicenca z 31.200 stanovavci, škofijo, dvojim gimnazjem, obertnijo in trgovstvom. Belún (Belluno) z 12.900 stanovavci, s škofijo in obertnijo. Trebiž (Treviso) z 19.500 stanovavci, škofijo in gimnazjem, z obertnijo in trgovstvom. Videm (Udine) s 23.800 stanovavci, s škofijo, dvojim gimnazjem in obertnijo. Čedad (Cividale) s 6200 stanovavci.

2. Nemčija.

Nemčija po svojih sedanjih mejah seže od planin ali snežnikov do severniga in baltiškiga morja in od Rena unstran Odre; v izhodu se meji z deli Prusie, Rusie in Austrie, v jugu z Italio in Švajcarsko, v zahodu s Francio, Belgio in Holandio.

Zemlja je v južnih stranéh bolj gorata, zlasti poleg snežnikov, v severnih je bolj ravna posebno pri morji; Donava, Ren, Vezra, Laba in Odra s svojimi pritoki jo močijo. Obseže 12.600 štirjaških milj s 43 milioni stanovavcov, večjidel nemškiga, vmes pa čez 8 milionov slovanskiga rodú, in deloma katoliške, deloma evangeljske vére.

Nemška zdaj ni ena sama deržava, ampak je zveza 38 večjih in manjših deržav. Med temi je Austria z manjšim delam, ki obseže gornjo in dolnjo Austrio, Česko, Moravio in Šlezio, Štajarsko, Koroško, Krajnsko, Primorje, Tiroljsko in Solnograško; Prusia z večjim delam razun prave Prusie in Poznanjske; Niskozemlja z majhnim delam, z Luksemburško in Limburško; Dania tudi z majhnim delam, s Holštajnsko. Druge nemške deržave so štiri manjši kraljestva, namreč Bavarja, Virtemberska, Saksonia in Hanoverska, nekaj večjih nekaj manjših vojvodstev,

več knežij, in štiri svobodne mesta. Zvezni zbor v Frankobrodu oskerbuje občinske reči.

Srednje nemške deržave.

1. Bavária (Parsko) leži poleg Donave in Majne, v zahodu od gornje Austrie in Česke; ima 1400 štirjaških milj in 4,500.000 stanovavcov, in je razdeljena v osem vladskih okrajev, namreč gornjo in doljno Bavario, Švabsko, gornjo, srednjo in doljno Frankonio, gornjo in rensko Falcio.

Mesta: Munakovo (München) poglavitno mesto z 113.000 stanovavci, nadškofijo, vseučilišem, lepimi stavbami. Augsburg s 36.000 stanovavci, obilnim tergovstvom. Rézov (Regensburg) s 26.000 stanovavci in Pasov z 10.000 stanovavci mesta pri Donavi. Norimberg s 46.000 stanovavci, obilno obertnijo in tergovstvom. Bamberg z 20.000 stanovavci in nadškofijo. Vireburg s 24.000 stanovavci in vseučilišem. Barut (Baireuth) s 13.000 stanovavci. Spira (Speier) z 9000 stanovavci in Dvamosti (Zweibrücken) unstran Rena.

2. Virtemberška leži v zahodu od Bavarie, ob Donavi in Nekarju; obseže 355 štirjaških milj z 1,700.000 stanovavci, je razdeljena v štiri kroge. Mesta: Štutgard poglavitno mesto s 44.000 stanovavci. Ulm močna terdnjava pri Donavi z 18.000 stanovavci. Tubinga (Tübingen) z 9000 stanovavci in vseučilišem.

3. Saksonia leži v severu od Česke poleg Labe, obseže 271 štirjaških milj z 1,757.000 stanovavci, in je razdeljena v štiri kroge. Mesta: Dráždani (Dresden) poglavitno mesto pri Labi s 86.000 stanovavci. Lipsko (Leipzig) s 55.000 stanovavci, vseučilišem in velikim tergovstvom in knjigarstvom. Kámenice (Chemnitz) z velikim obertstvom. Búdišin (Bauzen) v Lužici z 12.000 stanovavci. Mišnica (Meissen) s 5000 stanovavci.

4. Hanóverska leži ob Vervi in Labi do nemškega morja, obseže 695 štirjaških milj s 1,755.000

stanovavci in je razdeljena v sedem okrajev. Mesta: Hanóvera, poglavitno mesto z 38.000 stanovavci. Osnabruk s 13.000 stanovavci. Gótinga (Gótingen) z 11.000 stanovavci in vseučilišcem.

5. Badenska leži v zahodu od Virtemberške poleg Rena; obseže 275 štirjaških milj z 1,335.000 stanovavci. Mesta: Karlovmir (Karlsruhe) poglavitno mesto s 25.000 stanovavci. Pribor (Freiburg) s 15.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišcem. Manhajm s 24.000 stanovavci in tergovstvam. Hajdelberg s 14.000 stanovavci in vseučilišcem. Kóstnica (Konštanz) s 6000 stanovavci, pri Kostniškem ali Bodenskim jezeru.

6. Hesko-darmštatska leži ob Renu v severji od Badenske; obseže 152 štirjaških milj z 835.000 stanovavci. Mesti: Darmštad poglavitno mesto z 29.000 stanovavci. Mogúncia (Mainz), močna zvezna terdnjava pri Renu s 36.000 stanovavci.

7. Hesko-kaselska leži od prejšnje proti izhodu, obseže 174 štirjaških milj z 733.000 stanovavci. Mesti: Kasel poglavitno mesto z 32.000 stanovavci. Fulda z 10.000 stanovavci.

8. Oldenburška, je oklenjena od Hanoverske in nemškiga morja, obseže 116 štirjaških milj z 276.000 stanovavci. Poglavitno mesto Oldenburg z 8000 stanovavci.

9. Meklinško-sverinska in Meklinško-stréliška leži med Labo in baltiškim morjem, obseže 278 štirjaških milj s 686.000 stanovavci. Poglavitni mesti: Šverin s 16.000 in Nova Strélica s 6000 stanovavci.

10. Saksonsko-vajmarska leži v zahodu od Saksonie, in obseže 67 štirjaških milj z 250.000 stanovavci. Vajmar, poglavitno mesto z 12.000 stanovavci. Jena s 6000 stanovavci in vseučilišcem.

11. Násavska leži med Renam in Hesko, obseže 87 štirjaških milj s 412.000 stanovavci. Poglavitno mesto Visbaden s 13.000 stanovavci.

12. Brunsviška, je od Hanoverske okle-
njena, in obseže 69 štirjaških milj z 267.000 sta-
novavci. Poglavitno mesto Brunsvik (Braun-
schweig) s 37.000 stanovavci in obilnim tergov-
stvam.

Manjši nemške deržave.

1. Saksonsko-Koburška obseže 35 štir-
jaških milj z 144.000 stanovavci. Poglavitno mesto
Koburg z 10.000 stanovavci.

2. Saksonsko-Majninska s 43 štirjaški-
mi miljami in 156.000 stanovavci. Poglavitno mesto
Majninga s 6000 stanovavci.

3. Saksonsko-altenburška s 25 štirja-
škimi miljami in 125.000 stanovavci. Poglavitno
mesto Altenburg s 15.000 stanovavci.

4. Anhaltska z 31 štir. miljami in 149.000
stanovavci. Poglavitne mesta: Desav z 12.000
stanovavci, Bernburg in Kéten.

5. Švarcburška z 32 štirjaškimi miljami in
125.000 stanovavci. Poglavitni mesti: Sonders-
hausen in Rudolštat.

6. Hohencolerska z 21 štirjaškimi miljami
in 64.000 stanovavci. Poglavitni mesti: Hehinga
in Sigmaringa.

7. Valdeška z 22 štirjašk. miljami in 58.000
stanovavci. Poglavitno mesto Arolsen.

8. Rajska (Reuss) z 22 štirjaškimi miljami
in 107.000 stanovavci. Poglavitni mesti Grajc
in Šlajc.

9. Lipska z 29 štirjašk. miljami in 133.000
stanovavci. Poglavitni mesti Detmold in Šaum-
burg.

10. Hesko-homburška in Lihtenštajn-
ska, nar manjši nemški deržavici.

11. Štiri svobodne mesta: Frankobrod
(Frankfurt) pri Majni, s 55.000 stanovavci in ve-
likim tergovstvam, sedež zvezniga in nekdej tudi
deržavniga nemškiga zbora. Brema (Bremen) pri
Vezri s 53.000 stanovavci; Hamburg pri Labi

s 137.000 stanovavci. Búkovec ali Ljubek (Lübek) s 26.000 stanovavci, znane tergovske mesta *).

Prusia.

Prusia leží poleg Rena, Labe, Odre, Visle in baltiškiga morja, obseže velik del severne Nemčie, in še nekaj zemlje unstran izhodne nemške meje proti Rusii. Obmerí 5077 štirjaških milj, in ima pri 16 milionov ljudi; razdeljena je v devet posamskih dežel, vsako z več okraji. V nemški zvezi so:

a) Braniborska na obojni strani Odre. Tukej je Berlin, poglavitno mesto cele Prusie, poleg Sprove, kraljev sedež s 420.000 stanovavci, ima vseučiliše z mnogimi učenimi napravami, veliko obertstvo in tergovstvo. Druge mesta: Potsdam, drugi kraljev sedež s 33.000 stanovavci. Frankobrod (Frankfurt) pri Odri s 23.000 stanovavci.

b) Pomorje ali Pomorania (Pommern) poleg baltiškiga morja. Mesta: Štetin močna terdnjava s 33.000 stanovavci in velikim brodarstvom in tergovstvom. Štralsund s 15.000 stanovavci. Blizo je otok Rújana (Rügen).

c) Silézia poleg Odre, v severji od Česke. Mesta: Vratislava (Breslau) s 112.000 stanovavci, vseučilišem in velikim tergovstvom. Gladsko (Glatz) s 7000 stanovavci, Glógava z 11.000 stanovavci, in Nisa (Neisse) z 10.000 stanovavci, — terdne mesta.

d) Saksónia poleg Labe. Mesta: Dévin (Magdeburg) močna terdnjava z 48.000 stanovavci in obilnim tergovstvom. Hala (Halle) s 25.000 stanovavci, vseučilišem in velikimi solnicami. Erfurt s 23.000 stanovavci in Vitenberg s 8000 stanovavci, terdne mesta.

e) Vestfália med Hanoversko in Renam. Mesta: Minster z 20.000 stanovavci in vseučilišem. Minden, terdnjava s 7000 stanovavci.

*) Opomin. Nemške dežele, ki so dóli večjih deržav, so pri tistih popisane.

f) Renska poleg Rena. Mesta: Kolónia (Köln) z 78.000 stanovavci, sedež nadškofije s slovečo stolno cerkvijo, veliciga brodarstva in tergovstva. Cahi (Aachen) z 39.000 stanovavci, nekdanji cesarski sedež, Elberfeld s 43.000 stanovavci, Diseldorf z 22.000 stanovavci, mesta z veliko obertnijo. Trévir (Trier) s 15.000 stanovavci, Bon s 13.000 stanovavci in vseučilišem.

Zunej nemške zveze so dežele:

g) zahodna in izhodna Prusia poleg Visle in baltiškiga morja. Mesta: Králjevec (Königsberg) z 72.000 stanovavci, vseučilišem in tergovstvom. Gdanjsko (Danzig) z 62.000 stanovavci, močna terdnjava z velikim mornarstvom in tergovstvom. Elbing z 19.000 stanovavci in obertnijo. Tilža (Tilsit) z 8000 stanovavci in tergovstvom.

h) Poznanjska, na južni strani prave Prusie poleg Varte. Mesta: Poznánj (Posen) s 33.000 stanovavci, nadškofijo in obertnijo. Gnězno z živinsko kupčijo in 7000 stanovavci.

Rusia.

Rusia obseže od Europe skorej celo izhodno stran, od Visle in baltiškiga morja do Uralskih gor ali Verhoturja, in od černiga do beliga in severniga ledeniga morja. Zemlja je večjidel ravna, seže v severji v večni led, v jugu pa v gorke strani; reke Volga, Don, Dnjeper, Visla, Dina in Dvina jo močijo; obmeri 96.000 štirjaških milj s 56 miljoni stanovavcov večjidel slovanskiga rodú in greske vére. Zraven tega rusko cesarstvo oklene še velik del Azie in en kos Amerike. Europejska Rusia šteje posamim sedmero dežel vse z 48 vladnimi krogi ali gubernii. Te so:

a) Baltiške dežele, Finia ali Čudska, Ingermania, Estia, Livónia in Kúria, poleg baltiškiga morja.

Mesta: Petrovgrad (Petersburg) prvo poglavitno mesto ruskega cesarstva, pri iztoku Neve v baltičsko morje s 500.000 stanovavci, sedež cara in višji državne in cerkvene vlade, nadškofije, vseučiliša in mnogih učenih naprav, tudi središče obertnije in trgovstva cele Rusie. Druge mesta: Koroňa (Kronstadt) z 42.000 stanovavci, močna terdnjava in luka vojnih ladij. Helsingfors s 15.000 stanovavci, vseučilišem in trgovstvom. Kolivanj ali Rével z 21.000 stan., brodarstvom in trgovstvom. Riga z 48.000 stanovavci, močna terdnjava z obertnijo in trgovstvom. Mjétava s 16.000 stan. Dórpát z 9000 stan in vseučilišem.

b) Velika Rusia na obeh stranéh Volge od beliga in ledeniga morja do Dona.

Mesta: Moskva, drugo poglavito mesto Rusie s 400.000 stanovavci, veliko obertnijo in trgovstvom, nadškofijo in vseučilišem; stari carski grad Kremelj je viditi vredin. Arhangel pri belim morji z 22.000 stanovavci, trgovstvom in brodarstvom. Veliki Novgorod s 15.000 stanovavci, nadškofijo in trgovstvom. Smolensk terdnjava z 20.000 stanovanci, Pskov s 16.000 stanovavci, Tver s 24.000 stanovavci, Jároslav s 25.000 stanovavci, Vládimir z 12.000 stanovavci, Nižnej Novgorod s 25.000 stanovavci, Tula z 38.000 stanovavci, Kalúga s 25.000 stanovavci, Orel z 22.000 stanovavci, vse obertnijske in tergovske mesta. Otoki špičastih gor in Nova zemlja v ledenim morji so v zgol snegu in ledu.

c) Mala Rusia poleg Dnjepra. Mesta: Kijev z 56.000 stanovavci, sedež nadškofije in vseučiliša, z velikim obertstvom in trgovstvom. Harkov z 18.000 stanovavci in vseučilišem, Pultava z 11.000 stanovavci in Černigov z 10.000 stanovavci, obertnijske in tergovske mesta.

d) Zahodna Rusia z Litvánio, Podólio in Volínio, poleg Dnjepra in Njemna. Mesta: Vilna s 56.000 stanovavci, vseučilišem, obert-

stvam in trgovstvam. Grodno z 10.000 stanovavci, Minsk in Vitepsk s 15.000 stanovavci, Mohilev z 21.000 stanovavci, sedež katoliškiga nadškofa, Káminjec s 16.000 stanovavci, obertne in trgovske mesta.

e) Poljska poleg Visle med Austrijo in Prusio. Mesta: Váršava poglavitno mesto s 166.000 stanovavci, z nadškofijo in vseučilišem, obertstvam in trgovstvam. Plocek z 8000 stanovavci, Kališ s 14.000 stanovavci, Ljublin s 13.000 stanovavci, obertne in trgovske mesta.

f) Južna Rusia poleg črniga morja, s Krimskim polotokom, Besarabio in zemljiši Kozákov. Mesta: Odesa pri črnim morji s 44.000 stanovavci, velikim brodarstvom in trgovstvam. Herson močna terdnjava s 13.000 stanovavci, Jekaterinoslav z 10.000 stanovavci, Taganrog z 12.000 stanovavci, Simferopol z 20.000 stanovavci, Kišenev z 20.000 stanovavci, trgovske mesta. Bender z 10.000 stanovavci, Izmajl, Akjerman, terdnjave pri turški meji. Čerkask pri Donu, sedež Hetmana ali vojvoda kozakov. Azov močna terdnjava pri azovskim morji.

g) Izhodna Rusia, poleg Volge do kaspiskiga morja s Kazansko in Astrakansko; se večkrat že k Aziji prišteva. Mesta: Kazan z 58.000 stanovavci, vseučilišem in trgovstvam. Simbirsk s 15.000 stanovavci, Sarátov z 38.000 stanovavci, Astrakan s 40.000 stanovavci, trgovske mesta pri Volgi. Orenburg, terdnjava pri Uralu z 21.000 stanovavci.

Turčija.

Turčija obseže od Europe južnoizhodni del, od austrianske in ruske meje do greškiga morja in zemlje, in od jadranskiga do črniga morja. V severji jo zadeva Donava s Savo, v jugu jo moči Vardar in Marica, v sredi se vzdigujejo Balkanske gore, in morski ožini pri Carimgradu in Dar-

danelah jo ločite od Azie. Turški cesar ali sultan ima tudi v Azii in Afriki posestvo. Europejska Turčija meri 8720 štirjaških milj z 12 milioni ljudi, turškiga, slovanskiga in greškiga rodu, muhamedanske, greške in rimskokatoliške vére. Dežele so nekaj na ravnost podložne, nekaj le za dajico služne z lastnimi knezi. Na ravnost podložne dežele, razdeljene v več sandžakov ali okrajev so:

a) Rumilia, ki obseže večidel Tračie, Bulgario, Macedonio, Albanio in Tesalio, med jadranskim in črnim morjem. Mesta: Carigrad (Konstantinopel), poglavitno mesto cele Turčije na ožini med marmorskim in črnim morjem, s 630.000 stanovavci, sedež turškiga sultana in višji vlade, središe tergovstva za vso Turčijo; pomniti je sultanov grad, Serajl, in velika mošeja ali turški tempelj, nekdanja cerkev sv. Sofie. Druge mesta: Adrianopel s 120.000 stanovavci, z velikim obertstvom in tergovstvom. Varna pri črnim morji s 15.000 stanovavci in tergovstvom. Šumla ali Šumen pod Balkanam, s 30.000 stanovavci; Vidin s 25.000 stanovavci in Silistria pri Donavi z 20.000 stanovavci, močne terdnjave. Sofia, lepo mesto s 46.000 stanovavci. Solún (Tesalonika) pri greškim morji, veliko tergovsko mesto s 70.000 stanovavci. Janina s 30.000 stanovavci. Skader (Skutari) blizo jadranskiga morja z 20.000 stanovavci.

b) Bosna s Hercegovino poleg Save, Bosne in Une. Mesta: Sarajévo (Bosna Seraj) s 70.000 stanovavci, obertstvom in tergovstvom. Travnik z 8000 stanovavci. Zvornik s 15.000 stanovavci. Banjaluka z 15.000 stanovavci. Mostar in Trebin z 10.000 stanovavci.

c) Džesajr ali primorje z otoki greškiga morja, in otok Kandia. Mesta: Galipol na polotoku pri Dardanelski ožini s 17.000 stanovavci, pristaniše vojnih ladij. Seres s 30.000 stanovavci. Kandia s 15.000 stanovavci in Kanea

z 12.000 stanovavci na otoku Kandii. Drugi manjši otoki so: Tas, Samotrak, Limje, Metelin.

Služne knežije so:

d) Serbia na izhodu od Bosne pod Donavo in Savo. Mesta: Belligrad na stoku Donave in Save, močna terdnjava z 20.000 stanovavci, z obertstvom in tergovstvom. Kragujevec z 20.000 stanovavci, sedež serbskiga kneza. Kruševac in Kosovo, znamenita kraja.

e) Valahia ali Vlaška, na izhodu od Serbie med Donavo in Sedemgraško. Mesta: Bukarešt poglavitno mesto s 45.000 stanovavci, sedež vlaškiga hospodara ali kneza. Brajla pri Donavi s 30.000 stanovavci in tergovstvom. Krajeva in Džurdževo terdnjava z 10.000 stanovavci, tergovski mesti.

f) Moldavia, od Vlaške proti severo izhodu med austrijsko in rusko mejo. Mesta: Jaš (Jasi) poglavitno mesto z 20.000 stanovavci, Galac z 8000 stanovavci in tergovstvom.

g) Černogorska je prav za prav svobodna deželica pod varstvom Ruskiga cara; Četin je poglavitno mesto te gorate dežele in sedež kneza.

Grécia.

1. Grécia ali Greška je velik polotok med srednjim in greškim morjem na južnozahodni strani Turčije, z več otoki vred. Meri 900 štirjaških milj z 856.000 stanovavci greškiga s slovanskim zmešaniga rodu. Dežela je v deset oddelkov (nomarih) razdeljena.

Mesta: Atêne, poglavitno mesto blizo greškiga morja s 26.000 stanovavci, sedež kralja in višji državne in cerkvene vlade. Tiva (Tebe), Salóna, manjši mesti. Misolungi in Lepanto terdni mesti. Korint na ožini med zalivama greškiga in jonskiga morja s tergovstvom. Navplia z 12.000 stanovavci, terdnjava pri morji. Tripolica in Mistra (Sparta) že iz starih časov znani mesti.

Otoki krog Grecie so: Sira, mesto Hermopol s 16.000 stanovavci; Egina, Specia, Hidra in drugi.

2. Jonski otoki poleg zahodniga brega Grecie, ki so pod angleško višji oblastjo, so pa: Karf (Korfú), S. Mavra, Kefalonia, Zanta in Cerigo. Merijo 47 štirjaških milj z 200.000 stanovavci. Poglavitno mesto Karf (Korfú) s 17.000 stanovavci.

Italia ali Talianska.

Italia je velik polotok med srednjim in jadranskim morjem na južni strani snežnikov, ki se v severji meji z austrianskimi deželami, švajcarsko in Francio. Po sredi jo delé apeninske gore, močijo pa jo reke Pad, Arno in Tibera. Vsa Italia meri 5620 štirjaških milj z 22,800.000 stanovavci, romanskiga rodú in katoliške vére. Od Italie en del v severji namreč Lombardia in Venecia gré k Austrii, otok Korzika v srednjim morji k Francii. Druge italianske dežele so:

1. Sardinia obseže a) na suhim severno zahodni del Italie poleg Pada med Lombardio in Francio, namreč dežele: Piemonteško Savojo in Genovaško; b) v srednjim morji sardinski otok. Meri 1360 štirjaških milj s 4 milioni stanovavcov, in je razdeljena v deset poglavarstev.

Mesta: Turin, poglavitno mesto pri Padu s 124.000 stanovavci, sedež kralja, nadškofije in vseučiliša, z obilnim obertstvom in trgovstvom. Kuneo z 20.000 stanovavci. Alesandria, terdnjava z 39.000 stanovavci in trgovstvom. Novára s 16.000 stanovavci. Nica s 34.000 stanovavci in trgovstvom. Génova pri morji s 115.000 stanovavci, nadškofijo, vseučilišem, velikim obertstvom in trgovstvom. Na sardinskim otoku je Kaliari (Cagliari) s 26.000 stanovavci, nadškofijo, vseučilišem in trgovstvom. Sasari s 23.000 stan.

2. Parmezanska v jugu od Lombardie in Pada; meri 107 štirjaških milj s 485.000 stano-

vavci. Mesta: Parma, poglavitno mesto s 40.000 stanovavci, škofijo in vseučilišem. Piačenza z 28.000 stanovavci. Guastála s 6000 stanovavci.

3. Modenéska od Parmezanske proti izhodu poleg Pada; meri 100 štirjaških milj s 500.000 stanovavci. Mesta: Módena, poglavitno mesto s 27.000 stanovavci in vseučilišem. Rédzio (Reggio) z 18.000 stanovavci. Masa s 7000 stanov.

4. Toskána v jugu od Modenéske poleg Arna in srednjiga morja; meri 415 štirjaških milj z 1,600.000 stanovavci; razdeljena je v šest oddelkov. Mesta: Floréncia, poglavitno mesto pri Arnu s 102.000 stanovavci, sedež nadvojvoda in nadškofije z obilno obertnijo. Piza z 20.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. Livórno pri srednjim morji, veliko tergovsko mesto s 76.000 stanovavci. Siéna z 18.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. Sém gré tudi otok Elba.

5. Papeževa ali cerkvena dežela v jugu od Venecie in Toskane, poleg Tibere med srednjim in jadranskim morjem. Stojí pod papeževo oblastjo, in obseže 811 štirjaških milj z 2,900.000 stanovavci; razdeljena je v 20 okrajev (legacij in delegacij).

Mesta: Rim (Roma), poglavitno mesto na obeh stranéh Tibere s 171.000 stanovavci, sedež papeža in višjih cerkvenih oblastnij, mnogih učernih in umetniških naprav in vseučiliša; pomniti med drugim je cerkev sv. Petra, nar večji božji tempelj na zemlji. Bolónja s 74.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem, obertstvom in tergovstvom. Ferara, terdnjava s 30.000 stanovavci in nadškofijo. Ravena z 20.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. Sinigalia pri jadranskim morji z 12.000 stanovavci in tergovstvom. Jakin (Ankóna) s 26.000 stanovavci, obilnim tergovstvom. Peružia s 30.000 stanovavci, škofijo in vseučilišem. Čivita vekia terdno primorsko mesto s 7000 stanovavci. Benevent v sredi Neapelske s 15.000 stanovavci in nadškofijo.

6. Obojna Sicilia obseže južni del Italije, in meri 1985 štirjaških milj z 8,300.000 stanovavci. Razloči se v dva poglavitna dela:

a) Neapelska, južni konec italianskiga polotoka, in obseže Kampanio, Abruce, Apulio in Kalabrio, ter se razdeli v petnajst poglavarstev. Mesta: Neapel, poglavitno mesto poleg zaliva srednjiga morja s 340.000 stanovavci, sedež kralja, nadškofije, vseučiliša, z obilnim trgovstvom. Blizo zraven ognjobljuvna gora Vezuv. Kazerta z 22.000 stanovavci. Kapua, terdnjava z 8000 stanovavei in nadškofijo. Gaëta, terdnjava pri morji s 15.000 stanovavci. Salerno primorsko mesto s trgovstvom in 11.000 stanovavci. Akvila z 8000 stanovavci. Fódzia (Foggia) s 25.000 stanovavci in trgovstvom. Bari z 19.000 stanovavci in Lekče (Lecce) s 14.000 stanovavci, terdne primorske mesta s trgovstvom in nadškofijo. Taranto s 16.000 stanovavci, nadškofijo in brodarstvom. Redžio (Reggio) s 17.000 stanovavci, nadškofijo in brodarstvom.

b) Otok Sicilia; od Neapelske ga morska ožina loči, in je nar večji italianski otok. Mesta: Palermo poglavitno mesto s 170.000 stanovavci, nadškofijo, vseučilišem, obertstvom in trgovstvom. Mesina pri morski ožini s 70.000 stanovavci, obertstvom in nadškofijo. Katania s 55.000 stanovavci, nadškofijo, vseučilišem in obertstvom. Blizo zraven je ognjenik Etna. Siragoza s 14.000 stanovavci. Žirženti (Girgenti) s 15.000 stanovavci, Trapani s 25.000 stanovavci.

7. San-Marinska, mala deželica svobodna v sredi Papeževih dežel 7000 stanovavci.

8. Otok Malta v jugu od Sicilie, meri z dvema manjši otokama vred 8 štirjaških milj z 100.000 stanovavci in je v angleški oblasti, Poglavitno mesto je Valéta s 60.000 stanovavci.

Špania in Portugalia.

Špania s Portugallio vred je velik polotok v južnozahodni strani Europe med srednjim in atlanski morjem; pirenejske gore jo ločijo od Francie, in druge gore se skozi njo vlečejo; močijo jo reke: Ebro, Gvadalgvir, Gvadiana, Tahu (Tajo), Duro in Minjo.

1. Špania je večidel pirenejskiga polotoka, in meri 8500 štirjaških milj s 14 milijoni stanovavcov romanskiga rodú in katoliške vére. Sostavljena je iz več posamskih dežel, in se zdaj razdeli v 48 poglavarstev.

a) V sredi zemlje so dežele: Nova Kastilia, Aragónia, Navára, Leon in Estremadura. Mesta: Madrid poglavitno mesto cele Španie, zlo v sredi dežele, z 260.000 stanovavci, kraljev sedež z višji vlado in velikim obertstvom. Tolédo pri Tahu s 15.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. Almadén s 10.000 stan. in bogatimi rudniki živiga srebra. Saragósa pri Ebru s 43.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. Pamplóna s 15.000 stanovavci. Valádolid z 21.000 stanovavci, in Salamanka s 14.000 stanovavci, mesto s škofijo in vseučilišem. Bádadajoc terdnjava pri Gvadiani s 15.000 stanovavci.

b) Pri srednjim morji so dežele: Katalonia, Valencia, Murcia in Granáda. Mesta: Barcelóna primorsko mesto s 120.000 stanovavci, velikim obertstvom in tergovstvom. Taragóna z 11.000 stanovavci in nadškofijo. Valencia s 66.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. Murcia s 36.000 stanovavci. Kartagéna s 37.000 stanovavci in brodarstvom. Granáda z 80.000 stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. Málaga z 52.000 stanovavci, zavoljo žlahniga vina znana. Terdnjava Gibraltar s 15.000 stanovavci, pa je v angleški oblasti.

c) Pri atlanskim morji so dežele: Andaluzia, Galicia, Asturia, stara Kastilia in

Biskaja. Mesta: **Kordóva** s **57.000** stanovavci in obertstvam. **Sevilja** z **91.000** stanovavci, nadškofijo, vseučilišem in obertstvam. **Kadiz** terdnjava na otoku atlanskiga morja z **61.000** stanovavci in tergovstvam. **Šent-Jakob (San-Jago)** z **28.000** stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. **Korúnja** primorska terdnjava s **23.000** stanovavci, z luko vojnih ladij in tergovstvam. **Oviédo** z **10.000** stanovavci. **Burgos** z **12.000** stanovavci in nadškofijo. **Santander** z **19.000** stanovavci, in **Bilbao** s **15.000** stanovavci, primorski mesti s tergovstvam.

d) **Balearski otoki:** **Majorka**, **Minorka** in **Ivica**. Mesto **Palma** s **34.000** stanovavci.

2. Portugalia je manjši del pirenejskiga polotoka pri atlanskim morji, in meri **1660** štirjaških milj s **3,500.000** stanovavci; razdeljena je v sedem krajín.

Mesta: **Lisabon** ali **Lizbona**, poglavitno mesto pri **Tahu** z **260.000** stan., je kraljev sedež z nadškofijo in velicim tergovstvam. **Sétubal** s **15.000** stanovavci. **Braga** s **14.000** stanovavci, sedež nadškofije. **Koimbra** s **15.000** stanovavci in vseučilišem. **Opórto** s **70.000** stanovavci, velicim tergovstvam po morji in dobrim vinam. **Elvas** terdnjava z **10.000** stanovavci. **Tavira** primorsko mesto z **9000** stanovavci v **Algarbii**.

Špania in **Portugalia** imate tudi posestva v **Azii**, **Afriki** in **Ameriki**.

V severji **Katalonie** leži mala svobodna deželica **Andóra** s **15.000** stanovavci.

Francia ali Francoska.

Francia leži v severji od **Španie**, in v zahodu od **Italie** in **Nemčije** med atlanskim in srednjim morjem; z mnogoterimi hribi je prevlečena, poleg morja bolj ravna.

Po njej tečejo reke **Ron**, **Garóna**, **Loára (Loire)**, **Sena (Seine)**, in ob nemški meji jo zadeva

Ren. Obmeri 9600 štirjaških milj s 35 milijoni ljudi večjidel romanskiga rodú in katoliške vére. Francija je sestavljena iz več posamskih dežel, in je zdaj razdeljena v 86 oddelkov (departements, réci: departmán').

a) V sredi so nekdanje dežele: Francija (Ile de France, r. Il d' Frans), Orleanska, Overnja (Auvergne), Turonska in druge. Mesta: Pariz, poglavitno mesto cele Francie na obeh straneh Sene, z 935.000 stanovavci, sedež višji vlade, nadškofije, vseučiliša, z velicim obertstvom in tergovstvom. Versáilj (Versailles) s 35.000 stanovavci. Orleán (Orleans) s 43.000 stanovavci pri Loari. Turón ali Tur (Tours) pri Loari z 28.000 stanovavci in nadškofijo. Burž (Bourges) z 22.000 stanovavci in nadškofijo. Limóž (Limoges) s 30.000 stanovavci. Klermón (Clermont) z 31.000 stanovavci.

b) V severni strani so nekdanje dežele: Normandia, Pikardia, Flandia, Šampánja, (Champagne) in Lotaringia. Mesta: Ruán (Rouen) pri Seni s 96.000 stanovavci, nadškofijo, obertnijo in tergovstvom. Havr (Havre) s 20.000 stanovavci in znamenito luko za ladije. Kan (Caen) s 43.000 stanovavci in brodarstvom. Šerburg (Cherbourg) s 23.000 stanovavci in luko za vojne ladije. Amièn (Amiens) s 45.000 stanovavci. Ará (Arras) s 26.000 stanovavci in velicim suknarstvom. Kalê (Calais) znamenita luka z 12.000 stanovavci. Lil (Lille) močna terdnjava z 72.000 stanovavci, obertnijo in tergovstvom. Remi ali Rems (Rheims) s 40.000 stanovavci in nadškofijo; ondi je sloveče šampanjsko vino. Troaj (Troyes) s 25.000 stanovavci. Nancik ali Nansi (Nancy) 40.000 stanovavci.

c) V izhodni strani so nekdanje dežele Alsacia (Elsass), Burgundia ali Burgonja, (Bourgogne), Lijonska in Delfinat (Dauphiné r. Dofiné). Mesta: Brodnica (Strassburg) pri Renu, terdno mesto s 70.000 stanovavci, obert-

nijo in trgovstvam. Kolmar z 20.000 stanovavci. Bezansón (Besançon) s 30.000 stanovavci in nadškofijo. Dižón (Dijon) z 28.000 stanovavci. Lugdún ali Lijón (Lyon) na stoku Saone in Rona s 156.000 stanovavci in nadškofijo; tukej se izdeluje veliko svilnatiga blaga. Šent-Etien (Saint-Etienne) z 48.000 stanovavci, z veliko obertnijo. Grenóbl (Grenoble) s 30.000 stanovavci.

d) V južni strani so nekdanje dežele: Provincia (Provence r. Provans) in Langedók (Languedoc). Mesta: Avinjón (Avignon) s 34.000 stanovavci in obertstvam. Masilia ali Marselj (Marseilles) veliko trgovsko mesto pri srednjim morji s 154.000 stanovavci. Arl (Arles) z 20.000 stanovavci. Tulón (Toulon) s 45.000 stanovavci in luko za vojne ladije. Monpeljé (Montpellier) s 40.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvam. Nim (Nismes) s 44.000 stanovavci. Toloza ali Tulúz (Toulouse) z 90.000 stanovavci, nadškofijo in obertstvam. Perpinjan (Perpignan) z 20.000 stanovavci. Albi (Alby) s 13.000 stanovavci, nadškofijo in obertnijo.

e) V zahodni strani so nekdanje dežele Gijena (Guienne) in Gaskonja (Gascogne), Poatú (Poitou), Anžú (Anjou) in Bretanja (Bretagne). Mesta: Burdigalia ali Bordó (Bordeaux) pri Garoni s 104.000 stanovavci, nadškofijo in velikim trgovstvam. Montobán (Montauban) s 23.000 stanovavci in obertnijo. Bajón (Bayoane) terdnjava s 17.000 stanovavci. Rošél (Rochelle) s 17.000 in Rošfór (Rochefort) z 20.000 stanovavci, — terdne primorske mesta. Piktavia ali Poatié (Poitiers) s 24.000 stanovavci in nadškofijo. Man (Mans) s 25.000 stanovavci. Anžér (Angers) s 39.000 stanovavci. Nant (Nantes) s 83.000 stanovavci in trgovstvam. Ren (Rennes) z 38.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvam. Lorién (L'Orient) z 22.000 stanovavci in Brest z 28.000 stanovavci, z obertnijo in luko za vojne ladije.

f) Otok Korsika v srednjim morji. Mesti: Ajačio s 17.000 stanovavci in Bastia s 14.000 stanovavci.

Francija ima tudi posestva v Azii, Afriki in Ameriki.

Švajcarska.

Švajcarska leži krog nar višjih planinskih verhov ali snežnikov, obdana od Francie, Italie in Nemčie; je tedaj zlo gorata in le v severno-zahodni strani bolj ravna deželja; tukej so viri Rena in Rona. Meri 848 štirjaških milj s 2,362.000 stanovavci nemškiga in romanskiga rodù, katoliške in evangeljske vere. Švajcarska je zveza 22 manjših deržav, ki se kantoni imenujejo, in ljudovlado imajo; sedež zvezne vlade je v Bernu.

a) V sredi so kantoni: Bernska, nar večji med vsimi, Priborska, Lucernska, Cugska, Švicarska, Glaruska, Uriska in Untervaldenska. Mesta: Berna s 24.000 stanovavci, vseučilišem, obertnijo in tergovstvam. Lucerna s 7000 stanovavci in tergovstvam. Švic s 5000 stanovavci. Pribor (Freiburg) s 7000 stanovavci.

b) V severni strani so kantoni: Bazelska, Soloturnška, Argavska, Ciriška, Šafhavzenska, Turgavska, Šent-Golska in Apenfelska. Mesta: Bazel ali Bazilea s 16.000 stan., obertnijo in tergovstvam. Ciriš ali Tigur z 12.000 stan., vseučilišem, obertnijo in tergovstvam. Šafhavzen s 7000 stanovavci. Šent-Gol z 10.000 stan., obertnijo in tergovstvam.

c) V južni strani so kantoni: Grizia (Graubünden), Tesinska, Vališka, Vadska, Genévska in Nevšatelska. Mesta: Kuria (Chur) s 5000 stanovavci in tergovstvam. Sion s 3000 stanovavci pri Ronu. Lozán (Lausanne) z 14000 stanovavci pri Geneškim jezeru. Genéva ali Genf pri iztoku Rona iz jezera z 28.000 stanovavci, obertnijo in tergovstvam. Névsaté (Neufchatel) ali Najenburg s 7000 stanovavci.

Belgia in Holandia.

Belgia in Holandia, vkupej tudi Niskazemlja imenovani, ležite v severji od Francie, med Nemčio in nemškim morjem, poleg Skalde, Moze in renskih iztokov; niski svet je proti morju komej z zasipi obvarovan.

1. Belgia je južni del Niskezemlje, in meri 536 štirjaških milj s 4,335.000 stanovavci; razdeljena je v 9 krajín.

Mesta: Briselj poglavitno mesto s 144.000 stanovavci, kraljev sedež z veliko obertnijo. Lovania (Löwen) s 25.000 stanovavci in vseučilišem. Antverpia s 60.000 stanovavci, veliko obertnijsko in tergovsko mesto pri Skaldi. Mehliina z 20.000 stanovavci in nadškofijo. Gandava (Gent) s 86.000 stanovavci, z veliko obertnijo in tergovstvom. Brige z 42.000 stanovavci in obertnijo. Ostenda, primorsko mesto z 12.000 stanovavci. Dornik s 30.000 stanovavci in Mon (Mons) s 23.000 stan., — terdne mesta. Litih s 55.000 stanovavci, z vseučilišem, obertnijo in tergovstvom. Namir terdnjava z 20.000 stanovavci.

2. Holandia je severni del Niskezemlje, in obseže 626 štirjaških milj s 3,400.000 stanovavci; razdeljena je v 11 krajín.

Mesta: Amsterdam poglavitno mesto blizu cujderskiga morja z 211.000 stanovavci in posebno velicim tergovstvom. Harlem z 22.000 stanovavci. Haga, kraljev sedež z 56.000 stanovavci. Rotterdam z 72.000 stanovavci, obertnijo in tergovstvom. Lugdun (Leiden) s 35.000 stanovavci, obertnijo in vseučilišem. Utreht s 34.000 stanovavci in vseučilišem. Mastriht terdnjava pri Mozi z 22.000 stanovavci. Luksemburg zvezna nemška terdnjava z 12.000 stanovavci.

Velika Britania in Iria.

Britansko ali angleško kraljestvo v Evropi obseže dva velika otoka, namreč britanskiga

in irskiga, z več manjšimi otoki, in leži v severji od Francie med atlanskim in nemškim ali severnim morjem. Vse skupej meri 5620 štirjaških milj s 27 milioni ljudi, starogalianskiga in nemškiga rodú, nekaj evangeljske (anglikanske), nekaj katoliške vére. Razdeljeno je v tri dežele in več knežij (shires r. širs).

1. Anglia je južni del britanskiga otoka, meri 2734 štirjaških milj s 15,900.000 stanovavci; obseže zraven prave Anglie še Vêlesko, in se razdeli v 56 knežij. Hribov nima velicij; reke Temza, Saverna in Humber jo močijo. Angleži so v obertni in tergovstvu prvi vsih narodov.

Mesta: London, poglavitno mesto angleškiga kraljestva poleg Temze z 2 milionama stanovavcov, tedaj nar večji mesto svetá; je kraljev sedež, in središe vse obertnosti in vsiga tergovstva na zemlji, zdaj tudi sedež katoliškiga nadškofa. Mesto obstoji iz treh velicij delov, in ima luko za brodovstvo iz vsih krajev svetá; med stavbami je velika cerkev sv. Pavla in stari grad Taver (Tower). Druge mesta v južni strani Anglie: Kénterburi s 15.000 stanovavci in angleško nadškofijo. Grinvič (Greenwich) s 25.000 stanovavci, in slovečim zvezdogledišem. Brajton (Brighton) s 46.000 stanovavci. Portsmavds (Portsmouth) primorska terdnjava s 50.000 stanovavci in luko za vojne ladije. Plimavds (Plymouth) s 75.000 stanovavci in veliko luko za ladije. Bristol s 104.000 stanovavci, z veliko obertnijo in tergovstvom. Oksford z 20.000 stanovavci in Kémbridž (Cambridge) s 24.000 stanovavci, mesta z vseučiliši. Nórvič z 61.000 stanovavci.

V severni strani Anglie: Birmingham s 182.000 stanovavci, Šefild s 85.000 stanovavci, Lids (Leeds) s 168.000 stanovavci, Měncester (Manchester) s 308.000 stanovavci, Bolton s 97.000 stanovavci. Njukestel (Newcastle) s 60.000 stanovavci, — sploh velike obertnijske mesta. Liverpul (Liverpool) z 293.000 stano-

vavci in velikim trgovstvom. Jork (York) z 28.000 stanovavci in angleško nadškofijo. Hul s 46.000 stanovavci, primorsko mesto s trgovstvom. V Veleški: Pembrók z 10.000 stanovavci. Zraven se še štejejo otoki: Vajt (Wigt), Gernsi in Žersi med Anglio in Francio; Anglesia in Man med Anglio in Irjo.

2. Škocia je severni del britanskiga otoka, meri 1461 štirjaških milj z 2,630.000 stanovavci, se razdeli v nisko in gorsko deželo in v 33 knežij.

Mesta: Edinbor (Edinburg) poglavitno mesto pri morskim zalivu s 162.000 stanovavci in obertnijo. Glèsko (Glasgow) z 280.000 stanovavci, veliko obertnijo in trgovstvom. Pèslì (Paisley) s 57.000 stanovavci, Aberdin (Aberdeen) s 70.000 stanovavci, Dundi s 45.000 stanovavci. Invernès s 15.000 stanovavci, — vse z obertnijo in trgovstvom. Zraven so Hebridški otoki na zahodni strani, orkadski in šetlandski otoki na severni strani.

3. Iria ali Irska je velik otok v zahodu od Anglie, od ktere jo irsko morje loči; meri 1315 štirjaških milj z 8,180.000 stanovavci, in se razdeli v Ulstrio, Linstrio, Kónat (Connaught) in Munstrio in 32 knežij.

Mesta: Dúblin, poglavitno mesto pri irskim morji z 275.000 stanovavci, sedež nadškofije in vseučiliša, z velikim trgovstvom. Waterfort z 58.000 stanovavci, Kork s 107.000 stanovavci. Limerik s 66.000 stanovavci. Galvej s 33.000 stanovavci. Belfest s 53.000 stanovavci, — primorske mesta z obertnijo in trgovstvom. Armag z 9000 stanovavci in nadškofijo.

Pod angleško oblastjo je v Evropi še otok Helgoland, terdnjava Gibraltar na koncu Španie, otoki Malta, Goco in Komino pod Sicilijo in Jonski otoki poleg Grecie. Posebno velike posestva pa imajo Angleži še v Azii, Afriki, Ameriki in Avstralii.

Dania, Svedia in Norvegia.

Dania, Švedia in Norvegia ležé v severji od Nemčije, in obstojé iz dvéh polotokov in več otokov med baltiškim in severnim morjem; sežejo zlo v merzli pas zemlje, in njih stanovavci so večidel nemškiga, nekaj čudskiga ali finskiga rodú, in evangeljske vére.

1. Dania obseže Jutski polotok s Sležviškim vred v severji Nemčije, otoke Zelandio, Fine, Lalandio in Bornholm med morskimi ožinami Sundam in Beltam na iztoku baltiškiga morja, Farérske otoke in otok Islandio v severnim morji; zraven še od Nemčije Holštajnsko in Lavenburško, med Labo, Ajdro in baltiškim morjem. Vse vkup meri 2518 štirjaških milj z 2,240.000 stanovavci.

Mesta: Kodánj (Kopenhagen) poglavitno mesto kraljestva na otoku Zelandii poleg Sunda s 126.000 stanovavci, sedež kralja, vseučiliša, z veliko obertnijo in trgovstvom. Helsingér s 7000 stanovavci in trgovstvom. Odensé z 8000 stanovavci na finskim otoku. Alborg in Arhus s 7000 stanovavci v Jutlandii. Šlezvik z 11.000 stanovavci in Flensburg s 15.000 stanovavci, obertnijske in trgovske mesta v Šlezviškim.

V Holštajnskim: Altona s 27.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvom. Rendsburg terdnjava pri Ajdri z 8000 stanovavci. Kiel z 10.000 stanovavci in vseučilišem. Na Islandii (ledeni zemlji) ste mali mesti Rajkiavik in Skalkolt; blizo je ognjenik Hekla.

Dania ima tudi nekaj posestva v drugih delih zemlje.

2. Švedia je izhodni del skandinavskiga polotoka; Kjélenske gore jo ločijo od Norvegie. Meri 8000 štirjaških milj s 3,237.000 stanovavci, in se razdeli v Gotlandio, Švedio in Nordlandio in v 25 okrajev.

Mesta v Švedii: Štokholm poglavitno mesto

pri Mèlarskim jezeru s 84.000 stanovavci, kraljev sedež z veliko obertnijo in trgovstvom. Upsala s 5000 stanovavci, sedež evangelskiga nadškofa in vseučiliša. Gefle z 8000 stan. in trgovstvom. Falun s 5000 stanovavci in bakrenimi rudniki.

V Gotlandii: Karlskrona terdnjava z 12.000 stanovavci in luko za vojskine ladije in trgovstvom. Gotenburg s 27.000 stan., in Norképing s 12.000 stan., obertnijo in trgovstvom.

V Nordlandii so le manjši kraji; ondi stanujejo Laponci.

3. Norvegia zahodni del skandinavskiga polotoka, meri 5.800 štirjaških milj z 1,330.000 stanovavci, in se razdeli v štiri krajne.

Mesta: Kristiania, poglavitno mesto s 25.000 stanovavci, vseučilišem in trgovstvom. Kristiansand z 8000 stanovavci in trgovstvom. Bergen z 21.000 stanovavci in obilnim trgovstvom. Trondjem ali Dronthajm s 13.000 stanovavci in trgovstvom.

Švedia ima v srednji Ameriki mali otok sv. Jerneja v posesti.

A z i a.

Azia je nar večji del zemlje; v severji jo zadeva ledeno, v izhodu tiho, in v jugu indiansko morje; v zahodu jo meji rudeče, srednje in černo morje, Suesko medmorje jo loči od Afrike, in Ural-ske gore od Europe. Visoke gore jo pretegvajo v več verstah, kot Kavkáske med črnim in kaspiskim morjem, Altajske v séverni, in Himalajške v južni strani. Velike reke se iz nje v morje izlivajo, kot Ob, Jenizej in Lena v ledovito, Amur, Hoanho in Jantsekian (rumena in plava reka) v tiho, Kambodža, Menam, Iravádi, Burempúter, Gang, Ind, Tiger in Eufkrat v indiansko morje. Tudi velike jezera

ima Azia, namreč Kaspiško ali hvalinsko morje, aralsko in bajkalsko jezero. V sredi so tudi velike pušave, kot v Arabii, Perzii in Mongolii. Od azijskih dežel jih je veliko v evropski oblasti zlasti v severji in jugu; nekatere velike kraljestva pa so tudi samosvojne.

Azijska Rusia.

Rusko posestvo v Azii obseže vso severno zemljo in en kos tudi od srede tega dela, od črnega morja in uralskih hribov do tihiga morja, in od kaspiškiga jezera in altajskih vrhov do ledovitiga morja poleg rek Obi, Jenizeja, Lene in Anadira. Meri 250.000 štirjaških milj; in šteje le 6 milijonov ljudi, ker merzlo podnebje in snežena zemlja stanovanje teško dela. Razloči se v trojne dežele.

a) Kazanska in Astrakanska, ki se v Rusii k Evropi prišteva; obseže osem vladnih krogov.

b) Sibiria obseže vseh severni del Azije s štirimi vladnimi krogi in 4 krajinami. V severji stanujejo Samojeđi, Jakuti in Čukči, v jugu Tunguzi. Mesta: Tobolsko poglavitno in trdnost z 20.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvom. Tomsko s 16.000 stanovavci in trgovstvom. Jekaterinoslav, trdnost s 14.000 stanovavci in zlatimi rudniki. Omsko, trdnost s 7000 stanovavci. Irkutsko, trdnost z 12.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvom. Jenizejsko in Jakutsko s trgovstvom za kožuhovno. Kiahta trdnost na kitajski meji s trgovstvom. Ohotsko pri tihim morji. Polotok Kamčatka je nar dalje proti izhodu od Azije; ondi trdnost Petropavlovska. Zraven so še Alevtski in Kurilski otoki.

Kaukáske dežele poleg Kavkaza, ktere Rusam še niso popolnoma podložne, in so te: Kavkazia, Abhazia, Širvan, Armenia, Gruzia ali Georgia, Čerkasia, Imeretia in Dagestan. Mesta: Tiflis s 26.000 stanovavci in ve-

licim trgovstvom. Kisljer terdnjava z 12.000 stanovavci. Baku s 15.000 stanovavci in trgovstvom pri kaspiškem morji. Erivan in Elizabetpol s 15.000 stanovavci.

Aziatska Turčija.

Turčija v Azii seže od srednjiga in černiga morja v izhodu čez reki Eufrata in Tigra do Perzie, in v jugu do Arabie. Odmeri 21.000 štirjaskih milj z 10 milioni ljudi. Obseže več dežel z 19 krajinami.

a) Mala Azia ali Natolia, polotok med srednjim, greškim in černim morjem. Mesta: Kjutahia v sredi dežele s 50.000 stanovavci, poglavitno mesto. Skader (Skutari) pri carjigrajski morski ožini, s 60.000 stanovavci in trgovstvom. Smirna s 120.000 stanovavci pri greškem morji, Brusa s 130.000 stanovavci in Angóra s 100.000 stanovavci, — znamenite trgovske mesta. Zraven so otoki Sam, Rod in Ciper z mestami Nikozio.

b) Siria s Palestino ali sveto deželo, poleg srednjiga morja in rek Oronta in Jordana. Mesta: Alepo, poglavitno mesto s 150.000 stanovavci, velikim obertstvom in trgovstvom. Antákia s 16.000 stanovavci. Tripol s 16.000 stanovavci in Aka z 18.000 stan., — primorske mesta. Damask veliko trgovsko mesto z 200.000 stanovavci. Hama s 100.000 stanovavci. Jeruzalem, sveto mesto z grobam Kristusovim in 40.000 stanovavci, Betlehem in Nacaret — sveta kraja. Od Jeruzalema proti izhodu je merto morje.

c) Mesopotamia ali Aldžesira med Eufratam in Tigram. Mesta: Diarbékir z 80.000 stanovavci in Mosul 70.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvom. Orfa s 35.000 stanovavci.

d) Armenia in Kurdistan poleg Eufrata in Tigra. Mesta: Erzerum z 80.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvom. Van z 20.000 stanov-

vavci. Kars terdnjava z 12.000 stanovavci. Suljmanija s 15.000 stanovavci.

e) Irakarabia na stoku Eufrata in Tigra. Mesta: Bagdad s 95.000 stanovavci in obertnijo. Basra z 80.000 stanovavci in velikim trgovstvom.

Arabia.

Arabia je velik polotok med rudečim, arabskim in perzijskim morjem; pušave jo v severji od azijske Turčije ločijo. Obseže 40.000 štirjaških milj z 12 milioni ljudi. Razdeli se v šestero dežel: Nedžed v sredi, Hedžas in Jemen pri rudečim morji. Hadramaut pri arabljskim, Oman in Lahsa pri perzijskim morji.

Mesta: Meka s 30.000 stanovavci, in Medina z 20.000 stanovavci, sveti mesti za Muhamedane. Džida s 40.000 stanovavci. Moka, domačija kave, z 20.000 stanovavci in Maskat s 60.000 stanovavci, — trgovske mesta. Aden trgovsko mesto v angleški oblasti. Bahrejski otoki v perzijskim morji so zavoljo lova biserov znameniti.

Perzia.

Perzia sploh je velika dežela unstran Tigra do Inda, med kaspiskim in perzijskim morjem; v svoji sredi ima velike pušave. Razloči pa se posamim v trojne posebne kraljestva.

1. Perzia sama na sebi ali Iran je zahodni del te zemlje, ki se derži azijske Turčije; meri 22.740 štirjaških milj z 11 milioni ljudi. Mesta: Téheran, poglavitno mesto in kraljev sedež z 120.000 stanovavci. Ispahan, prejšnje poglavitno mesto z 250.000 stanovavci. Tavris z 80.000 stanovavci. Belfruš s 100.000 stanovavci in velikim trgovstvom.

2. Afganija ali Afganistan je severnoizhodni del zemlje, ki seže do Inda; meri 12.200 štirjaških milj z 10 milioni stanovavci. Mesta:

Kabul poglavitno mesto z 80.000 stanovavci in tergovstvam. Herat s 100.000 stanovavci in tergovstvam. Kašmir z 200.000 stanovavci, veliko obertnijo in tergovstvam.

3. Beludžia ali Beludžistan, južnoizhodni del pri perzijskem morji do iztoka Inda; meri 6670 štirjaških milj z 2 milionama ljudi. Poglavitno mesto Kelat z 20.000 stanovavci.

Izhodna India.

India je velika dežela, ki leži med himalajskimi gorami in indijskim morjem, od Inda do kitajskiga morja. Obseže dva velika polotoka, sprednjo in zadnjo Indio, ktera reka Gang ali Ganges deli; zraven še mnogo velic in majhnih otokov. Dežela je lepa in bogata; Evropejci imajo ondi veliko posestvo, zlasti Angleži.

Sprednja India.

India tastran Ganga meri 67.000 štirjaških milj s 152 milioni ljudi; je večjidel v evropski oblasti.

1. Svobodne dežele:

a) dežele Sikov ali Pendžab poleg Inda z 8000 štirjaškimi milj. in 4 milioni ljudi. Poglavitno mesto Lahór z 80.000 stanovavci.

b) Nepal na južni strani himalajskih górov, z 2500 štirjaš. milj. in 2,500.000 stanovavci. Poglavitno mesto Katmándu s 50.000 stanovavci.

c) Butan od Nepala proti izhodu s 3000 štirjaškimi miljami in 2 milionama ljudi. Poglavitno mesto Tasisúdon.

2. Angleške dežele:

a) naravnost podložne dežele merijo 27.800 štirjaških milj s 102 milionama ljudi, in obsežejo tri velike poglavarstva Bengalio, Madrasko in Bombéjsko. Mesta: Kalkúta pri Gangu, poglavitno mesto vsiga angleškiga posestva v Indii, z 1,200.000 stanovavci, veliko obertnijo in tergovstvam. Bahar s 312.000 stanovavci. Agra

s 60.000 stanovavci, Benáres s 580.000 stanovavci. Delhi s 300.000 stanovavci, — mesta pri Gangu z obertnijo in tergovstvom. Madras s 462.000 stan., obertnijo in tergovstvom. Bombéj s 162.000 stanovavci in Surát s 450.000 stanovavci, — primorske mesta z velikim tergovstvom. Puna s 150.000 stanovavci.

b) za dacijo podložne dežele so Maratska, Dekan, Majsór in druge; merijo 26.600 štirjaških milj z 38 milioni ljudi. Mesta: Luknov s 300.000 stanovavci, Gikovar s 100.000 stanovavci, Hajderabad z 200.000 stanovavci, in Travánkor z 90.000 stanovavci, obertnijo in tergovstvom. Majsór terdno mesto.

3. Francosko posestvo obseže 25 štirjaških milj z 200.000 stanovavci. Mesto Pondišeri s 25.000 stanovavci in tergovstvom.

4. Portugalsko posestvo meri 33 štirjaških milj z 90.000 stanovavci. Mesto Goa z 20.000 stanovavci.

Zadnja India.

India unstran Ganga meri 40.600 štirjaških milj z 22 milioni ljudi; zmed Europejcev imajo tukaj le Angleži nekaj posesti.

1. Svobodne dežele:

a) Birma v izhodu od Bengalie s 4,500.000 stanovavci. Mesta: Ava poglavitno mesto s 30.000 stanovavci. Rangun primorsko mesto s 30.000 stanovavci in tergovstvom.

b) Siam proti izhodu od Birmanske s 3,500.000 stanovavci. Mesta: Bankok poglavitno mesto z 90.000 stanovavci in tergovstvom. Siam s 120.000 stanovavci in tergovstvom.

c) Anam je izhodni konec zadnje Indie z 12 milioni stanovavci; v njej se razločijo dežele Kambodža, Košinsina in Tonkin. Mesta: Fučuan ali Hue poglavitno terdno mesto s 60.000 stanovavci pri kitajskim morji. Sejgun tergovsko mesto s 180.000 stanovavci. Kešo 150.000 stan.

d) Malaka dolg polotok med indianskim in kitajskim morjem s 500.000 stanovavci. Mesta: Salengor, Padan.

2. Angleško posestvo obseže 2.800 štirjaških milj z 1,500.000 stanovavci. Mesta: Ranpur, Arakan s 95.000 stanovavci. Malaka z 12.000 stanovavci. Singapor z 17.000 stanovavci in tergovstvam.

Indianski otoki.

V jugu od cele indianske zemlje leži veliko število večjih in manjših otokov, kateri so večjidel v evropski oblasti.

1. Sejlon, 1250 štirjaških milj velik otok, z 1,400.000 stanovavci, je v angleški oblasti. Mesta: Kolombo, poglavitno mesto s 60.000 stanovavci, Kandi, Trinkonomal terdnjava z velikim brodarstvom.

2. Lakedive, Maledive in Andamane, več majhnih otokov v angleški, Nikobare pa v danski oblasti.

3. Veliki sundski otoki: Sumátra, Java, Bórneo in Celebes, merijo vkupej 21.000 štirjaških milj z 20 milioni ljudi, in so nekaj svobodni, nekaj v holandski oblasti. Mesta: Na Javi Batávia poglavitno mesto holandskiga posestva s 50.000 stanovavci, in Surabaja z 80.000 stanovavci, z velikim tergovstvom. Na Sumatri: Ašem z 8000 stanovavci in Padan z 12.000 stanovavci. Bórneo poglavitno mesto na otoku Borneu.

4. Mali sundski otoki: Bali, Lombok, Sumba, Flores; Timor je nekaj v oblasti Holandcev, nekaj Portugézov.

5. Molukški otoki, domačija drazih dišav, so večjidel v holandski oblasti; večji med njimi so Banda, Ambojna in Ternát.

6. Mindánao, 1200 štirjaških milj velik otok z 900.000 stanovavci, je v španjski posesti. Poglavitno mesto Selánger.

7. Filipinski otoki obsežejo 7000 štir-

jaških milj s 5 milioni stanovavci, so tudi v španjski oblasti. Večji med njimi je otok Luson; poglavitno mesto Manila s 140.000 stanovavci, vseučilišem in trgovstvom.

Tataria.

Tataria ali Turan, tudi Turkestan, leži v izhodu od kaspiskiga morja med Perzio in Sibirio; v sredi je veliko arabsko jezero. Zemlja meri 32.000 štirjaških milj s 5 milioni ljudi. Razločijo se posebej tri dežele: Kovarézma med kaspiskim in arabskim jezeram, Uzbekia v južni, in Turkomania v izhodni strani. Na severni strani stanujejo Kirgizi.

Mesta: Kira z 10.000 stan. in trgovstvom. Buhára s 100.000 stanovavci. Samarkand s 50.000 stanovavci. Kokánd s 60.000 stanovavci. Taškend s 80.000 stanovavci.

Kitáj ali Kina.

Kitáj ali Kina, tudi Sina, obseže veliko cesarstvo v sredi in izhodni strani Azie; celo meri 250.000 štirjaških milj, in ima 200 milionov stanovavcov. Dežele so nekaj na ravnost, nekaj za samo dacijo podložne, nekaj le pod varstvom.

Na ravnost podložne dežele so:

1. Kitáj ali Kina sama na sebi, lepa velika dežela poleg rek Hoanha in Jantsekjana; v jugu in izhodu zadeva na kitajsko in korejsko (plavo in rumeno) morje; v severji jo veliki, pri 400 milj dolgi kitajski zid od Mongolie in Mandžurie loči; meri 60.000 štirjaških milj s 150 milioni stanovavci. Kitajci so že od kdaj izobraženo in v obertstvu izurjeno ljudstvo, in zemlja je domačija svile, pavole in čaja.

Mesta: Pekin, poglavitno mesto s 1,300.000 stanovavci, cesarjev sedež, z mnogimi učilnicami, obertstvom in trgovstvom. Nankin z 800.000 stanovavci, veliko obertnijo. Jočev veliko trgovsko mesto s 600.000 stanovavci. Kanton, primorsko

mesto z 800.000 stanovavci, z velikim obertstvom, središe tergovstva z Evropejci. Amoj, Fučev, Ninpo, Šanhaj in Tunmin so še Evropejcam odperte teržiša. V kitajskim morji leži otok Formoza ali Tajvan. Otok Honkon in mesto Viktorija je v angleški posestvi.

2. Mala Buhária in Kalmúkia ali Zongária, zlo gorata zemlja v sredi Azie, v zahodu zadeva Tatario.

Mesta: Hi ali Kamil, terdno mesto s 75.000 stanovavci in tergovstvom. Jarkand s 50.000 stanovavci.

Za dacijo podložne dežele so:

3. Mandžúria ali Tungúzia poleg Amura in japonskiga morja. Kirin-Ula, poglavitno mesto.

4. Mongólia v severji od Kitaja; po sredi gré velika pušava Kobi ali Šamo. Mesta: Urga, poglavitno mesto. Džehol, poletni cesarjev sedež.

Pod varstvom so dežele:

5. Tibet, gorata dežela v zahodu od Kitaja. Poglavitno mesto Lasa, sedež Dalaj-Lamata, poglavarja lamajske malikovske vére, ki velik del Azie obseže.

6. Kórea, polotok v jugu od Mandžurie. Poglavitno mesto Kinkitas.

7. Likjéski otoki v jugu od Koree.

Japónia.

Japónia obseže pet večjih otokov v izhodu od Mandžurie in Koree, in meri 12.000 štirjaških milj s 30 milioni ljudi. Japónci so v obertnosti zlo izurjeni.

Otoki so: a) Nipon, nar večji med vsimi. Mesta: Jedo, poglavitno mesto pri morji z 1,680.000 stanovavci in veliko obertnijo. Miako s 600.000 stanovavci, sedež cesarjev.

b) Kjuzju v jugu od Nipóna. Tergovsko mesto Nangasaki je edino, kamor ptujci smejo prihajati; ima 60.000 stanovavcov.

c) **Sikoko, Jeso in Sagalin** v severji od Nipóna. Mesto: Matsvaj s 500.000 stanovavci.

Afrika.

Afrika, nar toplejši del zemlje, zadeva v severji na srednje morje, ki jo od Europe loči, v izhodu pri Sueski ožini na Azio, potem na rudeče in indiansko morje, v jugu in zahodu na atlansko in etiopsko morje. Hribov ima v severji atlanske, pri sredi lunine gore; zraven ima velike pušave, nar je večji Sáhara v severni strani. Med rekami je nar večji Nil, ki se iz bele in plave reke vkupej steka, in v srednje morje izliva; v atlansko morje tekó Senegal, Gambia, Niger ali Džoliba in Kongo, v indiansko pa Zambeze. Zemlja je Europejcam le ob kraji, v sredi pa celò malo znana. Dežele so večjidel samosvojne, le pri morji imajo Europejci nekaj posesti.

Egipt, Nubia in Abisinia.

Poleg Nila in rudečiga morja ležé zaporedama dežele:

1. Egipt leži na iztokih Nila v srednje morje; meri 8800 štirjaških milj z 2,500.000 stanovavci. Razdelí se v dolnji, srednji in gornji Egipt, in je v turški oblasti. Mesta: Kahira, poglavitno mesto pri Nilu z 260.000 stanovavci. Aleksandria, važno tergovsko mesto pri srednjim morji s 25.000 stanovavci. Rozéta s 16.000 stanovavci in tergovstvam pri srednjim morji. Suez pri rudečim morji. Siut z 18.000 stanovavci in Ezneh s 30.000 stanovavci pri Nilu.

2. Nubia v jugu od Egipta; en del je pušava. Meri 15.000 štirjaških milj s kakimi 4 milioni ljudi, in je nekaj v turški oblasti. Mesta: Hartúm, poglavitno mesto pri stoku bele in plave

reke s 16.000 stanovavci. Dongola pri Nilu, in Senaar z 10.000 stanovavci pri plavi reki.

3. Abisinia v jugu od Nubie, bolj gorata dežela; meri 10.000 štirjaških milj s kakimi 4 milioni ljudi. Mesta: Gondar z 10.000 stanovavci in tergovstvam. Adova z 9000 stanovavci in tergovstvam.

Berberia.

Berberia je sploh severni del Afrike med libsko in saharsko pušavo in srednjim morjem. Stanovavci so večidel Mavri in Beduini. Razločijo se dežele:

1. Tripolitanska, ktere se derži tudi Bar-ka in Fezan, leži v zahodu od Egipta; meri 8800 štirjaških milj s 660.000 stanovavci. Mesta: Tripol, poglavitno mesto pri morji s 25.000 stanovavci in tergovstvam. Murzuk s 25.000 stanovavci, središe tergovskih tovornikov.

2. Tunizia v zahodu od Tripolitanske; meri 3400 štirjaških milj z 1,800.000 stanovavci. Mesta: Tuniz, poglavitno mesto pri srednjim morji s 100.000 stanovavci in obilnim tergovstvam. Kairvan s 50.000 stanovavci in Kabes s 25.000 stanovavci, tergovske mesta.

3. Algèria ali Alzèria, od Tunizie proti zahodu; meri 4200 štirjaških milj z 1,600.000 stanovavci, in je velik del v francoski posesti. Mesta: Algèr ali Alžer, poglavitno mesto pri srednjim morji s 94.000 stanovavci, obertnijo in tergovstvam. Oran primorsko mesto z 20.000 stanovavci in tergovstvam. Konštantina s 30.000 stanovavci. Bona z 10.000 stanovavci, tergovstvam in brodarstvam.

4. Marokanska, poleg srednjiga in atlantskiga morja; meri 13.700 štirjaških milj z 8 milioni stanovavci. Mesta: Maróko, poglavitno mesto s 30.000 stanovavci, sedež sultanov, s tergovstvam. Fez z 90.000 stanovavci, obertnijo in tergovstvam. Tetuan s 16.000 stanovavci, Tanger

z 10.000 stanovavci, Mogador s 26.000 stanovavci, — primorske mesta s trgovstvom. Sevta (Ceuta) z 8000 stanovavci je v španjski oblasti.

5. Biledulžérid, dežela na južni strani atlanskih gor se stegne pod Tunizio, Algerio in Marokansko do atlanskiga morja.

Sáhara je silno velika pušava, z golim peskam pokrita, kjer so le redki studenčni in tedaj obrašeni kraji, in tovorniki le težavno s kamelami prehajajo; cela meri 110.000 štirjaških milj.

Senegámibia in Gvinia.

V zahodni strani pri atlanskim in etiopskim morji leže dežele, od nigrov ali zamorcov (černcov) naseljene:

1. Senegámibia pri Senegalu in Gambii, zlo topla dežela. Mesta: Timbu z 9000 stanovavci. Portendik in Baturst v angleški, Sen-Lui (Saint-Louis) in Goré v francoski oblasti.

2. Gornja Gvinia leži od Senegámibie proti izhodu poleg severniga brega etiopskiga morja. Angleži, Francozi, Holandci in Danci imajo tukej naseliša. Mesta: Komasi s 15.000 stanovavci, Abomej in Benin, sedeži lastnih kraljev.

3. Doljna Gvinia poleg Konga ob izhodnim bregu etiopskiga morja; Portugezi imajo ondi več posestva. Mesta: Loángo in Kongo s 40000 stanovavci, sedeža svobodnih kraljev. Loánda z 18.000 stanovavci in Benguéla sedeža Portugezam podložnih kraljev.

Kapska in izhodno primorje.

Na južnim koncu Afrike leži pri berdu (kapu) dobriga upanja:

1. Kapska dežela, naseliše Holandcov in Angležev; meri 6000 štir. milj, ima 132.000 angleških podložnikov. Poglavitni kraj je Kapsko mesto z 20.000 stanovavci. Drugi stanovavci so nečedni Hotentóti in Bušmáni.

V izhodni strani poleg indianskiga morja so dežele:

2. *Kafrária*, dežela bojaljubnih *Kafrov*, v severji od *Kapske*.

3. *Sofala* in *Mozambik*, poleg reke *Zambeze*. Mesta: *Sofala* primorsko mesto. *Mozambik* z 8000 stanovavci in trgovstvom, v portugiski oblasti.

4. *Zangebar*, *Ajan* in *Adel* v severji od prejšnjih. Mesta: *Mombaza*, *Magadoska* in *Zejla*, primorske mesta s trgovstvom.

Nigrícia in druga notranja Afrika.

Nigrícia ali *Sudan* je vsa zemlja v jugu od *Sáhare* do *Gvinie* in luninih gor; v zahodu jo preteka *Niger*, v izhodu *Bela* reka, v sredi je jezero *Čad*. Zemlja je silno topla pa dosti bogata; stanovavci so *Nigri* v mnogoterih rodovih.

Poleg *Nigra* ležé kraljestva *Bornu*, *Timbaktu*, *Havsa* in *Bambara*. Mesta: *Birnia* z 10.000 stanovavci, *Timbaktu* z 12.000 stanovavci, *Sákatu* s 40.000 stanovavci, poglavitne mesta s trgovstvom.

Poleg bele in plave reke so narodi *Bari* in *Gala*, in pri nubski meji dežele *Darfur* in *Kordofan*.

Notranja Afrika v jugu od ravnika je skorej vsa neznana zemlja, vonder od raznih narodov zaseljena, do katerih pa *Europejcam* še ni bilo priti mogoče.

Afrikanski otoki.

V atlanski morji ležé od severja proti jugu otoki:

1. *Azorski otoki* v portugiski posesti, z 52 štirjaškimi miljami in 220.000 stanovavci. Poglavitno mesto *Angra* s 15.000 stan. na otoku *Tersejri*.

2. *Madejra* in *Porto Santo*, z 32 štirjaškimi miljami in s 118.000 stanovavci, ste v portu-

geški oblasti. Poglavitno mesto Funšal z 20.000 stanovavci.

3. Kanarski otoki, 156 štirjaških milj veliki z 220.000 stanovavci, so v španjski oblasti. Poglavitno mesto Santa Kruz (Sv. Križ) s trgovstvom.

4. Zelenogorski otoki, 149 štirjaških milj velikih s 70.000 stanovavci, so v portugeški posesti.

5. Gvinski otoki: Anabon, Fernando v španjski, Princov in sv. Tomaž v portugeški oblasti.

6. Otoka Vnebohoda in Sv. Helena sta angleška.

V indianskim morji so od severja proti jugu otoki:

7. Sokotora in Sešêle, angleška;

8. Amiránte in Koncore, portugeška;

9. Burbón 112 štirj. milj velik s 106.0000 stanovavci je francosk, sv. Mavrici 55 štirjaških milj velik s 116.000 stanovavci, anglešk.

10. Madagaskar je nar večji afrikanski otok, meri 10.500 štirjaških milj s 4,500.000 stanovavci. Poglavitno mesto Tamariva s 40.000 stanovavci.

Amerika.

Amerika ali novi svet leži v zahodni polkrogli zemlje, in seže blizo od severniga tečaja dalječ čez ravniki proti južnim tečaju; v severji zadeva v severno ledeno morje, v izhodu v atlansko, in v zahodu v tiho morje; od Azie jo v severozahodu Beringova ožina loči. Mejikanski zaliv pri sredi zemljo zlo ujeda, in le tesno Panamsko ožino pusti, ktera Ameriko v severno in južno deli. Kordilerske gore se iztegnejo skozi celo Ameriko od severja do juga; njih versta se razprostira skorej tik tihiga morja, in mnogi verhi so močno visoki. Amerikan-

ske reke so nar večji na zemlji, kot: reka sv. Lavrenca z velikimi jezeri, Misisipi v severni, Orinóko, Maránjon in Lapláta v južni Ameriki, ki tekó v atlansko morje; manjši so Makenzjeva reka proti ledenimu, Oregon in Kolorádo proti tihimu morju. Amerika seže skozi vse pasove zemlje, vonder sploh nima tiste toplote, ktero ima stari svet v enakih legah proti ravniku. Tudi je Amerika pri svoji velikosti z ljudmi veliko manj zastavljena, kakor je stari svet. Stanovavci so nekaj domačiga rodú, Indiani, nekaj evropskiga in afrikanskiga semena. Dežele so od severja proti jugu:

Grenlandia, ruska in angleška Amerika.

Ker novi svet veliko višji proti severnimu tečaju seže, ima veliko zemlje prav v merzli strani. V severji ležé dežele:

1. Grenlandia ali Zelena zemlja, velik polotok ali otok med ledenim in bafinovim morjem; prebivavcov ima silo malo in majhine postave: Eskimone. Na izhodnim bregu imajo Danci nekatere naseliša. Od Grenlandie proti zahodu je Bafinova zemlja, otok Melvila in druga zemlja v golim ledu.

2. Indianska zemlja seže od tihiga do bafinoviga in hudsonoviga morja in meri krog 150,000 štirjaških milj. Razločijo se dežele: Labrador, Novi Vêles, Nova Georgia itd. Stanovavci so po redkim višje Eskimoni, nižje Indiani. Angleži imajo semtertje tergovske seliša, in si višji posest prilastujejo.

3. Ruska Amerika je severno zahodni konec Amerike proti Azii z več otoki. Novi Arhangel na otoku Sitki je poglavitni kraj.

4. Angleška severna Amerika, obseže zemljo od atlanskiga morja proti zahodu poleg reke s. Lavrenca in velikih jezer; meri 28.000 štirjaških milj z 1,600.000 stanovavci, med kterimi je veliko evropskih naseljencov. Razločijo se

dežele: Kánada, novi Brunsvik, nova Škocia, in otoki nova Fundlandia (najdena zemlja), Kapbreton in Bermutski otoki. Mesta: Kvébek poglavitno mesto pri reki s. Lavrenca s 30.000 stanovavci in velikim tergovstvom. Montreál na otoku v reki sv. Lavrenca s 40.000 stanovavci in vseučilišem. Halifaks, primorsko mesto z 20.000 stanovavci in tergovstvom.

Zedinjene severno-amerikanske države.

Zedinjene države v severni Ameriki so zveza posamskih ljudovladnih držav, in sežejo od tihiga do atlanskiga morja med angleško Ameriko in mejiškanskim zalivom; merijo vkupej 206.900 štirjaških milj s 25 milijoni stanovavcov, nekaj Indianov, nekaj Zamorcov, večji del pa evropskih naseljenčov. Šteje se zdaj 30 posamskih svobodnih držav in 6 zemljiš; predsednik amerikanske ljudovlade je v Vášingtonu.

a) Izhodne države poleg atlanskiga morja so: Mên, novi Hémšir, Vermón, Masačúset, Rodájland (Rhode-Island), Konéktiket, novi Jork, novi Žersi (Jersei), Pensilvania, Delavêr, Máriland, Virginia, severna in južna Karolina, Georgia, Alabama in Florida; pri sredi je okraj Kolumbia.

Mesta: Vášington, poglavitno mesto cele zveze, s 23.000 stanovavci, sedež višji vlade. Boston pri morji s 93.000 stanovavci, veliko obertnijo in tergovstvom. Providéns s 23.000 stanovavci; Albani s 24.000 stanovavci; Novi Jork veliko primorsko mesto s 312.000 stanovavci; silno veliko obertnijo in tergovstvom, sedež nadškofa, Filadèlfia 230.000 stanovavci in veliko obertnijo. Pitsburg z 20.000 stanovavci. Baltimor pri morji z 102.000 stanovavci, velikim tergovstvom, sedež nadškofa. Ričmond z 20.000 stanovavci. Karlston s 30.000 stanovavci in tergovstvom.

b) Zahodne države poleg Misisipia in tihiga

morja so: Ohájo (Ohio), Mičigen, Indiána, Ilinoa (Illinois), Tenesi, Kentúki, Misisipi, Tejas (Texas), Luiziána, Arkansas, Misúri, Jova in Viskonsin; zraven so že zemljiša: Indian, Misúri, Oregan, gornja Kalifornija in nova Mejikanska.

Mesta: Sinsinēti (Cincinnati) pri Oháji, s 40.000 stanovavci, obilno obertnijo in trgovstvom, sedež nadškofa. Sen-Lui (Saint-Louis) pri Misisipii s 36.000 stanovavci in trgovstvom, sedež nadškofa. Novi Orleán pri mejikanskim morji s 102.000 stanovavci, in velikim trgovstvom, sedež nadškofa. Oregan pri tihim morji sedež nadškofa.

Mejikanska in druge srednjo-amerikanske države.

Vsrednji Ameriki so dežele:

1. Mejikanska leži med mejikanskim in tihim morjem in v severji zadeva v soedinjene države; meri 25.000 štirjaških milj z 8 milijoni stanovavci indianskiga in španskiga rodú. Razloči se v 19 oddelkov s 3 zemljiši.

Mesta: Mějiko (Mexiko), poglavitno mesto z 208.000 stanovavci, obertnijo in trgovstvom, sedež nadškofije in vseučiliša. Gveretáro s 47.000 stanovavci. Puébla s 65.000 stanovavci, in Oháka s 40.000 stanovavci in obertnijo. Gvalalahára s 50.000 stanovavci. Zakatékas s 30.000 stanovavci in bogatimi srebernimi rudniki. Verakruz pri mejikanskim morji z 10.000 stanovavci in brodarstvom. V Kaliforniji je obilno zlata najti.

2. Júkatan, polotok pri mejikanskim morji, meri 2250 štirjaških milj z 530.000 stanovavci. Poglavitno mesto Měrida z 28.000 stanovavci.

3. Zedinjene srednje-amerikanske države leže v jugu od Mejikanske; merijo 6300 štirjaških milj z 1,175.000 stanovavci. Razloči

se 5 posamskih deržav. Mesta: Gvatemala, poglavitno mesto s 50.000 stanovavci, pri mejikanskim morji z obertnijo, trgovstvam in vseučilišem. San-Salvador z 39.000 stanovavci in trgovstvam. Leon z 38.000 stanovavci. Nikaragva z 18.000 stanovavci.

Zahodna India.

Zahodna India se imenujejo otoki med severno in južno Ameriko, ki obdajajo mejikansko morje, in so večidel v evropski posesti.

Razločijo se:

1. Velike Antile, v štiri otoke.

a) Kuba, 1980 štirjaških milj velika s 730,000 stanovavci je v španjski oblasti. Poglavitno mesto Havánja s 140.000 stanovavci.

b) Haiti meri 1320 štirjaških milj z 943,000 stanovavci. Mesto: Port republikán z 28.000 stanovavci in sedež cesarjev.

c) Jamajka meri 270 štirj. milj s 485,000 stanovavci je v angleški oblasti. Mesto: Kingston s 33.000 stanovavci in trgovstvam.

d) Portoriko, meri 180 štirj. milj s 400,000 stanovavci je v španjski posesti.

2. Male Antile.

a) Angleške so: Antigva, Dominika, Barbados, S. Vincenc, Grenáda, Tabágo, Trinidid in Bahámski otoki z 260.000 stanovavci.

b) francozke so: Gadelúp in Martinika s 134.000 stanovavci.

c) holandska je Kurasao z dvéma manjšima otokama; danske so: s. Križ, s. Tomaž in s. Janez; švedska je: s. Jernej (S. Bartelemj).

Kolumbia, Peruanska, Čilezka in Gviana.

V južni Ameriki so dežele večidel od španjolv naseljene:

1. Kolumbia pri tihim in mejikanskim morji obseže deržave:

a) **Venezuela**, meri **25.000** štirjaških milj z **950.000** stanovavci. Mesta: **Karákas** poglavitno mesto pri morji s **45.000** stanovavci, vseučilišem in trgovstvom. **Marakaibo** z **20.000** stanovavci.

b) **Bolivia**, meri **17.000** štirj. milj z **1,800.000** stanovavci. Mesta: **S. Fé de Bogota**, poglavitno mesto s **40.000** stanovavci, vseučilišem, nadškofijo in trgovstvom. **Kartagena** z **20.000** stanovavci in trgovstvom.

c) **Ekvádor**, meri **15.000** štirjaških milj z **800.000** stanovavci. Mesta: **Kvito**, poglavitno mesto s **70.000** stanovavci, nadškofijo, vseučilišem in trgovstvom. **Gvajagvil** pri tihim morji z **22.000** stanovavci in trgovstvom.

2. Peruanska leži v jugu od **Kolumbie** pri tihim morji; razloči se:

a) **gornji Perú** ali **Bolivia**, meri **15.000** štirj. milj z **800.000** stanovavci. Mesta: **Čugvisaka** poglavitno mesto z **12.000** stanovavci. **Potosi** s silno bogatimi srebernimi rudniki.

b) **doljni Perú**, meri **24.000** štirjaških milj z **1,700.000** stanovavci. Mesta: **Lima** poglavitno mesto blizo tihiga morja s **70.000** stanovavci, nadškofijo in vseučilišem. **Areguipa** s **30.000** stanovavci in trgovstvom. **Kusko** staro mesto s **40.000** stanovavci, vseučilišem in trgovstvom.

3) Čilezka leži v jugu od **Peruanske** pri tihim morji; meri **6000** štirjaških milj s **600.000** stanovavci. Mesta: **S. Jakob (San-Jago)** poglavitno mesto s **60.000** stanovavci, obertnijo in vseučilišem. **Valparaiso** pri morji z **20.000** stanovavci in trgovstvom.

4) Gviana leži pri **atlanškim morji** v jugu od **Venezuele**; obseže **7800** štirjaških milj z le **216.000** stanovavci, in je med **Angleže**, **Francoze** in **Holandce** razdeljena. V **angleški Gviani** je poglavitni kraj **Zóržtavn (Georgetown)** z **28.000** stanovavci; v **francoski**: **Kajèn** s **3000** stanovavci; in v **holandski**: **Paramaribo** z **18.000** stanovavci.

Brazilia, Laplata in Patagonia.

Poleg atlanskih morja ležé v južni Ameriki dežele:

1. **Brazilia**, velika dežela poleg Maranjona in Laplate, meri 129.300 štirjaških milj s 5,130,000 stanovavci, indianskiga in portugeškiga rodú; razdeljena je v 10 krajin. Mesta: Rio Janéiro, poglavitno mesto pri atlanskim morji s 160.000 stanovavci, sedež cesarja, nadškofije in vseučiliša z velikim trgovstvom. Bahia s 130.000 stanovavci. Pernambúko s 60.000 stanovavci, Para s 30.000 stanovavci, in Sergipe s 36.000 stanovavci — primorske mesta s trgovstvom.

2. **Paragvája** meri 6000 štirjaških milj s 690.000 stanovavci, med rekama Urugvajo in Paragvajo. Poglavitno mesto Asumcion z 10.000 stanovavci.

3. **Urugvaja** med Urugvajem in atlanskim morjem; meri 5000 štirjaških milj s 175.000 stanovavci. Poglavitno mesto: Montevideo s 40.000 stanovavci in trgovstvom.

4. **Soedinjene države o Laplati ali Argentinska** merijo 30.000 štirjaških milj z 2 mil. stanovavci. Mesta: Buenos Aires, poglavitno mesto z 80.000 stanovavci, vseučilišem in trgovstvom. Mendóza z 21.000 stanovavci in trgovstvom.

5. **Patagónia** južni konec Amerike, je merzla in nerodovitna zemlja; Patagonci so velike postave.

6. **Otoki**: Ognjeva zemlja, Falklandia, južna Georgia in več drugih so pusti in merzli.

Australia.

Australia ali Oceania je v poslednje najdeni del zemlje, in leži v obeh polkroglah v toplim

pasu. Obseže zraven manjši zemeljske terdnjave se mnogo večjih in manjših otokov med Azio in Ameriko. Stanovavcov v primeri z drugimi deli zemlja celò malo šteje, in še ti so večjidel divjaki. Deli Australie so:

1. Nova Holandia je manjši zemeljska terdnjava s 138.000 štirjaškimi miljami. Notranje strani te zemlje so vse neznane; o primorji so znane plave gore in reka Darling s sledečimi deželami:

a) Novi južni Vêles je izhodno primorje nove Holandie s 164.000 stanovavci, in je v angleški posesti. Poglavitno mesto Sidni s 26.000 stanovavci, sedež nadškofa. Unstran plavih gor proti zahodu so bogati zlati rudniki.

b) druge dežele so: Australia, Viktorija, Karpentaria itd.

2. večji avstralski otoki so: Dimensova zemlja, angleško naseliše, nova Gvinia, nova Britania in nova Iria, nova Georgia ali Salomonovi otoki, nova Kaledonia, nove Hebride; nova Zelandia sta dva velika otoka z angleškimi naseliši.

3. manjši avstralski otoki so: Ansonovi, Mulgravetovi, Ribški, mornarski, Rogevinovi, Kukovi in prijateljski otoki; Karolinski in Marianski otoki so v španjski družni, Markezovi in Mendanovi otoki pa v francoski posesti. Velikonočni otok leži nar dalje proti izhodu; sandvihški otoki so nar dalje proti severju, in štejejo 150.000 zelo izobraženih stanovavcov, poglavitno mesto je Honorúru.

Zgodbe noviga časa.

Znajdba noviga sveta.

Novi čas se je začel z velikimi znajdbami in premembami. Že pred so mu pot pripravile tri važne znajdbe v človeški umetnii; najden je bil namreč kompas, to je, magnetnica s kazalam strani sveta, ki mornarju gotovo pot na nezmernih vodah kaže; najden je bil smodnik ali strelni prah, ki je vsimu vojskovanju drugo podobo dal; najdeno je bilo leta 1440 tiskarstvo po Janezu Gutenbergu v Moguncii, ktero je pripomoglo vednosti naglo in lahko po zemlji razširiti.

Ko so se bile vednosti s koncam srednjiga časa bolj obudile, so evropski narodi tudi v drugih stranéh napredovati začeli; zlasti jim je bilo na tem tergovstvo v izhodni svet, posebno v Indio, pospešiti, ker dozdanja pot po suhim skozi Perzio ali pa po rudečim morji in čez Egipt je bila težavna in draga. Portugezi so prvi iskali okoli Afrike v Indio priti, in njih ladijovodja Jernej Diaz je obbrodil vès zahodni afrikanski breg do berda dobriga upanja leta 1486 do 1487.

Med tem pa je Kristof Kolumb, iz Genove na Italianskim, misel obudil, na ravnost čez atlansko morje proti zahodu v Indio jadrati; po dolgim iskanji je leta 1492 pri španjski kraljici Izabeli ladij in mož dobil, s kterimi je v neznane strani odrinil. Po dolgim težavnim potu čez široko morje je zadel suh svet, eniga Bahamskih otokov, in ko je dalje veslal, je našel še otoka Kubo in Haiti. Na drugim potu je prišel do več malih Antil, do Jamajke in Portorika, na tretji do

terde južne Amerike, in na četerti blizo Panamske ožine. Ker so od začetka menili, da je ta svet del Indie, so mu imé zahodne Indie dali. Za te važne najdbe je Kolumb od začetka sicer veliko čast, h koncu pa slabo plačilo prejel, in je reven na Španjskim umerl; še imé noviga sveta, Amerika, je prišlo od družiga moža, ki ga ni najdel, ampak le prvi popisal.

Na drugi strani pa so Portugezi pot okoli Afrike dalje skušali. Vasko de Gama je brodil okrog južniga konca Afrike, je obiskal izhodno afrikansko primorje, potem veslal čez indiansko morje, in je prišel (1498) do Indie v Kalkuto, poglavitno mesto cele dežele. Za njim je Kabral na potu v Indio pa na ameriansko stran zanešen bil, in našel Brazilio; — Almejda je obiskal otoke Sejlon in Súmatro v Indii; Albuquerke pa je že Goo, Maláko in druge indianske mesta z vojsko zmagal, in oblast portugeškiga kralja v Indii uterdil. Drugi brodniki so prišli do Jave, Moluk in drugih manjših otokov, do Kitaja ali Kine, do Bornea in nove Gvinie.

Med tem pa so Španjoli tudi v Ameriki napredovali, slja po zlatu, ki jim ga je novi svet obetal, jih je spodbadala; najdena je bila Panamska ožina, ki severno in južno Ameriko veže, Florida, nova Anglia ali izhodno primorje od severne Amerike, Kanada in Labrador; in Magelján je s svojimi tovarši (1519) prvi na ladijah pot okoli cele zemlje storil. Korteiz je z malo množico (1420) udaril na Mejikansko, kralja Montezuma premagal, in potem poglavitno mesto in deželo spanjskimu kralju podvergel. Pizáro je (1531) v španjsko oblast spravil Peruansko, Almagro pa Čilejsko, in Benekalzar potem Kvito in novo Granádo (1536).

Tudi drugi narodi so se zdaj na iskanje novih dežel obernili, angleški mornarji Drak, Davis Hudson in Bafin so bregove severne Amerike objadrali; holandski mornar Hertog

pa je našel poglavitni del Avstralie, namreč novo Holandio, (1628). Drugi brodniki so sčasoma še druge male otoke v velikim morji na znanje spravili; severno Azio pa so posebno Rusi razkrili. Po takih potih je tedaj novim časam celi svet znan, ko ga stari še polovico niso poznali.

Novi spremenjeni stan evropskih držav.

Te najdbe popred neznaniga sveta so v Evropi velike spremembe napeljale, in moč nekterih držav se je veliko povzdignila; zraven so pa tudi drugi vzroki razmere držav med seboj drugač obernili, in od slej je mala Europa dolgo vsim drugim delam zemlje gospodovala.

Pred drugim je pomniti, de se je moč habsburške hiše in s tem tudi moč Austrie silno povzdignila. Cesar Maksimilian I. je priženil (1482) za svojo hišo Nizkozemljo, podedoval (1500) Gorica, Slovensko stran, Metliko, Istrio, in Bistriško dolino, pridobil še več krajev na Tiroljskim; tudi nemško cesarstvo je po njem bolj v red djano bilo, in nemške dežele so bile za ložjiga vladanja voljo v deset krogov razdeljene. Njegov sin Filip I. je po ženitvi podedoval Španio z vsimi pridobki v Evropi, Azii, Afriki in Ameriki. Tedaj je Karl V. zraven nemške krone (1519) imel v posesti austrianske, burgunske in španjske dežele; mogočnišiga vladarja skorej ni bilo na zemlji. Pa njegov brat Ferdinand I. je (1522) od njega austrianske dežele v last prejel, in je po starih pogodbah (1526) še Česko z Moravio in Silezijo, potem Ogersko s Horvatio podedoval.

Posebno se je z novim časam vzdignila Špania, ker je kralj Ferdinand V. pridobil (1504) obojo Sicilio in Sardinio, dalje nezmerne posestva v novo najdenih stranéh Azie, Afrike in Amerike; njegov vnuk cesar Karl V. ali I. (1519) je še burgunske dežele pridjal; Filip II. je pridobil še Milansko vojvodstvo (1544). Portugalia pa, ktera

je po najdbi noviga sveta pod kraljem Emanuelam zlo mogočna postala, je po smerti kralja Henrika (1580) tudi pod španjsko krono prišla.

V Francii so bili poslednji kralji notranjo moč zlo uterdili, in kralji Karl VIII., Luđevik XII. in Franc I. so začeli svoje oči na vnanje dežele obračati, ter so s cesarjema Maksimilianam I. in Karlom V. dolge vojske zavoljo Italie imeli, pa brez posebniga dobička. Italie je namreč nekoliko prišlo v španjsko oblast; rimski papeži pa, toškanski in savojski vojvodi so svoje posestvo bolj uterdili, in Venedke in Genova so po trgovstvu še mogočne bile.

Anglia je jela tudi med evropskimi državami bolj važna prihajati, nekaj že pod kraljem Henrikam VIII. (1508), bolj še pod kraljico Elizabeto (1558), ktera je obertnost, trgovstvo in mornarstvo povzdignila, in Irsko popolnoma v svojo oblast posilila; kralj Jakob VI. ali I. je še škocio z Anglio zedinil.

Škandinavske kraljestva, Dania, Švedia in Norvegia, ktere so bile več let zedinjene, so se (1531) pod kraljem Kristianam II. spet ločile, in Danio z Norvegio je dobil Friderek I., Švedio pa Gustav Vaza v posest.

Od slovanskih kraljestev se je ohranila Polonia, in je pod kraljem Sigismundam II. še zlo mogočna stala, po tem pa je pešati jela. Rusia nasprot je začela svojo moč vzdigovati; car Ivan II. Vasiljevič si je prisvojil Kazansko in Astrakansko, Fedor I. pa Sibirio, in pri baltiškimi morji Ingermanio in Karelio; Aleksej je pridobil Kiev in Novgorod, in notranji red dežele zboljšal. Česka in Ogerska ste bile s Horvatijo vred poslednji čas pod enim kraljem združene; ko je pa kralj Luđevik II. (1526) v turški vojski padel, ste prišle k Austrii, Serbia z Bosno pa je terpela v turški oblasti.

Turčia je v Evropi, Azii in Afriki silovito moč razširjala. Sultan Selim I. je podjarmil Sirio,

Palestino in Egipt (1519); Soliman II. je zmagal otok Rod, in en del Ogerske v svojo oblast posilil, celò do Dunaja je (1529) z vojsko pridrl, vendar nazaj zavrnjen bil. Vendar turške vojske z Austrijo so še dalje terpele, in v njih so imele tudi Slovenske dežele dosti prestat; zmaga pri Sisku (1595) jim je bolj pokoj dala. Turčija pa se je še dalje vzdigvala s pridobitvami krog črniga morja, otokov v greškim morji in Erivana in Bagdada v Azii. Od samosvojih deržav v Azii je bolj pomniti Perzia, katero je kralj Izmael Sofi spet obudil; India je stala pod velikim Mogulam, pa je tudi Portugezam za en del v pokoršini bila; Kitaj pa je vedno za se zapert stal. V Afriki so razun Turkov, na severnim bregu Španjoli, na zahodnim in izhodnim Portugezi stopnjo dobiti iskali. Amerika pa je, kolikor je znajdena bila, Španjolam, Portugezam, Angležam in Francozam v oblast prišla.

Vérske prekucije in vojske v Evropi.

Velike spremembe v stanu evropskih ljudstev in deržav so napeljale preuredbe in prekucije v stari keršanski véri. Martin Luter, mènih iz reda s. Avgušтина v Vitenbergu na Nemcih, je leta 1517 začel odpustke svete katoljske cerkve očitno grajati, in je kmalo tudi vso cerkveno oblast in vse cerkveno izročilo zavergel. Njegova beseda je vsim čisto luč in popolno prostost svetiga evangelia obetala, in tedaj je kmalo veliko množico visokih in niskih, priprostih in posvetno modrih, mlačnih in razberzdanih za seboj potegnil. Velik del Nemčije je kmalo Lutrov nekatoljski nauk sprejel, brez de bi bilo prizadevanje papeža Leona X. in njegovih poslancov, tridentinskiga zbora, cesarja Karlna V. in nekterih še stari véri zvestih knezov kaj pomagalo. Novi uk je kmalo tudi v Danii, Švedii in Norvegii moč dobil; v Polonii, Prusii in deželah poleg baltiskiga morja se je razširil; tudi v austrijskih deželah se je na

vse strani vrival, in v slovenskih stranéh sta ga Trubar in Dalmatin zatrosila.

Ravno ta čas sta v švajcarski Cvingli in Kalvin novo véro, nekaj do Lutrove razločeno, na dan spravila; nju uk se je po švajcarski, Francii, Nemčii in Nizkozemlji več ali manj razširil; tudi v Škocii se je ta véra uselila, in v Anglii jo je kralj Henrik VIII. v nekaj drugačni podobi vpe-ljal. Le Italia in Špania ste nove vére čisti ostale. Ker so novovérci zoper papeževe razsodbe in za-povedi ugovarjali ali protestirali, so se tedaj pro-
testantje imenevali; sami se kličejo evangeljce.

Nova véra je veliko nepokoja in boja napra-
vila. Cerkve in samostani so bili ropani, njih po-
sestva v oblast novovérskih knezov potegnjene; ljudstvo je bilo dostikrat s silo v novo véro vleče-
no, in katoljška duhovšina pregnana. Na Nemcih
so nastopile vstaje zmoteniga ljudstva zoper pra-
vično gosposko, in upiranje knezov zoper cesarja; sicer je cesar Karl V. združene evangeljske kneze
(1517) z močjo potolkel, pa pod cesarji Ferdi-
nandam I. (1558), Maksimilianam II. (1564),
Rudolfam II. (1574), in Matijem (1612) so
evangeljci še dalje bolj mogočni prihajali. Ferdi-
nand II. je kakor nadvojvoda novo véro v sloven-
sko-nemških deželah zaterl; pa ko je (1618) cesar
postal so silovitosti evangeljcov hudo trideset letno
vojsko na Nemcih užgale. V začetku je bil cesar s
katoliško zvezo srečin, pregnan je bil iz Česke novi
evangeljski kralj Friderik, zmagan tudi danski
kralj Kristian IV., ki je evangeljcam pomagat
prišel; pa švedski kralj Gustav Adolf je s svojo
pomočjo spet moč evangeljcov vzdignil, dokler ni
v vojski padel. Ko je pa cesar Ferdinand III.
nastopil (1637), in je njegova in katoliška stran
zopet zmagovala, so se zavidni Francozi s sovraž-
nikom združili, in še le mir (1648) v Oznabruku
je vojski konec storil, pa z veliko zgubo za kato-
liško cerkev in tudi za cesarja, kteriga oblast je
od slej v Nemčii še dalje manjši bila.

Tudi v drugih deželah je nova vera hude nepokoje rodila. V Francii so verske vojske pod kraljem Karlnam IX. in Henrikam III. več ko 30 let terpele, dokler ni Henrik IV. (1593) dežele pomiril. V Anglii so bili katoličani pod kraljem Henrikam VIII. in še bolj pod kraljico Elizabeto silno zatirani; pa iz novoverstva se je tudi vstaja zoper kraljevo oblast vzdignila, kralj Karl I. je po rabeljnu smert našel (1649), in vodja vstaje Kromvel je oblast na se potegnil; po tega smerti je bil spet kralj Karl II. postavljen.

V Švajcarski so bili ravno tako verski boji; Dania in Švedia ste v verskih prepirih mnogo krivic skusile; Polonia je od tod če dalje bolj pešala, in v Ogerski je verski razpor turški moči večji pospeh dajal.

Tudi nove deržave so se po teh prekucijah začele. V Nizkozemlji se je namreč po dolgi vojski severna stran ali Holandia od španjske oblasti odcepila, in je kmalo s tergovstvam obilno mogočnost in tudi posest v Azii in Afriki dobila. Prusia je po spremembi vére (1525) lastniga vojvoda dobila, pozneje je bila še z Braniborsko in Klevensko pri Renu pomnožena. Friderik I. je bil prvi kralj (1701).

Daljne zgodbe europejskih deržav.

Nemčija in z njo Austria se po končanih verskih vojskah ni mogla dolgo oddihovati; cesar Leopold I. (1657) je kmalo vojske dobil s francoskim kraljem Ludevikom XIV., kateri bi bil svojo moč rad čez vse vzdignil, in je od Nemčije mesto za mestam tergal. Zraven je prišla vojska s Turki, kateri so spet (1683) Dunaj oblegli, pa srečno odgnani bili; tudi jim je bila vsa Ogerska s Slavonio in Sedemgraško vzeta, in Austrii pridjana (1687). Po smerti zadnjiga kralja iz habsburške hiše v Španii sta se za Leopoldam tudi cesarja Jožef I. (1705) in Karl VI. (1711) za svoj pravični delež s pomočjo Angležov in Holand-

cov zoper Francio vojskovala, in sad za Austrijo je bila pridobitev Belgije ali Nizozemlje, Milana in Mantove in oboje Sicilije (1714); sicer je potem oboja Sicilia španjskemu kraljeviču prepušena bila, pa Toškana je prišla k avstrijski cesarski hiši (1736). V novi vojski (1718) je bilo Turkam veliko dežele ob Savi in Donavi vzete, pa potem (1739) je le Banat pri Austriji ostal. Cesarica Maria Terezia omožena z lotarinškim vojvodom Francam I. tudi nemškim cesarjem (1740) si je mogla svoj delež le z vojsko zoper Prusio, Bavario in Francio obderžati; samo dolnja Silezia je bila zgubljena. Tudi v drugi sedemletni vojski s pruskim kraljem Friderikom II. je cesarica srečno izhajala; pri delitvi Polonije (1773) je Galicijo in Lodomerio, in od Turčije Bukovino pridobila. Cesar Jožef II. (1780) si je prizadeval v avstrijskih deželah veliko prenarediti in zboljšati; srečin je bil tudi v vojski s Turki (1789); njegov vojskovodja je bil Laudon. Leopold II. (1790) je le kratik čas vladal, in za njim je nastopil cesar Franc II. (1792). V Franciji se je pod kraljem Ludevikom XIV. (1661—1715) v dolgih vojskah sicer vnanja oblast povišala, pa notranja moč je oslabela; pod kraljem Ludevikom XV. je brezverstvo vse podkopalo, in dobri kralj Ludevik XVI. ni mogel dežele pogreza v prekucijo obvarovati. Nasprot je Anglija pod kralji Vilhelmam I., Jurjem I., II. in III. v vojskah s Francio in Španijo in po svojim tergovstvu in brodarstvu svojo oblast v Evropi, Ameriki in Indii razširila. Vendar angleške naseliša v severni Ameriki so se zoper domačijo vzdignile, in so si z vojsko prostost pridobile kakor zedinjene države. Španija je svoje prejšnje mogočnosti že pod kraljem Filipam III. veliko zgubila, ker je Holandija odpadla, in Portugalia spet lastniga kralja Janeza IV. dobila (1640). Še več je zgubila Španija po vojski za kraljevi prestol, ko je Karl II. umerl, in (1714) Filip V. kralj postal;

pozneje pod kraljem Ferdinandam VI. in Karlnam III. si je spet opomogla.

V Italii ste Neapelska in Sicilia s španjskim kraljevičem Karlnam I. spet lastniga kralja dobile (1736). Savoja se je s Sardinio povečala; Venedke pa so po Turkih in po spremi-njenim teku tergovstva če dalje več od svoje prej-snje moči zgubile.

V severji Europe se je Švedia pod kraljem Gustavam Adolfam (1611—32) zlo vzdignila, in je dežel pri baltiškimi morji pridobila; še bolj srečna je bila pod Karlnam XII. (1700—1721) v vojskah zoper Danio, Polonio in Rusio; pa potem je začela svojo moč zgubovati v vojskah z Rusio. Rusia se je posebno vzdignila pod caram Petram I. (1696—1725), kateri je v svojih deželah vednosti in obertnosti obudil, Švedam v vojski dežele poleg baltiškiga morja vzel, Petrovgrad zidal, in južno mejo proti Turkam zabranil. Po več notranjih nepokojih zavoljo carskiga prestola je cesarica Katarina II. (1762—1796) spet veliko za povzdigo Rusie storila; pri delitvi Polonie je svoje posestvo pomnožila, in v srečnih vojskah s Turki pridobila dežele krog črniga morja. Prusia je pod kraljem Friderikam II. k mogočnosti prišla, in posestvo svoje razširila. Polonia je nasprot če dalje bolj pešala; sicer je bil kralj Janez Sobieski srečin v vojskah s Turki, jih je tudi pomagat od Dunaja pregnati (1683); pa vojske s Švedi in Rusi pod kraljema Augustam II. in III. so Polonii več krajin vzele. Vzadnje pa je bila po naklepih ruske cesarice Katarine II. Polonia trikrat razdeljena (1773, 1793 in 1795), in Rusia, Prusia in Austria so dobile svoje dele; zadnji poljski kralj Stanislav II. je v nekakošnim pregnanstvu umrl. Turčia je od časov sultana Muhameda IV. (1648—1687) od svoje mogočnosti sčasama padala; dala je Austrii ogerske dežele nazaj (1718), in Rusii prepustila krajine na severni strani črniga morja (1773).

Francozka prekucija in vojska.

V Francii se je že dolgo vse za prekucijo pripravljalo; véra ljudstva, premožnost dežele in čast kraljeva je bila podkopana. Narodni zbor (1789) poklican je kmalo vso oblast na se potegnil, vse stare pravice overgel, kraljevo moč na nič djal, tudi vso véro preklical. Kmaló so bile ječe polne ljudi vsaciga stanu in spola, in brez usmiljenja je rabeljska sekira (gilotina) tudi glave nedolžnih sekala, in po deželi so bili brez števila streljani in v vodah topljeni. Kralj Ludvik XVI. je s kraljico Mario Antonieto bežal, pa vjet, obsojen in umorjen bil (1792); veliko pošteni družin je deželo skrivaj zapustilo. Na to se je vzdignila vojska zoper Francio; cesar Franc II., pruski kralj Friderek Vilhelm II., španjski Karl IV., angleški kralj Juri III. Holandia in vsa Italia so se zedinili. Pa Francija je kmalo na vsih stranéh brez števila vojakov na noge spravila, kmalo je bila Nizkazemlja in Holandia vzeta, in Prusia, Špania in italianski vladarji so mogli mir storiti. Tudi Austria je bila (1797) k pekoju primorana, kjer je Nizkozemljo in Milan na Francio in novo Italio zgubila, pa Venečijo in Dalmacio pridobila. Le Angleži so se še bili, in so vse francoske in holanske posestva v Azii, Afriki in Ameriki vzeli. Pa Francozi so kmalo vso Italio zmagali, in papeža Pija VI. v ječo odpeljali. V novi vojski je bila Austria in Rusia pod cesarjem Pavlam I. v začetku srečna, pa general Napoleon Bonaparte, ki je bil med tem v Egiptu bil, se je zdaj kot konzul ali župan čez Francio postavil, in po srečnih bitvah čez Austriane je bil (1801) spet mir storjen, kjer je Austria brez posebniga dobička ostala, Nemčija pa vso zemljo unstran Rena Francii odstopila. Kmaló je Napoleon svojo oblast višje vzdigniti hotel, in se je (1804) francoskiga cesarja in italianskiga kralja postavil; cesar Franc II. pa se je tudi austrianskiga cesarja

imenoval kot Franc I., in je prazno nemško krono pustil. Med tem so Angleži po kratkim miru na morji vojsko dalje gnali, in francosko in špansko brodovje pokončali. Austria in Rusia pod cesarjem Aleksandram I. ste tudi novo vojsko začele, pa kmalo nehati mogle; Austria je o pomirji (1805) Venečijo, Tiroljsko in švabske strani zgubila, in nemški knezi so po tem večji posestva in višji imena dobili, in se z Napoleonam po Renski zvezi zedinili; Neapeljsko in Holandio je francoski vladar svojima bratama kot novima kraljema izročil. Prusia z Rusio je (1806) spet vojsko zoper Francio začela, pa kralj Friderik Vilhelm III. je vso deželo to stran Labe in poljske krajine zgubil; in Napoleon je v Nemčii novo kraljestvo Vestfalio in v Polonii novo Varšavsko vojvodstvo stvaril. Španskiga kralja je Napoleon dalje primoral se kroni odpovedati, in je dežele svojimu bratu Jožefu izročil; portugeški kralj Janez VI. pa je v Ameriko zbežal. Potem je Austria (1809) zavoljo velikih sil sama novo vojsko zoper Francio začela, pa po nesrečnih bitvah zgubila Ilirske krajine (del Koroške in Horvatije, Krajnsko, Primorje in Dalmacio), en del gornje Austrie in polovico Galicie; Angleži so nasprot v Portugalii in Španii srečno vojsko zoper Francoze imeli, in jim sčasama deželo vzeli.

Napoleon pa je dalje svojo silovitost gnal; papeža Pija VII. je zaperl, del severne Nemčie k Francii potegnil, in se še prevzetno (1812) nad Rusio vzdignil; prišel je sicer z veliko vojsko do Moskve, pa strašni požar mesta ga je prisilil se nazaj verniti, in huda zima in hrabrost Rusov mu je vso vojsko pokončala. Rusi in Prusi so se zdaj na Nemcih s Francozi bili; in še Švedia in v poslednje Austria je k zvezi zoper Napoleona pristopila. Pri Lipsku v Saksonii se je bila (1813) pod vojskovodjem Švarcenbergam velika bitva med narodi za prostost Europe; Napoleon je bil zmagan, v Francio nazaj gnan, in prisiljen se cesar-

stva odpovedati; Ludevik XVIII. iz poprejšnje kraljeve rodovine je bil na francoski kraljevi prestol djan. Napoleon je bil na otok Elbo pri Toskani pregnan, vonder ni dolgo v pokoji ostal; spet se je v Francio (1814) spustil, kmalo vse moči polastil. Pa pri Vaterlou v Nizkozemlji so ga Angleži in Prusi potolkli; bežal je, in se v zadnje na angleško ladijo izdal; na otoku s. Helene unstran Afrike je (1821) življenje kot vjetnik sklenil.

Zdaj je bil vesolin mir storjen; Francia je bila na stare meje unstran Rena djana, in kralju Ludeviku XVIII. izročena. Austria je dobila Ilirske krajine, Venečijo, Lombardio, Tiroljske, Solnograško in dele gornje Austrie in Galicie; Prusia zemljo na obeh straneh Labe in Rena; Rusia pa k deželam, ki jih je pred Švedam in Turkam vzela bila, še novo poljsko kraljestvo. Papež Pij VII. je prišel spet v Rim nazaj; kralj Ferdinand VII. se je povernil v Španio, Janez VI. v Portugalia; neapeljski in sardinski kralj in drugi italijanski knezi so svoje dežele spet posedli. Švajcarska je dobila 22 kantonov; poprejšnjo austrijsko Belgio s Holandio je kot kraljestvo nizkozemljiško dobil Vilhelm I.; Dania je bila na manjši prostor stisnjena; Švedia pa, ki je pred na Rusio zgubila Finio, je zdaj pridobila pod kraljem Karlom XIV. Norvegio. Anglia je med vojsko svoje posestve v Azii, Afriki in Ameriki razširila, posebno si je v Indii veliko državo ustanovila. Nemški novi kralji in knezi so nekaj obdržali, nekaj spremenili svoje prejšnje posestvo in so z Austrijo in Prusijo, z deli Danie in Nizkozemlje novo nemško zvezo napravili. Sama Turčija od francoske vojske ni bila posebno zadeta, razun kratik čas v Egiptu (1799).

Zgodbe nar novejšiga časa.

Po končani francoski vojski je sploh dolg mir po Evropi veljal; vonder po samim so bile semtertje vstaje in vojske. Austria je za se do poslednjiga časa v miru bila; v letu 1848 se je vnela vstaja na Laškim in pozneje na Dunaji, ktero je cesar Ferdinand I. deloma pomiril, de je austrianski deržavi vstavo (konštitucio) podelil. Pa huda vstaja v Italii in na Ogerskim je v letu 1848 in Austrio stresala; Ferdinand I. se je kroni odpovedal, in Franc Jožef I. je odslej cesar. Srečno je bil hudi boj s Sardinio in tudi v domačih deželah zadušen. 31. decembra leta 1851 je jenjala vstavna osnova austrianskiga cesarstva, vpeljana 4. marca 1849. Nemška zveza, tudi zadnji čas nekaj pretresena, se skuša zopet bolje poravnati. Med manjšimi kraljestvi je prva Bavaria s kraljem Maksimilianam II. Prusia pod kraljem Friderikam Vilhelmam IV. (od 1840) si prizadeva v Nemčii močneje uterditi. Rusia (od 1825) pod caram Nikolajem I. je (1831) poljsko vstajo po hudi vojski zadušila, po srečnih bitvah s Turčijo (1827) in v Kaukazii svojo oblast v Evropi in Azii razširila. Turčija pa je potem toliko bolj slabela; Grecia se je turškiga jarma otresla, in ima svojiga kralja Otona I. (od 1834). Serbia je pod lastnim knezam skorej svobodna; za Egipt je bil hud boj; sicer je iskal sultan Mahmud II., in iše Abdul Medžid notranji stan Turčie v boljši red djati. Černogoro je ruski car samostojno deželo spoznal pod novim knezam Danielam, ki se je duhovni oblasti odpovedal.

Francia je pri vsim vunanjim miru znotrej vedno prekucijo kuhala, in s tem tudi drugim de-

žalam nepokoj pripravljala; kralj Karl X. je sicer Algerio pridobil, vonder je bil (1830) pregnan, in Ludevik Filip I. z novo vstavo izvoljen; pa pozneje (1848) je tudi ta izbežati mogel, in Francija je zdaj ljudovlada po čisto novi osnovi, in Napoleon, stričnik perviga Napoleona, je prednik (od 1850). Špania je skusila že pred (1823) hudo vstajo, in dokler sedanja kraljica Izabela II. (od 1833) ni bila sploh spoznana, je imela terd notranj boj; tudi so se vse posesti v Ameriki od španske oblasti odtergale (1824) razun Kube in Portořika. Portugalia je skusila tudi nepokoje, dokler ni sedanja kraljica Maria da Gloria (od 1834) obveljala; pa Brazilia v Ameriki je za Portugalia zgubljena. Švajcarska se je po notranjih bojih nekaj drugač vredila, in še ni prav mirna. Italia je tudi poskusila (1821, 1831 in 1848) notranje nepokoje, kateri so bili večidel z austriansko pomočjo zadušeni, nekaj tudi s francosko. Poslednji papež je Pij IX. (od 1847). Papeževe dežele tudi še niso terdno pomirjene.

V Nizkozemlji se je (1831) Belgia za se vstavila, in ima lastniga kralja Leopolda I., in Holandia je tudi posebej pod kraljem Vilhelmam II. Anglia je med vsim tem svoje tergovstvo po vsim svetu povzdigniti iskala; tedaj je v Španii in Portugalii pomagala, v Italii in Turčii svojo roko vmes silila; v Indii je svojo oblast močno povzdignila, in Kitaj (1840) z vojsko ponizala; katoliška vera je zdaj v Anglii bolj prosta, in se močno razprostira; vlada pa kraljica Viktorija I. (od 1837). V Švedii kraljuje zdaj Olaf I., in v Danii Friderik VII.

Azia ne sega zdaj toliko v zgodbe sveta, ker v severji Rusi, in v jugu Angleši gospodarijo; Perzia iše nekaj napredovati, in Kitaj se je komaj nekoliko vunanjim narodam odperl. Afrika, o primorji semtertje v europejski oblasti, se po malim tudi znotrej za vero in tergovstvo odpira. V Au-

stralii se Angleži dalje razširjajo; in Francozi vsesti išejo. Nar bolj važna za Evropo je Amerika; zedinjene države so se po vojskah z Angleži in Mejikanci od enega morja do družiga stegnile; poprejšnje špansjke dežele Mejikanska, Kolumbia, Peruanska, Laplata in druge so svobodne ljudovlade; Brazilia je samosvojna pod cesarjem Petram II.; in otok Haiti sedež zamurcov, ima sedaj cesarja Faustina I.

Razun vsih teh državnih sprememb in zгодeb je h koncu opomniti, koliko de sedanji svet v umetnostih in vednostih memo vsih nekdanjih časov napreduje, in koliko de se nove naprave v poboljšanje občniga blagostauja množijo; železnice in telegrafi vsimu svetu drugo podobo pripravljajo. Poslednji časi so po vsih stranéh novi časi.